

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
MEDENİYETLER İTTİFAKI ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

*TÜRK MİTLERİ YOK ETMEK:
KADINLAR SALTANATI ÖRNEĞİ
ÜZERİNDE AVRUPA'DA OSMANLI*

AMINA SMITS

130401012

TEZ DANIŞMANI:

YRD. DOÇ. DR. NAGİHAN HALİLOĞLU

İSTANBUL 2017

FSMVÜ Medeniyetler İttifakı Enstitüsü Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı yüksek lisans programı 130401012 numaralı öğrencisi Amina SMITS'ın ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı **“Türk Miti Yok Etmek: Kadınlar Saltanatı Örneği Üzerinde Avrupa Bakış Açısından Osmanlı”** başlıklı tezi aşağıda imzaları olan jüri tarafından **5/1/2017** tarihinde oybirliğiyle kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Recep şENTÜRK
Medeniyetler İttifakı Enstitüsü
Müdür

Yrd. Doç. Dr. Nagihan HALILOĞLU
(Jüri Başkanı-Danışman)
Fatih Sultan Mehmet Vakıf
Üniversitesi

Yard. Doç. Dr. Enes BAYRAKLI
(Jüri Üyesi)
Türk-Alman Üniversitesi

Prof. Dr. Bilal KUşPINAR
(Jüri Üyesi)
Necmettin Erbakan Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazımında bilimsel ahlâk kurallarının gözetildiğini, başkalarının eserlerinden yararlanırken bilimsel normlara uygun olarak kaynak gösteriminin yapıldığını, kullanılan veriler üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışmasına ait olarak sunulmadığını beyan ederim.

AMINA SMITS

ÖZET

Bu tezde “Kadınlar Saltanatı” olarak bilinen dönemdeki karmaşık Osmanlı-Avrupa ilişkilerine Edward Said’in Oryantalizm adlı eserinin ve “Türk Miti”nin ışığında yakından bakılacaktır. Bu süreçte, bu ilişkilerin Said’in iddia ettiğinden daha da karmaşık olduğunu ve, tekerrür eden olumsuz imajlara rağmen Osmanlılar hakkında, Avrupa’da yaygın şekilde birçok olumlu görüşlerin de olduğunu gözler önüne sermeyi ve dolayısıyla yalnızca Batı cephesinin Osmanlılar hakkındaki önyargıları değil, aynı zamanda Doğu’da Batı-karşıtı fikirleri de aşmayı hedeflenmektedir. Bunun için ise, öncelikle bu dönemin ve politik aktörlerinin önemini göstermek için “Kadınlar Saltanatı” yakından incelenecektir. Çoğu zaman Batılı yazarlardan istifade edilerek, bu dönem boyunca meydana gelen tarihi olaylar , ve özellikle Harem-i Hümayun, Doğu Despotu ve Barbar Türk mitleri hakkında yazılan eserlerin incelenerek aslında Avrupalıların Osmanlılar hakkında yazabileceklerini, yazılan her eserin emperyalist düşüncenin bir parçası olmadığını ispat etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeleri: Edward Said, Oryantalizm, Kadınlar Saltanatı, Diplomatik İlişkiler, Harem, Osmanlılar, Doğu Despot

ABSTRACT

In this thesis, I will take a closer look at the complex relationship between the Ottoman Empire and Europe during the period that is known as the “Sultanate of Women” in the light of Edward Said’s Orientalism and the “Turkish Myth”. Through this, I aim to illustrate that these relationships were far more complex than Said would have us believe and that, despite a recurring negative image, there were also many positive reports on the Ottomans circulating Europe, thus breaking through not only prejudices on the Ottomans from the Western front, but also anti-Western sentiments in the East. In order to do so, I will first examine the “Sultanate of Women” up close to show the significance of this period and its political actors. Furthermore, I will be recounting historical events throughout this period, mainly from Western perspective throughout several chapters dealing with the myths of the Royal Harem, Oriental Despotism and the Barbaric Turk to prove that Europeans were indeed able to write on the Ottomans and that not all that was written on the Orient should be regarded as a yet another work to serve Colonialist goals.

Keywords: Edward Said, Orientalism, Sultanate of Women, Diplomatic Relations, Harem, Ottomans, Oriental Despot

ÖNSÖZ

Doğu hala Batı’da bir çok insanı büyüleyen bir konudur. Defalarca Batılı hikayeler, tablolar ve müziklerin arka planını oluşturmuştur. Doğu Avrupa’da fen, sosyal bilimler ve siyasî bilimlerin geliştirilmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Avrupa’ya olan yakınlığı ve hükümdarları ile olan yakın ilişkilerinden dolayı bu gelişmelerin en önemli aktörlerinden biri Osmanlı İmparatorluğu olabilir. Buna rağmen, Osmanlıların rolü çoğu zaman gözden kaçmıştır. Bu kısmen geçen binyıl boyunca Avrupa’nın Osmanlılara vermeye çalıştığı olumsuz “Avrupa’nın Hasta Adamı” imajından, yani sömürülmesi ve tekrar eğitilmesi gereken gelişmemiş bir imparatorluk gibi göstermeye çalıştıklarından kaynaklanmaktadır.

Osmanlıların son dönemi sanıldığı kadar zayıf ve gerici olmadığını, ya da Avrupa’nın farklı Osmanlı topraklarını işgal ettiğini meşrulaştırmak için bu söylemi uydurduğunu ispatlamak üzere yazılan eserler çok olduğu halde (ki bu eserler sık sık Edward Said’in *Oryantalizm*’inden esinlenmiştir), bu bağlamda Osmanlıların “altın çağı”, hem siyasi hem ticari açıdan üstünlük *Osmanlılardayken*, hakkında şaşkıncu derece az yazılmıştır.

Bu çalışmada tam bu dönem, yani 16. ve 17. yüzyıl, ele alınacaktır. Bu dönem ayrıca neredeyse tamamen *Kadınlar Saltanatı*, Osmanlı Hasekiler ve Valide Sultan’ın daha önce görülmediği kadar güçlü ve nüfuzlu oldukları ve sadece Sultan’ı değil, siyasi, diplomatik ve sosyal mevzuları da etkilebildikleri bir dönem ile örtüşmektedir.

Batı’da (özellikle Müslüman) ‘Oryantal’ kadın mazlum, bütün erkek akrabalarına boyun eğmesi gereken, kendi sesi veya kişiliği olmayan zavallı bir yaratık olarak görüldüğü ve *hala* görülmeye devam ettiğine göre, bu dönem var olan önyargılarını meydana okuduğu için bu çalışma bir taraftan, kadınlar tarihi, cinsiyet ilişkiler ve kadın sorunlarının siyasi araçsallaştırılması, diğer taraftan ise Doğu-Batı ilişkilerinin anlaşılmasında katkıda bulunacaktır.

Bu tez ayrıca *Oryantalizm* kitabında Osmanlılardan bahsetmeyerek Edward Said, ve ondan esinlenip Osmanlı İmparatorluğun çöküşüne odaklanan Türk yazarların yarattığı boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Öncelikle Dr. Nagihan Haliloğlu’nu, oryantalizm alanına, Leuven’de Orta Doğu

Çalışmaları bölümünde okuduğum halde daha önce neredeyse tamamen bihaber olduğum ve artık kendisine doyamadığım bir alanla tanıştırdığı için teşekkür etmek isterim.

İkincisi sadece dünyaya yeni açıdan bakmayı öğreten değil, ayrıca her hikayenin iki tarafı olduğunu gösteren tüm MEDİT öğretim görevlilere sonsuz minnettarlığımı duyurmak isterim.

Son olarak bana bu kargaşalı dönem boyunca yanımda duran ve tükenmeyen bir destek ve anlayış kaynağı olan aileme teşekkür etmek isterim. Onlar olmasalar, bu görevi yerine getiremezdim.

Amina Smits

İstanbul, 2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET	.iii
ABSTRACT	.iv
ÖNSÖZ.....	.v
İÇİNDEKİLER.....	.vii
KISALTMALAR.....	.viii
GİRİŞ	1
I. ORYANTALİZM NEDİR?.....	4
A. <i>Oryantalizm</i> 'e Giriş.....	4
B. <i>Oryantalizm</i> 'e Eliştiriler.....	10
II. AVRUPALILARIN GÖZÜNDE OSMANLI TÜRKLERİ.....	16
III. KADINLAR SALTANATI	21
IV. TÜRK MİTLERİNİ YOK ETMEK	31
A. Harem-i Hümayun.....	31
1. Harem'in Hiyerarşisi	31
2. Siyasî ve Diplomatik Nüfuzu	35
3. İç Güç Müdaheleri.....	41
4. Girişimcilik.....	51
B. Doğu Despot Miti.....	55
1. Anglo-Osmanlı İlişkileri.....	58
2. Franko-Osmanlı İlişkileri.....	66
3. Dinî Hoşgörü.....	73
C. Vahşi Türk Miti.....	76
V. TÜRK MİT ÜZERİNDE TÜRK DÜŞÜNÜRLER.....	81
SONUÇ	91
KAYNAKÇA.....	96

KISALTMALAR

A.g.e: Adı geçen eser

Bkz.: Bakınız

GİRİŞ

Edward Said'in *Oryantalizm* isimli eseri 1978'de yayınlandığı zaman Dünya'nın farklı köşelerinden büyük tepkilerle karşılandı. Kimi daha önce kimsenin ele almaya cesaret edemediği bu zor konuya değindiği ve oryantalizme karşı direniş gösterdiği için Said'i övmektedir, kimi ise Edward Said'in çok büyük bir genelleme yapmaktansa başka bir şey yapmadığını ve dolayısıyla Oryantalistlerin düşmüş oldukları aynı tuzağa düştüğünü söylemektedir. Bu eserin sonucunda dünya çapında bir çok üniversite "oryantalizm" bölümlerini Sinoloji, Orta Doğu Çalışmalar gibi "dil ve bölgeleri araştırmaları" bölümlerine dönüştürmüştür. Hatta *Oryantalizm*'in alanı o kadar genişledi ki yeni bir akademik alanının (sömürge sonrası) ortaya çıkmasına yol açtı bu alanının alt yapısı olmuştur.

Oryantalizm'de en çok ortaya çıkan konular şüphesiz bir taraftan Batı'nın Doğu üzerine olan egemenliği, diğer tarafta ise Doğu üzerinde yazılan her şeyin bu egemenliği (sömürleştirerek) elde edip muhafaza etmek için yazıldığıdır. Fakat ne var ki, daha detaylı bir şekilde bakıldığı zaman, tarih bize çok farklı bir hikaye anlatmaktadır. Daha önce Osmanlı Avrupa ilişkilerini araştırmış biri olarak, tarihin her zaman Said'in teorileriyle örtüşmediğini fark etmişim: Avrupa değil, *Osmanlı İmparatorluğu* üstündü! Yalnız Said Doğu-Batı arasındaki *gerçek* ilişkiyi gözardı edip kendi teorisini çürütmek için Osmanlılardan neredeyse hiç bahsememektedir. Avrupa'da Doğu üzerinde yazılan çoğu eser şüphesiz Osmanlıları yanlış gösterse de, aynı anda Osmanlılara olan hayranlığı ve beğenilerini paylaşan binlerce eser da vardır. Ayrıca bu daha yaygın, "olumsuz" imajı da Avrupa hükümdarların Osmanlı Sultanların kendi yararlarına gönüllerini kazanmaya çalıştıklarına da engel olmamıştır.

Bu çalışma Kadınlar Saltanatı döneminde, 16. yüzyılın başında, Süleyman'ın tahta gelmesi ile başlayan ve 17. yüzyılın ortasına kadar, Kösem Sultan'ın vefatıyla biten bir devre, Osmanlı Avrupa ilişkilerini sanıldığından dolayısıyla Doğu-Batı ilişkilerinin Said'in ileri sürdüğünden daha karmaşık olduğunu, hatta aslında Doğu Batı diye bir şey olmadığını göstermeyi hedeflemektedir.

Bu dönem üzerinde çalışılması çokkatlıdır. Öncelikle, özellikle bu dönem

boyunca, Osmanlıların genişleyen toprakları, ve dolayısıyla artan nüfuzu, gücü ve varlığından dolayı, Osmanlılar farklı sebeplerden dolayı Avrupa’da bir çok ülke tarafından çok istenen bir müttefik olmaya başlamış ve böylece Doğu Despot imajı sorguya çekilebilmektedir. İkincisi, bu kurulan ittifaklardan dolayı Avrupa halkının Osmanlılara olan ilgisi de artmaya ve hatta Osmanlıları taklit etmeye başladığı için Vahşi Türk imajının var olup olmamasının araştırılmasını da musade etmektedir. Son olarak, isminden anlaşıldığı gibi, bu dönem boyunca Osmanlı kraliyet kadınları güç zirvesine ulaşmış ve bazen devlete de hükmetmişlerdir. Nitekim, Harem(-i Hümayun) mitini de elenebilmektedir.

Bu çalışma boyunca anlaşılacağı gibi bu üç konu, yani Doğu Despot, Vahşi Türk ve Harem-i Hümayun mitleri birbirlerine bağlı ve sık sık örtüşmektedir. Bu mitlerini yalanlamak için öncelikle yabancı kaynaklardan istifade edilecektir. Bunun amacı hem Avrupalıların hedefinin sörmürgeleştirmek olmadan Doğu üzerinde yazabildiklerini göstermektir hem de *asıl, bize gösterilmeyen* Avrupa’nın Osmanlıları üzere bakışı açısını ortaya çıkarmaktır. Ayrıca belirtmeli ki bu araştırma özellikle şu iki açıdan Said’in metodlarından farklı olacaktır. Birincisi, büyük bir özenle, teorisini doğrulamak üzere seçilmiş alıntılar vermekten ziyade daha çok tarihi olaylar üzerinde çalışılmaktadır. Bunun gerekçesi, detaylar üzerinde tartışılabilse, tarihi olayların nötr olması, yorumlanması okura bağlıdır. Bu da bizi ikinci mevzuya getirir: verilen alıntılar yoruma açıktır. Üzerinde fazla durulmayacak çünkü okura *zaten* bilmesi gereken her şeyi bildirmektedir. Said’in yaptığı gibi her alıntıdan sonra tekrar teoriyi doğrulayıp ispatlamaya gerek duyulmamaktadır.

Ancak, bunu yapmadan önce hem Edward Said’in *Oryantalizm*’ini hem de eseri üzerinde yazılan eliştirileri incelemek gereklidir. İkinci bölümünde “Türk Mit” ne olduğu açıklanmaktadır. Asıl konumuza geçmeden önce ayrıca Kadınlar Saltanatı’nı oluşturan kadınların, Hürrem, Nur Banu, Safiye ve Kösem Sultan, kısa biyografyaları verilmemektedir. Bunun amacı Harem-i Hümayun üzerinde kurulan mitini elemek için sadece başarılarını değil, *insanî* taraflarını, yani karakterini, yaşadıklarını, duygularını, vs. göstermek çünkü bir mitin asıl hedefi insalıktan *çıkarmaktır*.

Dördüncü bölümde ise bütün mitler incelenmektedir. İlk kısımda Harem-i

Hümayun ele alınıp önce hiyerarşisi anlatılıp bu dört kadınların başarıları üç farklı alt-kısımlarda anlatılacaktır: diplomatik ilişkiler, iç güç müdaheleri ve girişimcilik. İkinci kısımda ise Doğu Despot imajını yalanlamak üzere Osmanlıların sırayla İngiltere ve Fransa ile olan karmaşık siyasi, ticari ve diplomatik ilişkileri yakından araştırılmaktadır. Bunun sebebi özellikle bu iki krallıkların ortaya çıktığından beri Said tarafından hep Doğu'yu karartıp sömürmeye çalışmasıyla suçlanmasıdır. Son olarak bu kısımda Avrupa çapında çok bilinen ve özellikle protestantizm ortaya çıktığından beri üzerinde çok övülen, hatta bazen Sultan'ı Papa'ya tercih edilme sebebi olan Osmanlı İmparatorluğu'nun dini ele alınmaktadır. Bu ayrıca bu bölümün son kısmını oluşturan parçaya bir giriştir: Vahşi Türk miti. Buna ilaveten bu son miti gidermek üzere Türklerin karakteri üzerinde yazılmış raporlardan ve seyyahnamelerden istifade edilmektedir.

Son olarak, bir sonuca varılmadan önce Türk yazarların Türk mitle ilgili eserlerinin bazıları incelenip bu çalışmada ortaya çıkan tespitlerle kıyaslanmaktadır.

D) ORYANTALİZM NEDİR?

A) *Oryantalizm*'e Giriş

Edward Said'in *Oryantalizm*'i, akademik bir yaklaşımın kurucu nitelikte bir metin olarak, Oryantal Çalışmalar ile ilgilenen en çok tartışılan kitaplardandır. İlk defa 1978'de yayınlanan *Oryantalizm*, Batı'da, kendi sınırların dışında kalan tüm ülkeler ve topraklar üzerinde yazılan bütün eserlerini ele almaktadır. Bu toprakların bu yazarlar tarafından 'Doğu'/'Oryant' olarak isimlendirilmektedir. Edward Said kitabın girişinde şöyle yazmaktadır:

Şark neredeyse tümünden Avrupa'ya özgü bir buluştu; antik-çağdan beri, gönül maceralarının, egzotik varlıkların, akıldan çıkmayan anılarla görünümünün, olağanüstü deneyimlerin mekânı olagelmişti.¹

Said'e göre, Doğu-Batı paradigması antik-çağdan beri varlığını sürdürmektedir. Doğu, Batı'nın romantik, arzuları ve fantezilerinin sahnesidir. Bu masum görünse de, aynı anda Said Doğu hakkında yazılan edebiyat, dilbilgisinden seyyahnamelere kadar birçok farklı türlerden oluştuğu halde, tek bir amaçla var olduğunu iddia etmektedir: *Doğu'yu sömürmek.*

Meşhur oryantalist bilgi adamları, hayranları ve hatta siyasetçilerin farklı alıntılarını büyük bir özenle seçerek bütün ve yazarlarını sanki aynılarmış gibi göstermeye çalışmaktadır; ona göre bütün bu 'oryantalistçi'ler Doğululara tepeden bakarak onları daha az ve medeniyetsiz olarak görmektedirler. Said'e göre böylece, Batılı hükümdarlara ve siyasetçilere, Doğu'nun sayısız ülkelerine basmak için bahane vermişlerdir. Bu istilanın amacı güya Doğu halklarını despotlarından kurtarıp onları eğitmek idi. Said, Birleşik Krallığın eski başbakan Arthur Balfour'ın sözlerinde teorilerine delil bulmaktadır: "Onlar [Mısırlılar] için Mısır'da olsak da, sırf onlar için orada değiliz, genelde Avrupa için de oradayız."²

Bu, Said için, Batı'nın Doğu'yu *kendi iyiliği için* tanıyıp onu *ilerletmek* istediğini gösteren en mükemmel, en bariz örneklerden biridir. Öncelikle söz hakkı Mısırlıların kendilerine vermek Balfour'un aklına gelmemiş olmasını eliştirmektedir. Bunun

¹ Edward Said, **Orientalism**, New York, 1978, 1.

² A.g.e., 33

sebebi büyük ihtimalen Mısırlıların da eleştirecek bir şey bulabileceklerini hatta bir ayaklanmaya sebep olabileceklerinden korktuklarıdır. Ayrıca, Said Balfour gibi erkeklerin oryantalist söyleminden dolayı konuştukları gibi konuşabildiklerini ileri sürmektedir, çünkü bu söylem onlara gerekli hitabetleri, imgelemleri, vs. temin etmiştir.³

Edward Said'e göre *Oryantalizm*'in tam olarak ne olduğunu anlamak için girişine bakmak yeterlidir. *Oryantalizm*'in olduğu her şey (ki birçok farklı anlamı vardır fakat Said'e göre bütün bu farklı anlamlar birbirlerine bağlılardır) bu girişte özetlenmiştir. Kitabın geri kalan kısmı, tezini desteklemek için sağda solda toplanmış örnek olaylardan ve alıntılardan oluşmaktadır. Fakat Said'in bu eserini ayırt eden ve etkisini bu kadar muazzam yapan da budur. Bu konu hakkında daha önce yazmış yazarlar oryantalist alanına karşı daha çok tedbirli, soruşturucu bir tavır benimseyince Said daha çok "bu bir teori değil, hatta geçen yıllar boyunca kendimi adadığım bir araştırmanın sonucu bile değil, bu bir gerçektir" bir tarzda yazmaktadır. Bilindiği gibi akademik bir araştırmanın başlangıcı (aklında konu hakkında az çok bir fikir oluşmuşsa bile) bir sorudur. Said kitabı boyunca birçok soru sormuştur: "*Oryantalizm nedir? Oryantalizm'in hedefi nedir? Nasıl ve nerede oluştu ve nasıl başladı? Doğulu'yu nasıl etkiledi?*" Said şöyle yazmaktadır:

"Peki Şarkiyatçılık nasıl işledi, nasıl işliyor? Tarihsel bir görüngü, bir düşünme biçimi, çağdaş bir sorun ve maddi bir gerçeklik olarak, tüm bunlarla birlikte nasıl betimlenebilir?"⁴

Şüphesiz bütün bu konular bir Doktora tez çalışması için bile yeterince karmaşıktır. Hatta bazı konular üzerinde bir ömür boyu çalışılacak kadar derindir, fakat Said neredeyse 400 sayfalık kitabında bütün bu konuları ele almaktadır. Ancak böyle derin bir konu için kısıtlı yeterli gibi gözüküyor.

Konu oryantalist'in tam olarak ne olduğuna gelince, işler daha da karmaşık olmaya başlamaktadır. Bu eserin Said'e karşı bir eleştiri değil, bilakis Said'in teorilerinin Türk Davası için de geçerli olup olmadığını bir öğrenme çabasıdır. Bunu

---

³ A.g.e., 33-34.

⁴ A.g.e., 44.

yapmak için öncelikle Oryantalizm'in tam olarak ne olduğunu araştırmak lazım. Said şöyle yazmaktadır:

... benim *şarkiyatçılık* diyeceğim köklü bir gelenekleri, şark'ın Avrupa-Batı deneyimindeki özel yerine dayanan bir şark'la uzlaşma biçimleri vardır. şark, Avrupa'nın *sadece komşusu* değildir; Avrupa'nın en büyük, en zengin, en eski *sömürgelerinin mekânı*, uygarlıkları ile *dillerinin kaynağı*, kültürel *rakibi*, en derin, en sık yenilenen Öteki imgelerinden biridir. Ayrıca, şark, onun karşıt imgesi, düşüncesi, *kimliği*, *deneyimi olarak Avrupa'nın (ya da Batı'nın) tanımlanmasına yardımcı olmuştur*. Ne ki, bu Larkların hiçbirisi salt imgelemede yaratılmış değildir. şark, Avrupa'nın *maddi uygarlığı* ile kültürünün bütünleyici bir parçasıdır.”⁵

Bu paragrafta Said, daha sonra Doğu/Batı diye bir şey olmadığını belirterek Oryantalist'in “Doğu” imajını eleştirdiğı halde, Doğu'yu Avrupa'ya ‘bitişik’ olarak tasvir etmektedir. Avrupa ilk önce Mağripliler ve daha sonra Osmanlılar ile sınırlarını paylaşmıştır fakat buna “dünyanın yarısı” diyemeyiz. Bu iyi egemenliklerle olan ilişkiler hakkında yazıyor olsaydı (ki tam tersine, bu konudan neredeyse hiç bahsedilmemektedir) ‘bitişik’ kelimesi yerinde olurdu. Fakat Avrupa'ya en yakın ülkelerin, halkları tamamen gözardı ettiğine ve bunun yerine daha çok Orta-Doğu'ya odaklandığına bakılırsa bu terim yersiz gibi görünüyor.

İkincisi, Said'in sözleri sanki Batı her zaman Doğu'yu sömürmüş gibi bir izlenim bırakıyor. Halbuki bu “sadece” MS 2. binyılın son yüzyılları için geçerlidir. Belirtilmelidir ki Said'in bu geçmişe dönük perspektifi sadece Batı'nın Emperyalist çağına kadar gitmektedir ve bu zamana kadar, İslam'ın doğuşundan beri, yüzyıllar boyunca topraklarını genişleten, “saldırgan” olan aslında Doğu idi. Ayrıca Doğu'da bulunan bütün kültürlerin, dinlerin ve geleneklerin Batı'yı tek bir ve aynı şekilde etkilediğini varsaymak yanlıştır. ‘Oryant’ olarak adlandırsalar da, Oryantalistlerin çoğu, ve özellikle düşünürler ve seyyahlar, şüphesiz bu kültürlerin, geleneklerin ve daha önemlisi dinlerin ve entelektüel mirasların arasındaki farkların gayet farkındaydılar. Buna ilaveten, Avrupa'nın Avrupalı olmayanlarla olan temaslarından dolayı ‘Avrupa’ teriminin oluştuğu neredeyse kesin ise, bu sadece ‘Doğulu’ olduklarından değil, özellikle *öteki* olduklarından kaynaklanmaktadır.

---

⁵ A.g.e., 1-2.

Kendileriden çok farklı herhangi biriyle karşı karşıya kaldıkları zaman herkes kim olup olmadıklarının farkına varmaktadırlar. Avrupa'nın 'Oryantal'a yaptığı herşeyi doğrulaması da insanoğlunda mevcut olan bu içgüdü az da olsa Avrupa'nın kendini tanımlama ihtiyacını açıklamaktadır. Bu çalışmada göreceğimiz gibi, hem klasik hem İslamî el yazmalarının (yeniden) keşfedilmesi Avrupa'da birçok bilimsel devrimlere sebep olup Aydınlanma'nın altyapısını sağlamıştır. Eğer Avrupa'da Doğu'da var olan her şeye karşı sadece olumsuz bir tutum olsaydı, Doğulu olan her şey gerici ve cahil olarak algılansaydı, ateş yapmaktan başka bir işlerine yaramazdı. Aslında bu açıdan "Doğu is an integral part of European material civilization and culture.". Bu rol ileride göreceğimiz gibi Avrupa'nın, halkının aynası olmaktan çok daha ileriye gitmektedir. Said şöyle devam etmektedir:

Okuri "Şarkiyatçılık" derken, birbirine bağlı olduğunu düşündüğüm *birkaç şeyi birden kastettiğimi anlayacaktır* (ilerki birkaç sayfada daha açık hale gelecek bu). Şarkiyatçılık, en kolay kabul gören nitelemeye göre, akademik bir şeydir; bu etiket birtakım akademik akademik kuruluşlarda hâlâ kullanılıyor. ... bu akademik gelenekle bağlantılı, daha genel bir anlamı da vardır Şarkiyatçılığın. Şarkiyat, "*Şark*" ile (*çoğu zaman*) "*Garp*" arasındaki *ontolojik ve epistemolojik ayrıma dayanan* bir düşünme biçimidir. ... Şimdi Şarkiyatçılığın ... üçüncü bir anlamına geliyorum. ... Şarkiyatçılık, *Şark'la* – Şark hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşleri meşrulaştırarak, onu betimleyerek, öğretmek, oraya yerleşerek, onu yöneterek- *uğraşan ortak kurum olarak*, kısacası, *Şark'a egemen* olmakta, *Şark'ı yeniden yapılandırmakta*, *Şark üzerinde yetke kurmakta* kullanılan bir Batı biçemi olarak incelenebilir, çözümlenebilir.⁶

Bu paragrafa göre oryantalizmi üç alt bölümünde özetleyebiliriz: a) akademik bir disiplin, b) "Şark" ile "Garp" arasındaki ontolojik ve epistemolojik ayrıma dayanan bir düşünme biçimi ve c) Şark'la uğraşan ortak kurum.

Said için Oryantalizmin bu kadar çok farklı anlamları olması, önemli ölçüde birbirlerinden farklı olması ve birbirlerinin yerine kullanılmış olması büyük karışıklığa sebep olmuştur. Bütün bu farklı oryantalizm türlerinin ayrı ayrı ele alınarak araştırılmayı hakketmesine rağmen, bunun yerine Said hepsini birbirlerine bağlı olarak, ve daha önemlisi, ilk iki türleri son türe destek olarak görmektedir. Bu son tür tek bir kelimeyle özetleyebiliriz: sömürgecilik.

---

⁶ A.g.e., 4.

Oryantalizm ve sömürgecilik arasındaki ilişki şüphesiz derin bir araştırmayı hak ettiği halde, Eski Yunanlara kadar Batı’da Doğu üzerinde yazılan bütün eselerin sadece Doğu’yu sömürmek üzere Avrupa’ya bir bahane sağlamak için yazıldığını, sanki “öteki” hakkında yazılan her şeyin var olma sebebi onlara egemen olmak içinmiş gibi iddia etmek, haksızlık olur.

Bu farklı Oryantalizm türlerinin sadece tek tek değil, ayrıca hem Oryantaller, hem de Oryantalistlere göre alt bölümlerine ayrılıp araştırılması gerekmektedir. Buna ilaveten, öteki’ne ait olan tavırlar ve tutumları anlatırken tarih boyunca farklı tarihi olaylara dikkat etmekle akademik çevreye daha da iyi bir katkıda bulunmuş olunur. Bu sebeple, bu çalışma 16. ve 17. yüzyıl boyunca meydana gelen ve dört nüfuzlu kadınların çok önemli rol oynadıkları tarihi olaylar üzerinde Avrupalıların gözünde Osmanlıları araştırmayı hedeflemektedir.

Said’in oryantalizme farklı anlamlar verdiği ve dolayısıyla alt kategorilere böldüğü halde, aslında kitabın en büyük kısmını 18. ve 19. ve hatta 20. yüzyılın başlangıcındaki, yani Aydınlanma sonrası yazarlara, düşünörlere, siyasetçilere ve seyyahlara ayırmaktadır:

Savım şu: Şarkiyatçılık bir söylem olarak incelenmedikçe, Aydınlanma sonrasında Avrupa kültürünün *Şark’ı siyasal, sosyolojik, askeri, ideolojik, bilimsel, imgesel olarak çekip çevirebilmesini – hatta üretebilmesini- sağlayan o müthiş sistem disiplinin anlaşılması olanaksızdır. Dahası, Şarkiyatçılığın öylesine yetkin bir konumu vardı ki, bence Şark’a ilişkin yazan, düşünen, eyleyen hiç kimse, bu işleri, Şarkiyatçılığın düşünce ile eyleme dayattığı sınırları hesaba yatmaksızın yapamazdı. Kısacası, Şark, Şarkiyatçılık yüzünden bağımsız bir düşünme ya da eyleme nesnesi olamadı (hâlâ da değil).⁷* (Vurgu eklendi)

Said’e göre Doğu hakkında yazılan her şey sadece Doğu’yu tanımlama ve kendi sınırlarında hapsedme amacıyla yazılmıştır ve Avrupalı yazarlar, ne kadar isteseler de, hiç bir zaman oryantalizmin yarattığı algıların üstüne çıkamamışlardır. Fakat Batı’nın öyle bir istekde olması (ki olup olmadığı tartışılabilir) Doğu’nun otomatik olarak Batı’nın isteğine, hayallerine uyacağı, Avrupa’nın ‘Oryant’ imajını benimseyeceği anlamına gelmiyor. Daha önce Oryant’ı Avrupa’nın bir icadı olarak gösteren Said

---

⁷ A.g.e., 3.

şimdi de sadece hayali Doğu'yu değil, gerçek Doğu'yu da Batılı iradenin bir imalı? olarak göstermektedir.

Özellikle bu Doğu'yu edilgen olarak ve Batı tarafından sömürülmeye hazır hatta *razı* olarak, “Batı'nın bizim nasıl olmamız istediği gibi oluruz” gibi göstermesi Said'in teorilerine karşı elıştiriye yol açtı. Şüphesiz Doğulular'ın eskiden yanlış tanıtılması *daha sonra*, 18. ve 19. yüzyıl boyunca, Avrupalı liderlere emperyalist arzularını meşrulaştırmak için koz olmuştur. Fakat bu çalışmada göreceğimiz gibi bu, önceki dönemler için geçerli değildi. Daha önce belirtildiği gibi Said, Batı'nın Doğu perspektifinin oluşumunda Müslümanların oynadığı rolden neredeyse hiç bahsetmemektedir. Said şöyle yazmaktadır:

İslamın yıldırımı, yakıp yıkmayı, şeytansıyı, nefret edilen barbar sürülerini simgeler hale gelmesi nedensiz değildi. Avrupa için İslam süreğen bir sarsıntıydı. Onyedinci yüzyılın sonuna değin, “Osmanlı tehdidi”, tüm Hıristiyan uygarlığı için sürekli bir tehlikenin temsilcisi olarak Avrupa'nın yanı başında pusuda bekledi; zamanla Avrupa uygarlığı bu tehditle, onun bilgi birikimiyle, önemli olayları, önemli simaları, erdemleri, kusurlarıyla, bunlar yaşamının dokusuna katmışçasına bütünleşti.⁸

Bu Said'in tarihsel bir perspektiften baktığı nadir anlardandır. Burada ilk defa dünyaya Avrupalıların gözünden bakıp neden Müslümanları (Hıristiyanlara göre) sahte dinlerini yaymaya çalışan saldırgan bireyler olarak gördüklerini açıklamaktadır. Bunu (Yakın) Doğu'yu ve İslam'ı araştırmak için bir teşvik olarak tanımlasa da, bu araştırmalarda oynadığı rolünü tamamen gözardı etmektedir.

Müslümanlar için önceden gelen bütün dinleri eski, tamamlanmamış veya sapkın bir din olarak kabul etmek Hıristiyanların (ve özellikle Katolikler) İslamı kabul etmelerinden daha kolaydır. Çünkü Müslümanlar İslam'ın evvelki dinlerin tamamlanmış versiyonu olduğunu söyleyebilir fakat Hıristiyanların kendi dinlerinden sonra gelen bir dini kabul etmek doğrudan kendi dininin eskimiş olup en son semavi dine (İslam) güncellenmesi gerektiğini itiraf etmek anlamına gelmektedir. Bu mümkün olmadığına göre ve ayrıca Endülüs'te yüzleştikleri lüks İslamî hayat tarzının cazibesini de hesaba katarsak onlar için lazım olan ya İslam'ı yalanlamak ya da iki dinin ortak zeminlerini ortaya çıkarmaktır. İslam üzerinde yazılan eserlerin

---

⁸ A.g.e., 59.

çoğunun bu iki konudan birine odaklanmasının sebebi de budur. Özellikle Reform'dan sonra, Protestanlık'ın yükselişinin dini dogmaların soruşturulmasına yer verdiğinden dolayı ortak dini görüşler üzerinde yapılan araştırmalar hakim olmaya başlamıştır.

Said'in Osmanlılardan bahsettiği nadir anlarda Araplar ve Müslümanları aynı sıraya dizmektedir. Avrupalılar'ın çoğu için, büyük ihtimalen, tek ve aynı olmalarına rağmen aslında aralarında büyük fark vardır fakat Said daha iyi bildiği halde sanki hepsi aynıymış gibi davranmaktadır. "Osmanlı" kelimesi aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun içerdiği birçok farklı uyruklar ve dinler için kapsayıcı bir terim idi. Arap bu etniklerden biri, İslam ise bu dinlerden biri idi ve bazen bunlar örtüşürdü. Böylece tüm Osmanlılar, Müslüman veya Arap değildi. Aynı şekilde tüm Müslümanlar da Arap ve Osmanlı da değil; Araplar'ın hepsi de Müslüman veya Osmanlı değildi. Said (Arap) Müslümanlar'ın sömürgeci sebeplerden dolayı oryantalist eserler boyunca yanlış tanıtıldığını ileri sürerken sadece *Müslümanlar* değil, ayrıca *Hıristiyanların*, "Doğulu" kilisilere mensup olduklarından dolayı, damgalandıklarını görmezden gelmektedir. Böylece bu tekrar aslında Doğu/Batı diye bir şey olmadığını göstermektedir. Sadece devamlı olarak farklı etnik ve dini grupların örtüşmeleri vardır. Esasen Avrupa'yı rahatsız eden Arap/Müslüman değil, ötekidir.

B) *Oryantalizm*'e Eliştiriler

Daha önce belirtildiği gibi bu çalışmanın amacı Said'i *eliştirmek* değil, daha ziyade, bazı dönemlerde oryantalist söylemin şüphesiz sömürgeci amaçlar için araçsallaştırıldığı halde, başka zamanlarda belli insalarda hakiki bir ilgi ile ele alındığını örneklemektir. Fakat Said'in *Oryantalizm*'i üzerinde birçok eliştirme yazılmıştır. Bu çalışmada bize çok yardımcı olabileceğinden dolayı iki tane daha "ılımlı" eliştiriyi incelemekte fayda vardır. Biri "Doğulu" (Ziauddin Sardar'ın *Oryantalizm*'i) diğeri "Batılı" (Michael Curtis'in *Oryantalizm ve İslam: Orta Doğu ve Hindistan'da Doğu Despotizm Üzerinde Avrupalı Düşünürler*) olmak üzere bu iki yazarın *Oryantalizm*'e nasıl yaklaştıkları, hangi teorilerini eliştirdiklerine ve hangi çözümleri teklif ettiklerine bakarak ilham alınabilir.

Curtis'in eseri doğrudan Said'e bir eliştirme olmasa da, Curtis kitabın girişinde şüphesiz Said'i eleştirmektedir. Bu kitabı seçmemizin başka bir sebebi Curtis bazen, kendisi farkında olmadan, Said tarafından eliştirilen "tipik Oryantalist tutumu"nu taşımasıdır. Öncelikle Sardar'ı incelemek üzere bir alıntı ile başlamak istiyorum:

Oryantalizmin sorunu, yapısını çözümlemenin karmaşıklığından da dolayı, bizzat kendisinin varlığıdır. Oryantalizmin varlığından dolayı *iki taraflı anlaşmazlıklar* havzasında gerçekliğin farklı bir şekilde algılandığı, açıklandığı ve deneyimlendiği bir dünyada yaşamaktayız. Oryantalizm meselesini tartışmak için yapılması gereken ilk iş, *yüzyıllar boyunca dargörüşlülüğün çarpıtılmış olduğu bir imajdan* farklı olan bir çerçeveyi farketmeleri için, insanları bu yanlış anlaşılmanın ötesine gitmeye ve *görünmez kılınmış olanı görmelerine* sevk etmektir.⁹

Said'in aksine, Sardar'ın bütün suçu Oryantalistler'e, Batı'ya veya Avrupa'ya atmaması dikkat çekicidir. Bunun yerine *karşılıklı* bir yanlış anlaşılardan bahsetmektedir. "*Karşılıklı*" kelimesi burada çok merkezi ve birçok anlama gelebilir. Doğu üzerinde yazmış herkese sanki sömürgeciliğin muazzam planının ortağıymış gibi muamele yapan Said'e bir eliştirme olabilir, veya belki Sardar, Said'in de bu yazarların niyetlerini *yanlış* anladığını kastetmektedir. Belki de günümüzde "sert" olarak algıladığımız dil aslında genel kabul görmüş bir yazma tarzı idi veya hiç olmasa da sadece Doğu'yu değil, başka eliştirme altında olan konuları (Batı'daki siyasetçiler vs) ele almak için kullanılan bir dildir. Avrupa'nın sadece Doğu üzerinde yazdıklarına bakılırsa Sardar'ın dediği "miyop görüşü"ne kapılabilir.

Doğu hakkında büyük miktarda seçici yazıların yazıldığı kesindir. Fakat aynısı oryantalist söylemlerin eliştirme için de geçerlidir. Doğu üzerinde yazılan eserlerin sadece en kötü parçalarını seçerek ve Doğu'ya yöneltilecek övgülerinden hiç bahsetmeyerek Oryantalistlerin yaptıkları (ve zamanımızda hala yapılan) aynı hataya düşülür.

Kitabının girişinde Sardar bizi aynı hataya düşmemeye davet eder. Hatta Sardar Avrupa'yı nihayet ön yargılı olabildiklerinin farkına varmalarına ve bu ön yargıların üstesinden gelmelerine çağrı yapmaktadır. Fakat aynı anda Sardar "Oryantalizm'in herhangi nötr veya tarafsız bir boyutu yoktur" diyerek yazarların

---

⁹ ZIAUDDIN SARDAR, **Orientalism**, Buckingham, 1999, Vii.

niyetlerin ne kadar iyi olursa olsun (eğer hakikaten aslında iyiyse) eninde sonunda gene de önyargılı olacaklarını vurgulamaktadır. Buna ilaveten ona göre “Oryantalizm gerçek olsa da, yine de hala yapay bir yapıdadır”¹⁰ ve bu yapının Doğu’ya dair herhangi gerçek bir bilgi, hatta Doğu’nun kendisini gördüğüne dair en ufak bir ipucu bile verememektedir.

Birçok seyyah ve “akademisyen” şüphesiz ön yargılı oldukları halde, bu çalışmada görüleceği gibi, bu onların hayat tarzları, manzaralar, şehir manzaraları, kuşamlar, gelenekler, tarihi olaylar, vs. hakkına bize birçok bilgi aktarmalarına engel olmamıştır. Unutulmamalı ki orientalist söylem sadece bir insanın davranışı (sultan/kadın/Türk) ile ilgili değil, bütün bu konular ve daha fazlası hakkındadır. Sadece Doğuluların kötü muamele görmelerine odaklanırsa, Oryantalist tarafından yazılan ve yapılan olumlu bütün her şeye haksızlık yapılmış olur. Sardar tekrar sıfırdan “farklı öncüllerden başlayıp, hakiki Batın’ın Doğu’sunun halkı, yerleri, tarihi, fikirleri, ve bugünkü varoluşu ile olan hakiki karşımalar için yeni temeller” bulmamızı önermektedir. Fakat bu pek uygulanabilir bir önermeye benzemiyor; madem ki oryantizm insanların hafızasından silinebilir ne de oryantizm’le ilgisi olan herşeyi de yok edilemez. Her zaman bilinçaltında mevcut olacaktır. Birkaç “sağlam” eser seçecek olacaksak bir eserin veya yazarın ön yargılı olup olmadığına dair kim karar verecek? Sınırlar ne olacak? Bu yerine getirilemeyecek kadar karmaşık ve imkansız bir görev olur.

Bir tarafta Oryantalist perspektif *tamamen* bu iki arzudan ulaştığını yazmaktadır ve dolayısıyla oryantist söylemi ve Batı’yı genellemektedir.¹¹ Fakat daha sonra “ne Batı ne Doğu yekpare bir varlıktır. İkisinin karmaşık, muğlak ve ayrışık” olduğunu söylemektedir. Bu durumda peki neden bütün oryantist söylemini reddetmektedir? Eğer Batı hakikaten karmaşık ve ayrışık ise, Sardar neden bütün öznelere tek düşünceleri ve niyetleri varmış gibi genellemektedir? Sardar ne Said’in listelediği orientalismin altbölümlerinden ne de Avrupa ülkelerin Doğu’ya farklı yaklaşımlardan bahsetmemektedir ve dolayısıyla Said’in düştüğü aynı hataya düşmektedir: ötekiyi genelleştirmek.

---

¹⁰ A.g.e., vii.

¹¹ A.g.e., 1-2.

Sardar ayrıca Said'i ciddi ölçüde Tibawi ve Alatas'ın *Kriz'deki Oryantalizm*'iden ve başka eserlerden de esinlendiği halde onlardan aldığını bildirmemediğinden ve böylece sanki bu tarz düşünceleri öne süren kişi Saidmiş gibi bir izlenim bırakabildiğinden dolayı elıştirmektedir. Hatta Djait'in eserinin yanında Said'in eserinin unutulabildiğini yazmaktadır. Marshall Hodgson, Said'in *Oryantalizm*'inden onlarca yıl önce Oryantalizm'in "disiplin ve güç söylemi olarak Batı'nın, gayri-Batı'nın üzerindeki üstünlüğünü ebedileştirdiğini" ileri sürmüştür.¹² Hodgson'a göre, oryantalizm sadece İslam'ı yanlış gösteren bir anlatı olarak değil aynı anda seküler Batı'nın tarihindeki rolünü küçültmek için kullanılmıştır. Nitekim, Sardar'a göre Said ne yeni bir soru ne de yeni, çığır açan bir yorum/elıştiri getirmektedir. Sırf akademik açıdan, Said'in *Oryantalizm*'i eski haber. Fakat, Sardar'a göre *Oryantalizm*'in üç yenileyici tarafı vardır: 1) edebi elıştiri, 2) elıştiri tek interdisipliner bir çerçevede birleştirmek ve dolayısıyla multidisipliner kültürel analize dönüştürmek ve 3) oryantalizmi "Doğu'yu hem temsil eden hem de ihtiva eden" her şeyi kapsayan bir söyleme dönüştürmek. Sardar Said'in *Oryantalizm*'ini bir meta-söylem olarak tasvir edip bu söylemi yedi kategoriye bölmektedir. Bu kategorilerin bazıları "her şeyi kapsar fakat çelişir."¹³

Said'e yapılmış diğer elıştiri ise Michael Curtis'ten gelmektedir. Marx ve Weber gibi garklı Avrupalı düşünürlerin "Doğu Despotizm" hakkındaki yorumlarını ele alan *Oryantalizm ve İslam: Orta Doğu ve Hindistan'da Doğu Despotizm Üzerinde Avrupalı Düşünürler* isimli kitabında, doğrudan Said'den bahsetmese de, asıl hedefi Said olduğunu kitabın giriş kısmında çok belli etmektedir. Kendi kitabıyla ilgili şöyle yazmaktadır:

Bu çalışma, Batılı araştırmacı ve gözlemcilerin Ortadoğuyu ve Müslüman toplumlarını önyargılı ve ırkçı olmaksızın tartışıp yorumlayabilecekleri öncülüne dayanmaktadır. Çalışmada ele alınan yazarların tartışmaları, Müslüman Doğu hakkındaki tüm Avrupa yazınlarının ırkçı, emperyalist yada tamamen etnomerkezci olduğu şeklindeki basit ve indirgemeci argümanı zımnen çürütmektedir.¹⁴

---

¹² A.g.e., 66.

¹³ A.g.e., 65-68

¹⁴ M. CURTIS, *Orientalism and Islam: European Thinkers on Oriental Despotism in the Middle East and India*, New York, 209, p. 1.

Curtis'in "sadece Doğulular Doğu üzerinde yazı yazabilir" fikrine katılmadığı kesindir. Kitabında incelediği düşünürlerin hepsinin Doğu'ya karşı ön yargılı olmadığını veya Doğu'yu sömürmek istemediğini ileri sürmektedir. Fakat buna rağmen tekrar genellemelere dayanmaktadır. Kitabında hem Orta Doğu, hem de Hindistan'ı ele almaktadır., sanki ikisi bitişik veya Müslüman olduklarından dolayı aynıymış gibi. Bu bölgerin farklı geçmişlerini ve halklarını hiç hesaba katmamaktadır.

Ayrıca, bu kitabın amacı Doğu'nun yönetim anlayışı Doğu Despotizm'i olduğunu açıklamaktadır. Bu da yazarın ön yargılarını göstermektedir: Doğu'da hep Doğu Despotizm'i vardı ve *halen* vardır. Curtis, demokrasi olmasa da, bu 'oryantal' yönetim anlayışının kendi adalet, eşitlik ve özgürlük anlayışı olabildiğine dair bir söz bile etmemektedir. Bu farklı yönetim sistemine beylik, emirat, saltanat, vs olarak diyebilirdi ama ne var ki zamanımızda çok elıştırilen Doğu Despotizm konseptini tercih etmiştir.

Kendisi bu kitabın yazılma amacının düpedüz bir ilgiden kaynakladığını savunmaktadır. Fakat ilgi duymak otomatik olarak öteki için bir saygı ve anlayış ile eşit olmamaktadır. Curtis bu soruları bile sormaktadır:

...Çağdaş Müslüman Arap toplumları demokratik siyasi düzenlerle yada insan hakları prensiplerine dayalı devletlerle uyumlular mı? Bu toplumlar çağdaşlaşma yolunu takip etmeye niyetleri var mı ya da bunu yapabilirler mi?¹⁵

Curtis'in nötr olduğuna dair bütün iddialarına rağmen hala 'şu Arap Müslüman' toplumların insan haklarına dair kendi bir anlayışı olduğunu itiraf etmemektedir. Dahası kendi siyasi düşünce ve görüşlerini Müslümanlara kabul ettirmek istemektedir. Özellikle *Müslüman Arap* toplumlarından bahsetmesi Hristiyan Arapların kurtuluşa ihtiyacı olmadığını düşündüğünü göstermektedir. Buna ilaveten daha sonra İngiliz sömürgeciliğinin onlara tekrar doğru yola yönlendirdiği için Hintlilerin de 'doğru' yolda olduklarını yazmaktadır. Hatta Curtis o kadar ileri gitmektedir ki sömürgeciliğin, ve özellikle *mission civilisatrice* (medenileştirme

---

¹⁵ A.g.e., 10.

misyonu) tarafının belki o kadar kötü olmadığını ileri sürmektedir! Bir sonraki bölümde Curtis'in ön yargılarından birkaç örnek daha verilecektir.

II) AVRUPALILARIN GÖZÜNDE OSMANLI TÜRKLERİ

Osmanlı Türkleri'ne Avrupalıların bakış açısını tartışmazdan evvel, öncelikle daha büyük bir çerçevede Avrupalıların Doğu'ya, özellikle de Müslümanlar'a olan bakış açısı ve bu bakışın nasıl oluştuğu incelenmelidir. Curtis şöyle der:

Bu bölgenin karışık tarihi kabullenerek, beklenmedik dönüşleri, ilerlemeleri ve gerilemeleri ile beraber, yine de Müslümanların bu bölgelere yapmış saldırıları ve yedinci ve dokuzuncu yüzyıllar arasında ona karşı direnişleri, devam eden teolojik farklılıklara rağmen, ortak bir Hıristiyan topluluklu, özel fiziksel teritoryal bir bölgenin konseptine ve farkına varılmasına yardım ettiklerini iddia etmek olası bir argümandır. O bölge kendisini Müslüman saldırılarına karşı savundu, ve bir kısım Hıristiyan kalmakta başarılıydı; buna karşı Fars'ın ve Orta Asya'nı halkları daha az başarılı olup fethedilmiş ve o Müslüman kuvvetleri tarafından inançlarına değiştirmeye zorlanmışlar.¹⁶

Ona göre Avrupa'nın Avrupa haline gelmesi Müslümanların sürekli saldırgan tutumu vesilesi ile idi. Görülen o ki aslında yazar, tefferruatla açıklamaksızın, başka bir kültürle yüzleşmenin (saldırgan bir tutumla olsun yada olmasın), yeni yüzleştiğin bu kültüre kıyasla önceden beri kendini farklı olarak gördüğün yabancı kültürden aslında o kadar da farklı olmadığını idrak ederek, yeni bir birlik hissini oluşmasına sebep olabilecek “öteki”den farklı olma hissini uyandırdığını söylemeye çalışıyor.¹⁷

Aynı zamanda kendi kültürel kimliğini korumanın tek yolunun, kendinden çok farklı olan bir kültürün parçası olmaktan daha iyi olduğu için, düşman ya da en azından “yabancı saldırgan”larla dostluk kurmak olduğu bilinci uyanıyor. Bu basitçe iki kötünden iyi olanı seçmektir. Curtis'in, Mısır ve Orta Asya Hıristiyan olarak kalamamışken Avrupa'nın Hıristiyan kalmayı başarabildiğini övmesi gerçekten dikkat çekicidir. Burada yazar bu eski Hıristiyan topraklarının fethinin ve ihtidasının, fethin bir sonucu olmaktan ziyade en azından dokuz yüzyıllık bir süreç olan kişisel seçim ve geçen bin yıldaki değişen ittifakların sonucu olduğunu tamamen gözardı ediyor.

Curtis'e göre “Avrupalıların Doğu toplumlarının tabiatını anlayışı ve Hıristiyan Avrupa ile Müslüman Doğu, özellikle de Osmanlı İmparatorluğu, arasında süregelen karşılaşma ve çekişmeler” hakkında seyyahlar bize değerli bilgi ve katkılar

---

¹⁶ CURTIS, p. 3.

¹⁷ A.g.e., 3.

sağlarlar.¹⁸ “Erken dönemdeki karşılaşmalarda”, ilave olarak, “Batı’nın sorunu imparatorluğun egemenliğini Müslümanlara dayatmaktan ziyâde onlara karşı nasıl direnileceğiydi”.¹⁹

Curtis aynı zamanda Oryental erotik çizimlerin yüzyıllar boyunca çıplakları çizen bir geleneğin sadece bir parçası olduğunu iddia eder ve Ingres’in daha erotik birkaç çiziminden biri olan *Büyük Odalık* adlı çizimini örnek verir. Dahası yazar Delacroix ve John Frederick Lewis gibi Müslümanların günlük yaşamlarından sahnelere yer veren ressamlardan örnekler verir.²⁰ Yazar Avrupa edebiyatı konusuna geldiğinde onun Doğu, özellikle de Türkiye ve Türkiye’nin acımasız liderleri ve dîni hakkında hikayeler ve olumsuz imajlarla dolu olduğunu itiraf eder. Aynı zamanda Doğudan olumlu ve olumsuz yönde etkilenmiş birçok büyük ismin de olduğunu belirtir.²¹ Yazar şöyle yazmaktadır:

“Ancak sanat, müzik ve edebiyat hakkındaki olumsuz yorumları yada egzotik tasvirleri Doğu’nun Batı dünyasındaki yegane imajı olarak kabul etmek, yalnızca Doğu hakkındaki olumlu görüşleri değil, aynı zamanda Doğu’nun ilim ve irfâna yapmış olduğu katkıları, Avrupalı bilginlerin, tarihçilerin, dilbilimcilerin -güç dengeleri, sömürge kontrolü gibi şeylerle ilgilenmemiş, hiçbir ideolojik kalıba takılmadan hakikatı aramış- bilgi sevdalısı dürüst seyyahların bölge hakkındaki fikirlerini de kasten görmezden gelmek yada küçümsemektir.”²²

Bu yazılanların birçoğunun herhangi bir ideolojik yapısının olmadığını söylemenin zorlama bir yorum olması ile beraber (ki eserlerin çoğunluğu Hıristiyanlığın üstünlüğünü ispatlamak yada en azından İslam’ı Hıristiyanlık’la karşılaştırmak için yazılmıştır), yazar daha önce belirttiğimiz noktaya değinir ki o da bu yazarların, çoğunlukla bencil olan, farklı amaçlarının *olabilmesine* karşın, onları Doğu hakkında yazmaya sürükleyen merakları ve hâlis ilgilerinin olduğudur. Bu çalışmanın son kısmında da göstereceğimiz üzere, Doğu hakkında, özellikle de Osmanlı hakkında yazılmış bir çok Avrupalı yazılı eser, 16. ve 17. yüzyıl başta olmak üzere, kendi saygın dillerine çevirdikleri ve böylelikle kendi itibarlı iilm sahalarına

---

¹⁸ A.g.e., 6.

¹⁹ A.g.e., 6.

²⁰ A.g.e., 12.

²¹ A.g.e., 14.

²² A.g.e., 15.

(fen bilimleri, teoloji ve siyaset) büyük değerler katmış olan geniş çapta el yazmasını bir araya getirmiştir. Curtis, “en azından Osmanlı İmparatorluğu’nun zayıflama süreci olan 17. yüzyılın sonlarına kadar Avrupalıların Doğu’nun ve Müslümanların etik, entellektüel, dini, siyasi ve askeri alanlar da dahil olmak üzere çok çeşitli tehditleriyle karşılaştığını” da ekler.²³

Osmanlıların tüm bu ilmî sahalardaki üstünlüğünün bilindiği göz önünde bulundurulduğunda, korkularının üstesinden gelerek mevcut siyasî, dînî, askerî, entellektüel vs. seviyenin daha da üzerine çıkmak için Osmanlı topraklarına gidip el yazmalarını bizzat bularak onlardaki gizemleri ortaya çıkarıp onlardan bilgi elde ederek kendi ilmî araştırmaların ve yöntemlerinde kullanımından daha doğal ne olabilir ki? Osmanlıların o dönemlerde zirvede olduğu düşünüldüğünde, daha küçük hükümdarlıkların Osmanlıların sırrını bilmek istediğinde şüphe yoktur. Onlar bu noktaya nasıl geldiler? O zamanlarda Osmanlıların tarihi hakkında yapılan araştırmaların had safhaya ulaşmış olmasına şaşmamak gerekir. Avrupalılar bu başarının tam olarak nasıl elde edildiğini, kendileri de çabalayıp bu başarı seviyesine ve bilgeliğe ulaşmak için, bilmek istediler.

Özellikle ortaçağ zamanında “müslümanlara göre sıradan bir Frenk, kirli, hileci, ahlaksız, pis huylara sahip; ancak savaşlarda cesur ve yiğit olan bir imaja sahipti.”²⁴ Trajikomik bir şekilde bu imaj daha sonra Osmanlılar hakkında kullanılmıştır. O zamanlar sıradan bir Osmanlı insanı hileci olan, şehvet düşkünü kadar olmasa da ahlaksız; ancak savaşlarda yaman olan bir kişi olacaktı (Busbecq, onları bu şekilde tarif eden birçok kişiden sadece birisidir.). Osmanlı ya da Türklerden bahsedildiğinde akla gelen bir diğer şey ise sarıktır. Rönesans Avrupası döneminde, sınırları Viyana’ya kadar dayanan ve neredeyse bunu da aşacak olan dînî gücün simgesi hâline gelen sarık; İslâm’ı, Osmanlının gücünü ve otoritesini temsil ediyordu. Herhangi birisi İslâm’a girdiği zaman “sarığa kuşandı” diye tabir edilirdi.²⁵

“Osmanlı Devleti’nin Avrupa’da ilerleyişi ve Türkiye’nin 6. yüzyılda İslam’la özleşmesiyle birlikte, Doğu ticaretinin ve diplomatik ilişkilerin cezbedici

---

²³ A.g.e., 19.

²⁴ A.g.e., 20.

²⁵ A.g.e., 30.

avantajlarına karşın, İslam ülkeleri askerî ve siyasî olduğu kadar dînî bir tehdit olarak görülmüştür. İslam, en azından kısmen de olsa Doğu despotizminden, kadınların aşağılanması, kölelikten, zulme ve şiddete maruz kalan pasif ve uysal bir halktan sorumlu olarak görülmüştür.”²⁶

Curtis (neyse ki) yazılmış olan her şeyin tarafsız gözlem olmadığını kabul eder. O, Osmanlı Devleti'nin en büyük utanç kaynağının eşcinsellik olduğunu yazmış olan Fransız “tarihçi” Michel Baudier’i örnek olarak zikreder mesela. Çocukların cinsel haz için kullanımı ve afyona olan sevgiyi yazanlar da olmuştur.²⁷

Ogler Ghislain de Busbecq, Osmanlılar hakkındaki daha tarafsız, hatta bazen olumlu tasvirleriyle bilinmesine rağmen, Sultan Süleyman’ın “Türklerin zevk alabileceği” eşcinsellik ve şaraplardan uzak duruşunu, düşmanlarının “bu meselelerde onun aleyhinde kusur bulamamaları” şeklinde tasvir edişinde malesef onun da eşcinsellik ve şarap kullanımı hakkında bazı önyargıları olduğu görülüyor.²⁸

Asıl dikkat çekici şey ise bu seyyahlar, tarihçiler, elçiler vs. bu ahlaksızlıklar konusunda hemfikir oldukları halde bunların hiçbirinin bize neden Osmanlıların bu ahlaksızlıktan “zevk aldıklarına” inandıkları konusunda tam olarak bilgi vermemesidir. “a ve b’yi sonradan aynı şeyi yaparken gördüğümde x ve y’yi şöyle davranırken gördüm.” yada “a kaynağından şöyle şöyle duydum.” konusunda herhangi bir yerde bir şey bahsedilmemektedir. Bu sebeptir ki, bazı ön yargılar - kendileri farkında olmasalar bile- bu oryantalist yazarların zihninde sürekli mevcuttur. Onların “eşcinsellik” olarak ifade ettiği davranış Osmanlı erkeklerinin muhabbetlerini, kucaklaşmak, yanaklardan öpmek hatta elleri tutmak gibi -bugün bile hâlâ çoğu kişinin yakın arkadaşlıktan ziyade romantik aşk ifadesi olarak gördüğü- fiziksel bir yolla ifade etmede bir mahzur görmemelerinden ibarettir. Ne yazık ki, az önce de bahsedildiği üzere güvenilir kaynakların olmamasından dolayı, bu tür önyargıların tam olarak nereden geldiğini muhtemelen hiçbir zaman bilemeyeceğiz.

Curtis kitabında seyyahnamelerde tekrarlanan konulardan da

---

²⁶ A.g.e., 32

²⁷ A.g.e., 34-33.

²⁸ Ogler Ghislain de Busbecq, **Türk Mektupları**, çev. Hatice Özkan, İstanbul, 2002, 65.

bahsetmektedir:

Seyyahlar bir çok konuyu vurgulamışlardır: kendi ailesini öldürmek de dahil - bazen- *gaddar ve acımasız bir süreçle iktidara gelen mutlak ve zâlim* bir kişinin hükümdarlığı; hükümdarın *hareketlerine tamamiyle itaat edilip boyun eğilmesi*; saltanatın yok olması, zenginlik, *savurganlık, yolsuzluk* ve hükümdarların zalimliği; *köleliğin olması* ve hükümdarın kölelere ve tüccarlara özellikle de sultanın şânı ve yeni inançları için, askerî ve savunma faaliyetleri için savaşan Yeniçerilere olan itimadı; *kadınların buyruk altında olması*; özel mülkün olmaması, *geri kalmış yada gelişmeyen bir halk*, ve İslâm'ın rolü.²⁹

Bu paragraf kısaca bu araştırmada incelenek konuları özetlemektedir.

---

²⁹ *ibid*, p. 40.

III) KADINLAR SALTANATI

Bu dönem Hürrem Sultan ile başlamaktadır. Hürrem Batı'da Rokselana ve kaynaklarda ayrıca Hurram Sultan, Hürrem Şah Hatun ve Haseki Hürrem Sultan olarak anılmaktadır.³⁰ Mutabakatına göre asıl adı Aleksanda Lisowska idi ve kendisi Yunan Katolik³¹ veya Ortodoks bir papazın kızıydı.³² Kökleri başka bir manakaşaya sebep olmuştur: kimi ise Ukraynalı, kimi ise Rusyalı³³ olduğunu iddia ediyor fakat genelde Rutanyalı olduğu söylenmektedir. Kendisi Polonyalı olduğunu savlardı. Kaynaklara göre köyü Tatar yağmacılar tarafından saldırılmış ve kendisi başlarıyla beraber esir alınıp köle olarak satılmıştır. Bazılarına göre Hürrem'i satın alan Sultan Süleyman'ın sırdaşı ve ileride Veziri olacak İbrahim Paşa idi. Süleyman henüz Şehzade olarak sancaklardan birinde görev yaparken, İbrahim onun gönlünü almak için Hürrem'i hediye etmiş ve Hürrem o günden beri İbrahim'den nefret etmiştir.³⁴

Yalnız, Rinado Marmara'ya göre Hürrem İtalyan kraliyetten ve Papa'nın akrabası olmuş olabilir. Hakikat ne olursa olsun, Hürrem ancak Süleyman Sultan olarak taçlandırıldıktan sonra onun hayatında önemli bir rol oynaya başlamıştır. Yalnız, bunu başarmadan önce Mahidevran (kimi ise ismi Gülbahar olduğunu söyler) ile yüzleşmesi gerekti.³⁵ Mahidevran Sultan Süleyman daha Manisa'da iken onun haremindediydi ve bir tahta varisi doğurması ona özel bir makam kazandırmıştı.³⁶

Hürrem ve Mahidevram arasındaki kavga Hafsa Sultan, Süleyman'ın annesi'nin ölümüne kadar devam ettiği söylenmektedir. Sadece Sultan'ın muhabbeti değil, oğullarının hayatları da tehlikede bulunuyordu. Fatih Sultan Mehmet fermanındayeni sultan tahta geçtiği an, tıpkı 1402de Yıldırım Bayezid'in vefatından

---

³⁰ ALAN FISHER, "The life and family of Süleymân I", in H. İNALCIK & C. KAFADAR (eds.), **Süleymân the Second and his time**, Istanbul 1993, 10.

³¹ S.A. SKILLITER, "ḲHürrem." **Encyclopaedia of Islam, Second Edition**. (ed.) P. BEARMAN; TH. BIANQUIS; C.E. BOSWORTH; E. VAN DONZEL and W.P. HEINRICHS. Brill, 2011. [Brill Online](http://www.brillonline.nl/subscriber/entry?entry=islam_SIM-4343). K.U. Leuven - University Library. 21 Mart 2011, <http://www.brillonline.nl/subscriber/entry?entry=islam_SIM-4343>

³² A. FISHER, **The life and family of Süleymân I**, 10.

³³ S.A. SKILLITER, "ḲHürrem."

³⁴ A. FISHER, **The life and family of Süleymân I**, 10.

³⁵ LESLIE PEIRCE, **The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire**, (**Studies in Middle Eastern History**), New York/Oxford 1993, 59.

³⁶ GODFREY, GOODWIN, **The private world of Ottoman Women**, London, 1997, 122.

sonra ortaya çıkan ve imparatorluğu yok olma eşiğine getiren kardeşsel savaş önlemek için bütün erkek kardeşlerinin ipek bir ipe boğulması gerektiğini emretmişti. Bu bakımından Mahidevran ve Hürrem'in son nefeslerine kadar oğullarını korumaya çalıştıklara akla yatkın gelmektedir.³⁷

Osmanlılar'a Venedikli elçi Navagero 1553'te raporunda detaylı bir şekilde bu iki kadınlar arasında bir kavga döndüğünü ve Hürrem'in nihayet üstün çıkmaya ve Sultan'ın kalbini kazanmaya başardığını rivayet etmektedir. Bu raporda detaylı. Navagero'ya göre Mahidevran Hürrem'i kıskanıp yüzünü tırmalayarak kıyaftelerini dağıtmış ve "Hain, satılmış et, benimle rekabet etmek ister misin?" demiştir. Sultan Hürrem'i birkaç gün sonra tekrar yanına çağırınca Hürrem reddetmiş ve ağaya bu halde Sultan'ın huzruna çıkamayacağını söylemiş. Sultan reddini alınca ve bu sözleri duyunca Hürrem'in davranışını anlamak için tekrar çağırtmış ve Hürrem bu sefer itaat edip herşey anlatmış. Sultan sonra Mahidevran'ı huzruna çıkmasını emretmiş ve o da hikayeyi doğrulamakta kalmamış, Hürrem'in aslında daha fazla hakkedtiğini ve kendisi diğer bütün kadınlardan üstün olduğunu inandığını söylemiş. Bu sözleri duyduktan sonra Sultan Mahidevran'ı göndermiş.³⁸ Yalnız, hem Leslie Peirce hem Godfrey Goodwin'e göre Mahidevran'ın gerçekten "satılmış et" demesi pek olası değil çünkü Mahidevran da bir köle idi. Fakat Peirce, eğer Mahidevran'ın esir pazarından geçmeden (hürrem'in yaptığı gibi) doğrudan Süleyman'a verildiyse ona *carne vendute* demesine sebep olmuş olabildiğine değinmektedir.³⁹ Ayrıca değinmesi gerekir ki Mahidevran hakikaten Hürrem ortaya çıkana tahta varisi doğuran tek cariyeye olduğundan (ve dolayısıyla Haseki makamına yükseldiğinden) ve sancak beyliğinden beri hep Süleyman'ın yanında olduğundan dolayı gerçekten sıradan bir cariyeden ziyade, kendisini bir *sultan*, tam teşekkürlü ve saygıdeğer bir prenses olarak görmüş olması pek olası.

Başka kaynaklara göre daha Manisa'dayken iki erkek çocuğu doğuran başka bir cariyeye daha vardı: Gülfem. Fakat ikisi doğumdan kısa bir süre sonra ikisi vefat ettiklerinden dolayı Gülfem hiç bir zaman Hürrem'e karşı bir tehdit olmadı ve iki kadınlar huzur içinde Haren-i Hümayun'de yaşamışlar.

---

³⁷ A.g.e., 122-123.

³⁸ L. PEIRCE, **The Imperial Harem**, 59-60.

³⁹ L. PEIRCE, **The Imperial Harem**, p. 301.

Hürrem'in kendisi bir kız, Mihrimah (928/1522), ve beş oğlan doğurmuştur: Mehmet (927/1521), Abdüllah (929/1523), Selim (930/1524), Beyazıt (932/1526) ve daha sonra Cihangir (937/1530). Abdüllah, fakat, 932/1526'da vefat etmiştir.⁴⁰

Hürrem'in görünüşünün hakkına pek fazla bilinmiyor. Kimine göre kısa boylu fakat endamlı idi ve yüzünden zeka fıskırırmış. Başka Venedikli bir elçi, Bragadin'e göre, Hürrem göz kamaştırıcı değil, fakat genç, zarif ve minyon idi. Görünüşü ne olursa olsun, genel olarak dolaşan tablolarla hiç benzemediği anlaşılmaktadır.⁴¹

Süleyman'ın Hürrem'le evlendiğine dair herhangi bir şüphe yok, yalnız bu etkinliğin ne zaman meydana çıktığına dair belirsizlik var. Bu konuda farklı teoriler mevcüt, aralarında ilk çoğucun doğduktan sonra olduğunu söyleyen de var.⁴² Haziran 1534'dan önce yer alması kesindir çünkü Venedikli elçi Daniello De'Ludovici o ayda raporunda kutlamalarından bahsetmektedir. Kimi ise ancak Hafsa Sultan'ın vefatından sonra gerçekleşebildiğini idda etmektedir fakat yas tutma dönemi daha tamamlanmadan öyle bir kutlama yapacağı hiç olası değil ve Haziran'da ancal Ocak 1536'da geri dönmek üzere sefere çıktı. Ayrıca, annesinin gerçekten evliliğe karşı olup olmadığı kesin bilinmemektedir. Cenevizli bir kaynak kutlamanın bütün detayları paylaşmaktadır.^{43 44}

Hürrem Süleyman'ın seferde olmadığı halde (Bernard Bromage'a göre, Hürrem cihadın koyu bir destekçi idi ve Süleyman'ı Dünya'nın Fatihisi olarak görmüştür⁴⁵) gözden uzak durmasını hiç tahammul edemezmiş. Son uzun kışlarını beraber Edirne'deki sarayda geçirmişler. Oradan Eski Saray'daki hastaneye götürülmüştür. Hürrem 26 Cemaziyelahir 965/ 15 Nisan 1558'de vefat etmiştir⁴⁶ ve Süleyman'ın ilk gündün son nefesine kadar ona kapıldığına dair hiç bir şüphe yoktur.

Hürrem'in vefatından sonra şiirlerinden birinde onu hayatının baharı olarak anmıştır. Ölüm zamanında Hürrem'in 50lerde ve Süleyman'ın 60larda olduğuna

⁴⁰ S.A. SKILLITER, "K̄Hürrem."

⁴¹ G. GOODWIN, *The private world of Ottoman Women*, 124.

⁴² S.A. SKILLITER, "K̄Hürrem."

⁴³ A.g.e., "K̄Hürrem."

⁴⁴ L. PEIRCE, *The Imperial Harem*, 62.

⁴⁵ AHMET ŞİMŞİRGİL, *Valide Sultanlar ve Harem: Osmanlı'nın Sır Dünyası*, İstanbul, 2014, 123.

⁴⁶ S.A. SKILLITER, "K̄Hürrem."

bakılırsa bu sözler daha da duygulandırıcıdır. Ayrıca Hürrem baharda vefat etmiştir. Mimar Sinan'a sadece İznik'teki çömllekçilerin yapabildiği baş döndürücü çiniler ile kaplı bir türbe yapmasını emretmiştir. Otuz-sekiz yıl boyunca Süleyman Hürrem'e aşık kalmış ve Hürrem merhum olduktan sonra bütün dünyevi zevklerden vazgeçmiştir, toprak altının yeri, mütevazi giyim şaşaalı kıyafetlerin yerini almıştı. Sevgiler o kadar güçlü idi ki birbirlerine sıklıkla aşk mektubu yazmışlardır (Türkçe henüz çok zayıf olduğundan Hürrem başlangıçta büyük ihtimalen bir yazıcının yardımıyla yazmıştır). Bu şiirin daha fazla örnekleri için John Freely ve Ahmet Şimşirgil'in Valide Sultanlar ve Harem-i Hümayun hakkında olan kitaplarına başvurulabilir. Fakat Süleyman tarafından bu kısa parça bize her şey anlatmaktadır: *Benim Şahım, her şeyim, cânânım, parlak yüzlü mehtabım, Can dostum, bir tanem, her güzelliğin hükümdarı, sultanım.*⁴⁷

Bu uzun ve yoğun aşktan dolayı, dedikoducular Sultan'ı kendine bağlamak için sihir yaptığını veya cadı olduğunu iddia etmişler ve Bassano'nun raporuna göre Yeniçeriler ve bütün saray tarafından nefret edilmiştir.⁴⁸ Bassano'nun görüşünden akla daha yatkın bir perspektif Navagaro'dan gelmektedir: "Hürrem Sultan'ın fitratını çok iyi bilmektedir". Fakat hakikat budur ki Sultan'ın yoldaşı olarak sarayda sürdürülen birçok geleneklerden ayrılmış ve alışlagelmişin dışına çıkmıştır. Örneğin, sadece tahta varisi doğuran bir cariye olmakta kalmadı, Sultan'ın nikahlı karısı olmuştur. Doğum konusuna gelince, her cariye genelde en fazla bir çocuk doğururdu (ilk çocuk kız olunca bazen iki çocuk olurdu), fakat gördüğümüz gibi Hürrem altı çocuk doğurmuştur.

Son olarak oğulları sancaklara atandıkları zaman onlara hiçbirine eşlik etmemiş.⁴⁹ Yalnız bazı görüşlere göre bunun sebebi Süleyman'a olan nüfuzu artırmak için değil, dört oğlu olduğu ve onlardan üçü neredeyse aynı anda atandıklarından dolayı gitmemeye karar vermiş olabilir çünkü gitseydi birini başkasına tercih ediyormuş gözükmüş olurdu ve bu şekilde diğer oğullarının idam hükmünü vermiş gibi olurdu. Fakat Mustafa'yı genelde en büyük oğlunun atandığı yer Manisa'dan

⁴⁷ JOHN FREELY, *Osmanlı Sarayı: Bir Hanedanlığın Öyküsü*, çev. Ayşegül Çetin, İstanbul, 2000, 75

⁴⁸ L. PEIRCE, *The Imperial Harem* 63.

⁴⁹ A.g.e., 58.

Amasya'ya taşıtmayı ve yerine *kendi* en büyük oğlunu geçmesini sağlamıştır.⁵⁰ Bu geleneklerden ayrılış Süleyman'ın hükümdarlığı boyunca yapılan değişikliklerden sadece biriydi. Yalnız en mühim değişiklik süphesiz bir kadının devamlı olarak hiyerarşik merdivene tırmanmasıdır. Bu sürekli yükseliş güçülü ve nüfuzlu Valide Sultan'ın ortaya çıkmasının altyapısını oluşturmuştur. Bu yeni siyasi aktör ilk defa Nur Banu şeklinde sahneye çıkmaktadır.

Nur Banu Sultan, Selim II'in hasekisi, büyük ihtimalen 1525'te Cecelia Venier-Baffo olarak doğmuş ve Paros'un egemen hükümdar Nicolo Venier'nin ve soylu Violante Baffo'nun evlilik dışı çocuğuydu.⁵¹ Eylül 1537'de Barobarossa Hayreddin Paşa Korfu'dan İstanbul'a geçerken Nur Banu'yu⁵², 1500 genç erkek ve 1000 başka kızla beraber, ele geçirmişti. Zamanında henüz oniki yaşındaydı. Tititan veya Veronese'nin tablolarından doğrudan çıkmış gibi görünen⁵³ bu güler ve nur saçan yüzlü güzelliğini derhal Konya'da sancakbeyliği daha yeni üstlenen Selim II'ye hediye etmiştir.⁵⁴ Bu dönem boyunca şehzadenin sadece Nur Banu'daydı. Nur Banu'nun dört çocuk doğurması (sonuncusu erkek idi), Selim'in varisini bu kadından gelmesini istediğini göstermektedir.⁵⁵ Selim, babasının yaptığı gibi, hasekisine şiir yazmıştır:

“Hâlün ile zülfün el bir eylemiş
Dilleri dâmıyla nahcîr eylemiş
Hilkaten sen bir meleksin ki Hudâ
Sûret-i insânda tasvîr eylemiş
Ân-ı vaslın halka kısmet idicek
Hicrini Hak bana takdîr eylemiş
Sanasın nakkâs-ı kudret kaşına

⁵⁰ A. ŞİMŞİRGİL, **Valide Sultanlar ve Harem**, 124.

⁵¹ A.H. GROOT, "Nūr Bānū Wālide Sultān." **Encyclopaedia of Islam, Second Edition**. (ed.) P. BEARMAN; TH. BIANQUIS; C.E. BOSWORTH; E. VAN DONZEL and W.P. HEINRICH. Brill, 2011. **Brill Online**. <http://www.brillonline.nl/subscriber/entry?entry=islam_SIM-5982>; PAZAN, İ. **Padişah Anneleri: Eserleriyle Valide Sultanlar**, İstanbul, 2011, 71; TAYLAN, N. **Kölelikten Sultanlığa Padişah Anaları**, İstanbul, 2012, 111.

⁵² C. ALPGÜVENÇ, **Hayırda Yarışan Hanım Sultanlar**, İzmir, 2010, 61-62.

⁵³ A.g.e., 62.

⁵⁴ İ. PAZAN, **Padişah Anneleri**, 71.

⁵⁵ C. ALPGÜVENÇ, **Hayırda Yarışan Hanım Sultanlar**, 63-64; A.H. GROOT, "Nūr Bānū Wālide Sultān."

Nûrdan nûn tahrîr eylemiş
Ârız-ı dilberdeki hatt ey Selîm
Dûd-ı âhındur ki te'sîr eylemiş”⁵⁶

Selim II'nin tahta geçtiğinde Murad'ın izinden gideceği ve dolayısıyla babasının yaşadığı kardeşsel kavgalardan korunmuş olacağı belliydi. Fakat, Murad'ın Selim'in tek erkek çocuğu olması bir çok risk getirdi: hanedanin devamı iki yetişkin (Selim ve Murat) ve bir bebeğe (Murad'ın oğlu Mehmet) bağlıydı. Bunun farkına varması Selim'in farklı cariyelerden mümkün oldukça çok varis sahibi olmaya çalışmıştır. Sekiz yıllık hükümdarlığı boyunca sekiz oğlu daha olmuş (biri Selim'den önce vefat etmiş) fakat boşuna endişelenmiştir: planlandığı ve beklendiği gibi Murat babasının yerini almış ve beş kardeşi protokolün emrettiği gibi ipek bir iple boğulmuştur.

Selim'in farklı cariyelerle birlikte olmasına rağmen, Nur Banu onun Haseki'sine olmaya devam etmiştir. Ayrıca kayınvalidesi Hürrem Sultan geleneklerden ayrılıp oğluyla beraber Konya'ya gitmediği için Nur Banu Selim'in haremının başı olarak tayin edilmiştir. Venedikli elçi Jacopo Soranza Nur Banu'nun sadece güzelliğinden değil, “sıradışı zeki” olduğundan dolayı “Selim tarafından çok sevilmiş ve onurlandırılmış” olduğunu belirtmektedir. Artık aynı yatak paylaşmadıkları halde Selim'in, babasının yaptığı gibi, Haseki'sini nikahlı karısını yaptığı söylenmektedir.

Selim II 13 Aralık 1574'te vefat edince o anda Manisa'da görevli olan oğlunun başkente ulaşana kadar cenazesini ertelemek üzere cesedinin buzda saklanmasını emreden ve bu böylece sorunsuz bir şekilde on gün sonra tahtta yerini almasını sağlayan Nur Banu idi.⁵⁷ Hayatının çoğunu kayınvalidesiz bir şekilde geçiren, kendisi uygun gördüğü gibi davranan ve Süleyman'dan önce vefat ettiğinden dolayı oğullarının hassekileriyle uğraşmak hiç zorunda kalmayan Hürrem Sultan'ın aksine Nur Banu gücünün çoğunu Nur Banu nüfuzunun çoğunu oğlunun hassekisi, Safiye, ile paylaşmak zorunda kaldı ve dolayısıyla bu iki kadın sultan ve farklı hükümet

56 NERMİN TAYLAN, *Kölelikten Sultanlığa Padişah Anaları*, 112-113.

57 A.H. GROOT, "Nür Bânü Wâlide Sultân."; A. ALPGÜVENÇ, *Hayırda Yarışan Hanım Sultanlar*, 69; A.R. ALTINAY, *Kadınlar Saltanatı*, İstanbul, 2000, 53.

daireleri üzerinde olan nüfuzunu korumak için sürekli yarışmışlardı.⁵⁸

Sarayında 7 Aralık 1583'te hastalığın sonucunda vefat etmiştir. Cenaze töreninde oğlu yas kıyafetlerini giymiş ki böyle bir davranış daha önce görülmemiştir. Onu saray kapılardan taşıyıp cenaze namazı kılınacak camiye kadar tabutuna eşlik etmiştir. Aya Sofya'nın önünde bulunan Selim II'nin türbesine defnedilmiştir. Peirce böyle yazmaktadır:

Nurbanu Sultan'a sadece yaşarken değil, ölümünde de olağanüstü saygı gösterildi. Padişahların cenazeler sırasında sarayda kalması âdetinin tersine, Murad annesinin tabutuna cenaze namazının kılınacağı Fatih Camii'ne kadar hem yürüyüp hem ağlayarak eşlik etti. Cenaze namazı için saray-ı hümayuna en uzak sultan camii olan Fatih Camii'nin seçilmiş olması *hem çok sayıda seyircinin Nurbanu'nun ruhuna duacı olmasını, hem de valide sultan için sergilenen bu dindar saygının başkent sakinlerinden olabildiğince takdir almasını garantiliyordu.*⁵⁹

Ayrıca Peirce Topkapı Kütüphanesi'nde gördüğü, Nurbanu'nun cenazesini tasvir eden bir minyatürden bahsedip bu minyatürün “hanedan üyesi bir kadının hayatıyla ilgili bir olayı tasvir eden tek minyatür” olduğunu yazmaktadır.⁶⁰ Bütün bunlar Nur Banu Sultan'ın “rastegele” bir cariye, bir *köle* olarak değil, Osmanlı hanedanının *gerçek* bir üyesi olarak göstermektedir. Hatta daha fazlası, en az Sultan kadar (belki daha da fazla) sevildiğini ve ona saygı gösterildiğini göstermektedir. Bu çalışmada görüleceği gibi bu Valide Sultan'ın halkı için yaptırdığı (hayır) eserleri çoktu ve düşündüğü incelikleri sayısızdı. Peirce'in anlattığı gibi, Nurbanu'nun cenazesi halkının dikkatini celbetmiştir. Cenaze namazı Fatih Camii'de kılınması ayrıca *hanedan*'ın Valide Sultan'ın müthiş popülerliğinin farkında olmasını göstermektedir. Dolayısıyla Nurbanu Sultan'ın daha *hayattayken* de oldukça popüler olduğunu tahmin etmek de yerinde olur. Buna ilaveten, asıl yas tutan hanedan olduğu halde, Sultan ve maiyeti halkını kederlerine dahil edip onlarla beraber matem tutmuşlardır. Bu sadece halkın Sultan'a ve Nurbanu Sultan'a gösterdikleri saygıyı değil, aynı anda *Sultan*'ın halkına verdiği değer ve saygıyı de göstermektedir.

Safiye Sultan'ın hayatı hakkında pek fazla bilinmemektedir. İtalyan Baffo

---

58 A.g.e., 91.

59 L. PEIRCE, **The Imperial Harem**, 189.

60 A.g.e., 152.

ailesi ve Korfu'nun valisinin kızı olup Venedik'ten Korfu'ya giderken gemisi Osmanlı korsanlar tarafından saldırıya uğramış ve kendisi 14 yaşındayken esir alınmıştır.⁶¹ ⁶² Fakat hem Haseki olarak Murat III'ün politikasını, hem de Valide Sultan olarak oğlu Mehmet III'ünkini çok etkilediği kesin bilinmektedir. Özellikle Murat III için paha biçilmez nasihatlar ve destekler veren Nur Banu'nun vefatından sonra nüfuzu daha çok gelişmiştir. Bundan dolayı sabredip sırasını beklemek zorunda kalmıştır.⁶³ Safiye büyük ihtimalen Manisa'daki ve Murad'ın o an görev yaptığı sarayına getirilmiştir. Orada Türkçe öğrenip Müslüman olmuş ve saray adabına dair eğitim almıştır. 1565'te ilk defa Murad'a tanıtılmış ve 1566'da ilk erkek çocğunu doğurmuştur: Mehmet.⁶⁴ Tıpkı kayınvalidesi gibi sancakbeyliği boyunca tek cariyesi idi (ya da hiç değilse çocuk doğuran tek cariye) ve sadece en büyük oğlu alenen tahta varisi olarak tanınmıştır. Hükümdarlığı ilk yıllar boyunca da Safiye'den başkası hiç kimseye bakmamıştır. Fakat annesi bu durumdan rahatsız olup daha fazla cariye alması için Murad'a baskı yapmıştır. Eninin sonunda artık karşı koyamayan Murat yeni cariye almaya başlamış ve sonra da yeni bir tutkuya yer vermiş: hayatının geri kalanını boyunca farklı cariyelerden yirmi oğlu ve yirmi-yedi kızı daha olmuş.⁶⁵ Nur Banu'nun oğluna neden bu kadar baskı yaptığını dair kesin bilimiz yok fakat Safiye'nin iki oğlundan sadece Mehmet hayatta kaldığından ve böylece hanedanın devamı tekrar tehlikede olduğundan dolayı böyle bir taktiği edindiği düşünülmektedir.

Bütün bunlara rağmen herhangi bir kıskançlık belirtisini göstermeyerek itibari ve mevkisini korumayı başarmıştır. Başlangıçta büyük bir acıyla kenara itildiğini kabul etmiş olsa da zamanla bu değişmiş durumu kendi siyasi yararında dönüştürmeyi başarmış. Sultan'a güzel cariyeler takdim ederek minnetini almayı ve Safiye'ye olan saygısını yüksek tutmayı başarmış ve o şekilde özellikle annesi vefat

---

61 Ç. BALIM, "Şafiyye Wālide Sultān" **Encyclopaedia of Islam, Second Edition.** (ed.) P. BEARMAN; TH. BIANQUIS; C.E. BOSWORTH; E. VAN DONZEL and W.P. HEINRICHS. Brill, 2011. **Brill Online**, <http://www.brillonline.nl/subscriber/entry?entry=islam_SIM-7642>;

62 İ. PAZAN, **Padişah Anneleri**, 75; N. TAYLAN, **Kölelikten Sultanlığa Padişah Anaları**, 119; A.R. ALTINAY, **Kadınlar Saltanatı**, 54.

63 A.R. ALTINAY, **Kadınlar Saltanatı**, 59.

64 Ç. BALIM, "Şafiyye Wālide Sultān."; A.R. ALTINAY, **Kadınlar Saltanatı**, 53.

65 L. PEIRCE, **The Imperial Harem**, 94; A.R. ALTINAY, **Kadınlar Saltanatı**, 55.

ettikten sonra siyasi koyunlarda Sultan'ın Safiye'ye danışmasına sebep olmuştur⁶⁶
Giovanni Moro raporunda böyle yazmıştır:

Şehzadenin annesi sıfatıyla sahip olduğu otoriteyle zaman zaman devlet işlerine müdahale eder, bu konuda çok sayılır ve kendisini mantıklı ve akıllı bulan Majesteleri tarafından dinlenir.”

Tıpkı Nurbanu Sultan'da görüldüğü gibi Safiye de çok itibara sahipti. Batı'da Harem'deki kadınlar nesne olarak kullanıldığı düşünülürse de burada durum aslında tam tersi olduğu anlaşılmaktadır. Sultan, hasekisinin göz alıcı güzelliğinin farkında olsa, daha da çok idrak kabiliyeti, zekası, ve aklına önem vermektedir. Sultan, Safiye Sultan'ın bütün yeteneklerinden haberdar olup ondan istifade etmektedir ve sık sık devlet işleriyle ilgili ona danışmıştır.

Daha geç yıllarda, sultan artık başka cariyelerle meşgul olmadığı zaman, Safiye tekrar tek rekafatçisi olup saray içinde çok büyük bir şeref ve itibara sahip olmuştur. Hiç bir zaman nikahlı karısı olmadığı halde herkesçe o adıyla anılmıştır.⁶⁷

1003/1595'te Murad III'ün ölümünden sonra oğlu Mehmet III Sultan'ın yerine geçmiş ve annesi de yeni Valide Sultan olmuştur. Kayınvalidesi ve başka cariyeler gibi engel kalmadıkça ve Harin-I Hümayun'un yeni reisi olarak kendi iradesini özgürce uygulayabilmiştir. Nur Banu'nun yaptığı gibi Safiye de cenazeye katılmak ve tahta geçmek üzere oğlu Mehmet Manisa'dan gelene kadar Sultan'ın ölümünü iki hafta boyunca halktan saklayabilmiş.⁶⁸

Güzelliği, zekası ve nüfuzunun efsanevi olduğu söylenmektedir.⁶⁹ Elçi Morosini onu konuşkan ve nükteli fakat aynı anda mağrur ve dolayısıyla Arnavut kadınların (ki ona göre Safiye oralı idi) sahip olduğu bütün özelliklerini barındırdırılmış olarak tasvir etmektedir. On-iki sene sonra Safiye'nin daha ihtiyatlı, sabırlı ve bilgili olduğunu yazmaktadır. Murat III'in yokluğu boyunca saltanat naibi olarak yönetecek kadar zeki olduğu kesindir.⁷⁰

Ne yazık ki yeni bulmuş otoritesi ve mevkisi'nin süresi kısaydı: oğlu sekiz

---

66 L. PEIRCE, **The Imperial Harem**, 94.

67 A.g.e., 94.

68 A.R. ALTINAY, **Kadınlar Saltanatı**, 64.

69 Ç. BALIM, "Şafiyye Wälide Sultân."

70 G. GOODWIN, **The private world of Ottoman Women**, 138.

sene sonra, 1014/1603'te vefat etmiş ve torunu Ahmet I onun yerine geçmiştir. Sonuncusu babaannesinin saraya olan nüfuzünden pek hoşnut olmayıp onu Eski Sarayı'na taşıtmıştır. ve Safiye orada 1014/1605'te vefat etmiştir.⁷¹

Kösem Sultan Yunanlı olup Hürrem gibi bir papazın kızıydı. Bosna sancağı tarafından ele geçirilip Dar-üs Saadet'e sunulmuştur.⁷² Ayrıca Mahpayker Sultan olarak da bilinen Kösem, Ahmet I Sultan olduktan sonra ve zaten birkaç hassekisi varken Harem'e girmiştir. Fakat, güzelliği ve zekasının sayesinde kısa sürede mevkisini yükseltmeyi başarmıştır. Dört erkek (Murat, Süleyman, İbrahim ve Kasım) ve üç kız çocuğu doğurmuştur. Kızlarını gücünü pekiştirmek üzere farklı vezirlere evlendirmiştir. En çok tanınan Osmanlı hanım sultan Hürrem olsa da, Kösem Sultan Türkiye'de hem olağanüstü bir düzeyde güçlü hem cömert (hayra verdiği paradan dolayı).

Ayrıca Kösem'in büyük bir bilgililikten dolayı kendisini fazla önemli konulara ve devlet işlerine değmekten tuttuğunu eklemiştir. Bunun sebebi büyük ihtimalen Sultan'da ona hakim olmaya çalışıyor ve imparaorluğu hükmetmeye (Safiye'nin oğluna yaptığı gibi) çalışıyormuş gibi etki bırakmamak içindir. Kösem'in Ahmet vefat ettikten sonra 28 sene boyunca bazen doğrudan, bazen dolayı olarak oğulları ve başka erkek akrabaları adına Osmanlıları hükmettiğine bakılırsa bu korkuları anlamak hiç güç değildir. Cristoforo Valier'e göre Kösem Sultan'ın en yakın refakatçilerden idi ve "Sultan'ın kalbine tamamıyla sahip olup istediğini yapabilmektedir."⁷³ Sultan'a olan büyük nüfuzünden dolayı Valier üst düzeyde Kösem'in Venedik'e yapmış iyilikle ve katkılardan dolayı ona yakışın bir hedşye verilmesini tavsiye etmiştir.⁷⁴

---

⁷¹ Ç. BALIM, "Şafiyye Wālide Sultān."

⁷² ASLI SANCAR, **Ottoman Women: Myth and Reality**, Izmir, 2011, 104.

⁷³ L. PEIRCE, **The Imperial Harem**, 105.

⁷⁴ A.g.e., 223.

IV) TÜRK MİTLERİNİ YOK ETMEK

A) Harem-i Hümayun

Christine Isom-Verhaaren hanedanın kadınların büyük bir nüfuz ve etkiye sahip olduklarını yazmaktadır. Şimdiye kadar gördüğümüz gibi bu kadınlar bazen hanedenis soyunun tükenmesini engellemiş ve rolleri çocuk doğurmakla kalmamıştır. Kız evlatları da bazen büyük bir prestije sahip olurlardı.⁷⁵ Fakat bu bölümde, Harem'deki kadınlar, daha doğrusu Hasekiler ve Valide Sultanların rolü Sultan'ın sadece cinsel ihtiyaçları değil, psikolojik ihtiyaçlarına da karşılık vermek (diğini), ayrıca ekonomik ve siyasi danışmanı ve diplomat olduğunu göstermeye çalışacağım. Bunu yapmadan önce Harem'in iç düzenine göre kısa bir giriş yapılacaktır. Bu çalışmanın hedefi bu iç düzeni olmadığı için (Leslie Peirce zaten çok detaylı bir şekilde bu araştırma yapmıştır ve böylece bu çalışmada hem asıl hem manevi manada önemli bir kaynak olmuştur) bu konuda fazla durulmayacaktır. Bu bölümde daha çok bu kadınların başarıları; üç farklı başlık altında Osmanlı'nın diplomatik ve siyasi ilişkilerinde olan etkileri, saray içi entrikalar ve son olarak girişimcilikleri (özellikle hayır işleri) ele alınacaktır. Bunu yapmak için başlıca Avrupalı kaynaklardan faydalanıp sadece gerek duyulduğu zaman Türkçe kaynaklara da başvurulacaktır.

1) Harem'in Hiyerarşisi

Özellikle Batı'da bir çok insan hala haremi Sultan'ın erotik bir mekanı olarak görmektedirler. Sultan'ın cinsel partnerlerinin Harem'de kaldıkları doğrudur fakat gerçek düşünüldüğü kadar savurgan değildi. Hatta, Ottaviano Bon, 16. yüzyılda Topkapı Sarayında kalmış Venedikli bir elçi, cariyelerin daha çok manastırdaki rahibeler gibi yaşadıklarını belirtmektedir.⁷⁶ Sultan istediği zaman hareme girip birkaç kız seçerek odasına geri çekilemezdi. Bilakis, cinsel birleşme gerçekleşmeden

---

⁷⁵ CHRISTINE ISOM-VERHAAREN, "Mihrimah Sultan: A Princess Constructs Ottoman Dynastic Identity", **Living in the Ottoman Realm: Empire and Identity, 13th to 20th Centuries**, edited by Cristine Isom-Verhaaren and Kent F. Schull, Indiana, 2016, 150.

⁷⁶ OTTAVIANO BON, **The Sultan's Seraglio: An Intimate Portrait of Life at the Ottoman Court**, Londen 1996, 47.

önce bir çok formalitelere baş eğmek gerekirdi. Bon raporunda bunun nasıl yerine getirildiğini yazmaktadır:

Sultan, ona ilk gösterildikleri an, veya onlardan birisiyle olmak istediği durum, yahut müzikle onu eğlendirmek ya da başka bir eğlence için celbettiği hariç, bu bakirelere ne sık sık uğrar ne de onları görür. Yeni bir cariye ile birlikte olmak nedeniyle, bahsedilen Kahiya Kadın'a niyetini bildirdikten sonra [Kahiya Kadın], bütün cariyeleri iki sıraya dizdikten sonra kendisine göre en hoş, en güzel olanları seçer ve derhal Sultan'ı içeriye alır. Sultan, dört beş kere ortalarında dolaşıp hepsini iyice inceledikten sonra hangisini en çok beğendiğine dair dikkate alarak hiç bir söz etmeden çıkarken o bakirenin eline bir mendil tutturdu ve böylece o gece [Sultan] onunla beraber olacağını anlar.⁷⁷

Buna ilaveten, seçilmiş kızın Kahiye Kadın tarafından hazırlandığı Sultan'ın kendi dairesine, geceyi onunla beraber geçirmek üzere, götürüldüğünü anlatmaktadır. Fakat rapor Lady Montague tarafından yalanlanmıştı: Lady Montague, arkadaşın yolladığı mektubunu cevaben “hatalarla dolu olduğu, şüphesiz arkadaşı aynı ölçüde cahil ve özgüvenli Dumont'un eserlerinden esenlendiği ve aslında, hakikattan daha fazla uzaklaşmadığının farkında olduğu için bunları okumanın eğlenceli bulunduğunu” yazmıştır. Montague'e göre, vefat etmiş Mustafa'nın Hasekisi ve Montague'nün arkadaşı Hafize kaynak olarak kullanılırken, Sultan önce kiminle olmak istediğini Kızlar Ağasına söylerdi ve o da sırasıyla Kahya Kadın'a haber verirdi. Kahya Kadın sonra Sultan'ın birlikte olmak istediği cariyeyi bildirirdi. Ayrıca Sultan rastgele istediği cariyeyi seçemezdi, belli bir düzene sadık kalması gerekirdi. Sultan'ın ilk tercih ettiği Haseki listenin başında olup, önceki münasebetlerde Sultan'ın beğenini kazanan cariyeler tarafından takip edilirdi.⁷⁸

Aslı Sancar'a göre, Harem'in miti *Binbir Gece Masalları*'nın Fransızca (ve daha sonra İngilizce) çevirisinden kaynaklanmaktadır. Batı'nın Osmanlı kadınları nasıl göreceğine dair bir şablon oluşturmasını bu esere atfetmektedir. Bu şablon bir tarafta cinsel olarak nötr, diğer tarafta hayasız ve kurnaz bir kadından oluşmaktadır. Bu stereotiplerin uzun zamandır mevcut olduğu halde bu sefer Eski Yunanlara değil, Hıristiyanlık ve saf Meryem ve günahkâr Mecdelli Meryem'in ucaylanık imajlarına

⁷⁷ A.g.e., 47-48.

⁷⁸ A. SANCAR, *Ottoman Women: Myth and Reality*, Izmir, 2011, 42.

atfedilebilir. Hristiyan inancında bekaret manevi bir hayat için zorunludur ve cinselliğin tek amacı üretmedir. Bundan dolayı, Sancar'a göre, Doğulu kadınların Mecdelli Meryem ile aynı kategoriye konulduğunu anlamak güç değildir. Fakat aslında Viktorya Çağına kadar neredeyse bütün kadınlar bu kategoriye yerleştirildiğini eklemektedir. Viktorya Çağında ev hanımları, çocuk doğurmak amacıyla arada bir cinsel birleşmeye katıldığı halde, diğer kategoriye, yani temiz me saf kadınların olduğu kategoriye koyulabilirdi. Aydınlar "melek gibi eşlerinden daha eğlenceli" fahişelere sık sık gitmek ölçün olmaya ve böylece bir çifte standart oluşmaya başlamıştır: kadınların aksine erkekler eşlerini aldatabilirdi. Hatta bir erkeğin metresi ve onunla beraber çocuk yapması ve erkeğin bütün masraflarını karşılaması gayet normal idi. Son olarak Sancar, (Thomas Dallam hariç) herhangi bir erkek Harem'e giremediği için hayal gücünün ve fantezilerinin daha da çok aklını çeldiğini yazmaktadır.⁷⁹

Osmanlı Sultanları'nın neden cariyelik sistemine geçtikleri (hakkında) hala çok tartışılmaktadır. Busbecq kitabında Osmanlıların bu sisteme geçtiğini anlatan bir rivayet paylaşmaktadır. Bu rivayete göre Sultan Yıldırım Beyazıt ve eşleri Timur tarafından yenilip esaret alınmışlar ve işkenceye maruz kalmışlardı. Fakat bütün bu işkenceler Beyazıt'ın gözleri önünde eşlerinden birisinin tacize uğraması kadar yıkıcı değildi. Bu korkunç olayı akıllarında tutarak, selefleri o zamandan beri, aynı çekilmez acıyla baş başa kalma riskini almamak için evlilikten kaçınmışlardır. Buradaki mantık, cariyelerinin başına gelen olumsuz olayların, bir eşin başına gelenler kadar acı vermemesidir.⁸⁰

Haremdeki hiyerarşi esasen cinsel birleşmenin yer alması ve bu birleşmeden kaynaklanan sonuçlara bağlıydı. Cariyelerin çoğunun hedefi Sultan tarafından sevilme ve gözünde büyümek idi. Daha önce Sultan tarafından görülmüş hatta belki onunla görüşmüş olanlara *gedik* veya *gözde* denirdi. En az bir defa Sultan'la aynı paylaştıysa cariyeye *ikbal* veya *hassodalık* denilir ve ona özel bir daire ve hizmetçi verilirdi. Kız çocuğu doğurduğu zaman *Haseki Kadın* ünvanını alıp daha büyük bir

---

⁷⁹ A.g.e. 38-42

⁸⁰ O.G. BUSCBEQ, *Türk Mektupları*, 34-35.

daireye yerleştirilirdi.⁸¹ Sultan vefat ettiği zaman tekrar evlenme hakkı vardı ve hatırı sayılır bir gelir alırdı. Cariye erkek çocuğu doğurduğunda ona *Haseki Sultan* denilirdi ve bütün cariyelerin başarmayı hayal ettiklerini elde etmiş olur. Fakat, Sultan vefat ettiği zaman yeniden evlenmeye izin verilmezdi ve Eski Saray'ına gönderilirdi. Bu *Haseki Sultanlar* arasında ilk kimin erkek çocuk doğurduğuna göre de bir bölünme mevcut idi. En çok itibara sahip olan, ilk doğanın annesi, *Baş Haseki* çünkü onun çocuğu veliaht olurdu. Oğlu gerçekten tahta geçince, bir cariyenin ulaşabileceği en yüksek makama yükselirdi: *Valide Sultan*.⁸² Harem'i ve sakinleri hatta bazen devlete hükmederdi. Ancak gücü tamamen oğluna bağlıydı ve oğlu vefat ettiğinde Eski Saray'a götürülürüp hayatının geri kalan kısmını orada geçirmek zorunda kalırdı.⁸³ Sadece Kösem Sultan bu protokoldan geçebilip torunu Mehmet IV adına, kendi annesi sağ ve sağlıklı olduğu halde, imparatorluğu hükmetmiştir.⁸⁴ Valide Sultan'ın rolü sadece Harem'i gözetlemek değildi, ayrıca imparatorluğun "Maderşahi" olarak hanedanın düğünleri, sünnetleri, doğumları, vb kutlamalar ve törenlerde hanedanı temsil etmek idi.

Yeni bir sultan tahta geçtiği zaman, annesi Eski Saray'dan geri çağırılırdı ve büyük bir törenle Topkapı Sarayına götürülürdü. Bu törende tüm askerî ve idarî elitin mevcut olması Valide Sultan'ın önemini göstermektedir. Bir şehzadenin annesi sadece standart annelik rolünü benimsemezdi, aynı anda eğitiminde ve gelişmesinde çok büyük bir rol oynayıp şehzadenin danışmanı, sırdaşı, hocası, müttefiği, koruması, öğretmeni ve gerekli durumlarda, saltanat naibi olurdu. Bu ayrıca sultanların birçoğu annesine, sultan olunca, neden bu kadar bağlı olduklarını açıklamaktadır. Bu yakınlık genellikle, ölüm onları ayırana kadar devam ederdi.

Harem-i Hümayun'un başı olarak Valide Sultan sadece Harem'deki değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun en yüksek aylık gelirine sahipti: 3000 akçe. Bu rakam bazen Sultan'inkini *kat kat* geçmekteydi. Haremdeki dairesi muhteşem ve devasa idi

---

81 G. GOODWIN, *The private world of Ottoman Women*, 130-32.

82 A.g.e., 132.

83 A.g.e., 132.

84 M.C. BAYSUN, "Kösem Wālide or Kösem Şultān, called Māhpaykar" *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*. (ed.) P. BEARMAN; TH. BIANQUIS; C.E. BOSWORTH; E. VAN DONZEL and W.P. HEINRICH. Brill, 2011. [Brill Online](http://www.brillonline.nl/subscriber/entry?entry=islam_SIM-4438).

<http://www.brillonline.nl/subscriber/entry?entry=islam_SIM-4438>

(sadece Sultan'ın dairesi daha büyüktü) ve bir oturma odası, yemek odası, hamam, mutfak ve kilerden oluşmaktaydı. Doğal olarak bütün bu odalar en pahalı mobilya ve aksesuarlar ile döşenmişti.⁸⁵

Aylık gelirinin yanında ayrıca ona verilen topraklar ve vergilerden gelen geliri de vardı. Buna ilaveten sık sık yabancı elçilerden (kendi egemenlerin adına) mücevherat ve değerli taşlarla ve pahalı malzemelerle kaplanmış objeler gibi değerli mallar hediye edilirdi. Son olarak Sultan veya başkalarından dini bayramlar, sultan'ın düzenlediği törenler ve başka önemli günlerde de birçok hediye alırdı.⁸⁶

2) Siyasî ve Diplomatik Nüfuzu

Hürrem'e diplomatik çevrelerde verilen söz hakkı İmparatorluğun rakiplerine Hürrem'in prestijini göstermektedir. Örneğin, Elkes Mirza'ya, Safevi Şah Tahmasp'ın âsi kardeşi, Osmanlı topraklarına sığınmasını teklif edilip ayrıca pahalı hediyeler verilmiş. Bazı hediyeler Hürrem'den gelmiş ve değer 10000 florinden daha değerliydi. Hürrem'in bu hediyeleri sadece bunun yapılması siyasi zirvede olan herkesden beklendiği için değil, ayrıca Elkes Mirza'nın bir doğu seferini başlatacağını ümit ettiği için vermiştir. Böylece hem damadı kendi askeri yeteneklerini gösterebilirdi, hem de oğullarından birisinin Avrupa'daki sancaklarına, Sultan Süleyman'ın yokluğunda savunmak üzere, gönderilmesi için mükemmel bir fırsat olurdu.

Resmi olarak hiç bir zaman resmi bir elçilik pozisyonunu almadığı halde diplomatik mektuplaşmalarda sık sık Sultan'ın adına hareket ederdi. Bu mektuplaşma kabaca iki farklı kategoriye bölünebilir: Sultan'ın barışsal niyetlerinden ikna etmek ve hediyelerin değiş-tokuşu. Kadınların rolü genelde barış ile bağdaştırıldığı için Sultan belki bilerek, amacı barış iken, Hürrem'in sesini kullanmıştır. (Güya) Hürrem'in Memleketi Polonya ile olan ilişkiler Süleyman'ın saltanatı boyunca sıklaşmış ve Polonya başka herhangi bir ülkeden daha fazla elçi göndermiştir. Özellikle Hürrem'in nüfuzundan dolayı Sigismund I, Polonya'nın kralı, Osmanlılar'la olan barışı muhafaza edebilmiştir. Hürrem Sigismund I'in oğlu,

⁸⁵ A. SANCAR, *Ottoman Women*, 102-105.

⁸⁶ A.g.e., 110.

Sigismund II, ile de özel yazışmaları sürdürmüştür. Kral olunca şahsen tebrik etmek üzere ona mektup yazmıştır. Sonra, Kraldan aldığı bir mektuba cevap olarak Sultan'a dostluk güvencelerini aktardığını ve Sultan'ın cevaben: "Eski kral ve ben iki kardeş gibiydik, ve Allah'ı memnun ederse, bu kral ile ben, oğul ile baba gibi oluruz." demiştir. Ayrıca Hürrem, Kral isteklerini ona belirtse, seve seve Sultan'a aracılık yapacağını güvencesini vermiştir. Buna ilaveten hediye olarak iki pijama, altı mendil ve bir havlu eklemiştir.

Son olarak Hürrem Tahmasp'ın kızkardeşi Sultanım, ile de mektuplaşmıştır. Süleymaniye külliyesinin tamamlanmasının onuruna Tahmasp Şah caminin zeminini kaplatmak üzere halı göndermiştir. Hürrem'e gönderiyle ilgili haber vermek için, ona mektup gönderip İran'ın tamamı Süleyman ve Saltanatının devamını için dua ettiğini yazmıştır. Bu mektupta Sultanım ayrıca iki imparatorluk arasında yapılan antlaşmadan (Amasya Antlaşması, 1555) bahsedip şüphesiz Hürrem ve Rüstem'in sayelerinde yapıldığını iddia etmektedir. Cevap olarak Hürrem yapılan bağışlar için Sultanım'e teşekkür ederek Süleyman'ın iki egemen arasındaki barışsal ittifaka olan sadakatını vurgulamaktadır. Son olarak Süleyman'ın Sefevi topraklardaki evvel seferlerinin amacı İslamî topraklara zarar vermek olmadığını yazmaktadır.⁸⁷

Nur Banu memleketi Venedik ile olan bağları sıkı tutmuştur. Farklı kıdemli memurlar ve balyo (elçi) Giovanni Correr ile yakın görüşmüş ve o taraftan birçok hediye almıştır. Venedikli elçi Soranzo 1581 Sultan'ın gönlünü kazanmak isteyen herkes annesine (Nur Banu) veya Hasekisine (Safiye) başvurulmalı ya da hiç olmazsa onlara engel olmamalı. Valide Sultanların dahiliyetleri özellikle III. Murat ve III. Mehmed'in saltanatları belli olmaya başlamıştır. Böylece

Valide Sultanların müdaheleri özellikle III. Murat ve III. Mehmed'in dönemlerinde bariz olmaya başlamıştır. Diplomatik çabalarının en sabit değeri Venedik Cumhuriyetine olan destekleriydi. Contarini 1583 Nur Banu hakkında şöyle yazmıştır:

Bu en Sami Cumhuriyeti karşı büyük yakınlığı var gibidir, ve böyle tanınmak ve elinden geleni yapmak istemektedir. Bana çok iltifat etti ve

---

⁸⁷ L. PEIRCE, *The Imperial Harem*, 63.

ayrılırken zat-ı samininin temsilcisi olarak bana çeşitli kamu törenlerinde verilen onura ek olarak, birçok hediye gönderdi ve içten sözlerle benim bunları zat-ı şahanelerinin bana hürmetini bir nişanesi olarak ve davranışlarımdan duyduğu büyük memnuniyetin (onun kelimelerini kullanıyorum) bir nişanesi olarak saklamamı rica etti...⁸⁸

Bu kısa paragraf bize çok şey anlatmaktadır. Öncelikle Nur Banu Sultan'ın diplomat rolü öne çıkmaktadır: Nur Banu bizzat Osmanlı-İtalyan ilişkileriyle ilgilenmiştir. Büyük ihtimalen kendisi de Venedikli olduğu için Osmanlı İmparatorluğu ve Venedik Cumhuriyeti arasındaki bağlar sağlam tutmak istemiş ve seve seve tavassur rolünü benimsemiş. Aynı anda, Sultan Venedikli Hasekisi/Validesi'nin bu görüşmelerine müdahale etmesinden pek rahatsız olmamıştır. Bu çalışmada görüldüğü gibi Sultanlar sürekli egemenliğini korumaya çalışırlardı ve fazla saminiyet bazen ihanet olarak algılanabilirdi. Fakat burada durum tam tersidir: Sultan Nurbanu'nun Venedikli elçiler ve sefirlerle görüşmesini müsaade etmiştir. Belki de Nur Banu'nun Venedikli olduğu için iletişim daha kolay olacağını sanıp Nur Banu'dan istifade etmiştir. Sonuçta Sultan'ın niyetinde savaş olmadığı için Nur Banu'nun ticari ve siyasi ilişkilerini düzeltmesi onun da işine gelmiştir.

Buna ilaveten Contarini'nin Nur Banu'dan bahsetme tarzı da dikkat çekicidir: doğrudan Nur Banu'nun kendisiyle görüştüğü çok net anlaşılmaktadır. Daha önce bahsedildiği gibi Batı'da Harem'deki kadınları Sultan'ın 'malları' gibi ve dolayısıyla tamamen erkek aile ferdlerinin iradesine bağlı olarak algılandığı halde bu mektup da aksini ıspatlamaktadır. Contarini (Harem dışında, yabancı bir) erkek olduğu halde Nur Banu kendi isteklerini özgürce, kısıtlanmadan, kontrol edilmeden iletebilmiştir.

Aynı senede Venedik Parlamento Cumhuriyete yapmış olduğu bütün iyilikleri için bir teşekkür olarak Nur Banu'ya bir hediye göndermeye anlaşmıştır. Fransız elçi Jacques de Germigny kralına Valide Sultan'ın taraftarlığını şiyaket edip Venedikliler'in, hem onlardan çok hediye aldığı için, hem de oralı olduğu "söylendiği" için, Nur Banu'dan bir çok "tavassut" aldıklarını söylemiştir.

Ölümünün kısa bir süre önce Venedik topraklarının bir parçası olan Girit'e olası bir Osmanlı saldırıyı önleyerek memleketine en büyük hizmetini yapmış

---

⁸⁸ A.g.e., 222.

olmuştur. Kılıç Ali Paşa'nın gelecek sene için bir istila planladığını öğrenince Nur Banu bir mektup yazıp hiçbir koşulda Venedik'le bir savaş başlatmaması gerektiğini yazmıştır. Buna ilaveten III. Murad'a bir istila olasılığında bahsetmemesini emretmiştir. Sultan'ın huzruna çıkmadan önce planlarını içeren kağıdı “düşürmüş” ve hizmetçilerinden biri yerinden alıp Kılıç Ali Paşaya geri verirken, Ali Paşa kağıdı parçalayarak Valide Sultan içeriğine karşı olduğu için artık bir önemi olmadığını söylemiştir.⁸⁹ Nur Banu'nun diplomatik tercihleri ancak her zaman Sultan'ınkiyle örtüşmemiştir.

Nur Banu'nun Venedik mektupları kısa ve güçlüdür ve Venedik Cumhuriyeti ile kendisi arasında kurulmuş sistemli ilişkiyi göstermektedir. Bu mektuplarda kendisi genelde baskın çıkmaktadır. İçeriği genelde kabul edilmiş hediyelerin tanınması, gönderilmiş hediyelerin bildirilmesi ve belirli bir halkın iyi bir muamele görmesini kısıtlanmıştır. Bazen Venedik'ten bir Palermo Prensi'nin ellerine esir düşmüş bir Müslüman'ın serbest bırakılması gibi bir ricada bulunurdu.⁹⁰

Safiye'nin de Venedik ihtiyaçların yana olduğu⁹¹ ve Osmanlı İmparatorluğu ve kendi memleketinin aralarını iyi tutmak için elinden gelenini yaptığını söylenmektedir.⁹² Hatta kimin ise rüşvet olarak büyük bir servet biriktirdiğini idda etmiştir. Aslında gerçekten kayınvalidesinin Venedik yanlı çabalarını sürdürmüştür. 1584'te Morosini o zaman daha Haseki olan Safiye'nin açıkça Venedik çıkarlarına öncelik verdiğini yazmıştır.

1552'de elçi Bernardo Safiye'nin sık sık seleflerinin namına tavassut ettiğini ve böylece örneğin tahıl ticaretini elde ettiklerini yazmıştır. Ayrıca, kendisine göre Safiye'nin gönlünü tutmak için arada bir ona bir hediye gönderilmesini zeki olduğunu düşündüğünü anlatmıştır. Venedik Senato'ya yönelik bir raporda elçi Zane Safiye'yi İstanbul'daki en büyük destekçisini olarak tasvir etmektedir. Mektuptan, Safiye Sultan'ın, tıpkı Nur Banu'nun da yaptığı gibi, hem Venedikliler'in önemli bir arabulucusu idi hem de kendisi elçilerle doğrudan mektuplaştığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yeni bir gelenek tanıtmıştır: ona (ve Sultan'a) hediye verilip verilmeyeceğini

⁸⁹ A.g.e., 222-223.

⁹⁰ A.g.e., 225-227.

⁹¹ “Safiye Sultan.” **Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Online.** Encyclopædia Britannica 2011. <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/516162/Safiye-Sultan>>.

⁹² A.R. ALTINAY, **Kadınlar Saltanatı**, 61.

beklemektense, elçilerden almak istediğini ulak veya mektup yoluyla belirtirdi.⁹³

Birçok farklı kaynaklar Kefalonya'ta giden Türk bir geminin korsan saldırısına uğradığından bahsetmektedir. Korsanlar gemideki herkese saldırıp onları taciz etmiş ve öldürmüştür. Bu olay İstanbul'da büyük bir dehşete sebep olmuş ve o zaman Safiye Sultan araya girmiştir. Venedikli bir elçinin esir alınmasını önleyip görevlilerinden biri tehdit edici emirlerle Venedik'e göndermiş ve böylece de Osmanlı imparatorluğun Venedik'e ilan etmesini de önlemiştir. Emirler işine yaramış ve korsanların kaptanı, Emmo, idam edilmiştir.⁹⁴

Nur Banu ayrı iki egemenlikler arasında ilişkilerini sağ tutmak için Fransız kralın annesi Catherine de Médicis ile görüşmekteydi. Sultan'ın kendisine de sık sık yazar Catherine, en az bir kez, kapitülasyonların yenilenmesinde yardımını istemek üzere, Nur Banu'ya mektup göndermiştir.⁹⁵

Konu Safiye'ye gelince, Elizabeth I ona 1593'te birçok pahalı hediyelerin beraberinde değerli taşlarla süslenmiş bir portresini yollamıştır. Safiye, karşılık olarak ne istediğini sorunca, Kraliçe Safiye'nin kendi giymesi için layık görülen bir kıyafet istemiş ve dolayısıyla Safiye ona iki gümüş elbise, gümüş kumaştan yapılmış bir kemer, ve massif altın ile işlenmiş iki mendil göndermiştir.⁹⁶

16. yüzyılın sonlarına doğru, daha sonra gösterileceği gibi, Elizabeth Osmanlılar'ın gönlünü kazanarak hem kapitülasyonları hem de İspanyollara karşı savaşında Osmanlıları'nın yardımını elde etmek için elinden gelenini yapmıştır. Safiye'nin Elisabeth'e gönderdiği mektup esasen arkadaşlığını beslemek içindi fakat bazen maddi hususlar üzerinde idi. Genelde bu mektupların amacı Kraliçe'yi gönderdiği hediyeler için teşekkür etmek ve ona da hediyeler gönderildiğini bildirmek idi. Bu hediyelerin değiş-tokuşun anlamı kesinlikle küçümsenmemelidir. Bu etkileşim kraliyet tüketimi ve siyasetinin ayrılmazlığın gösteren bir yüzüydü. Bir hediye kalitesi/değeri ve zamanlanması diplomatik tepkilere sebep olabilirdi. Örneğin, III. Mehmet ve annesinin hediyelerinin dört sene gecikmesi (yeni sultan tahta geçince hediye gönderilirdi) İngiliz büyükelçiliğinde sorunlara yol açmıştır.

⁹³ L. PEIRCE, *The Imperial Harem*, 223.

⁹⁴ A.R. ALTINAY, *Kadınlar Saltanatı*, 61-62.

⁹⁵ L. PEIRCE, *The Imperial Harem*, 225-227.

⁹⁶ A.g.e., 219.

Elçi Barton kendi hükümetini Venediklilerin verdiği muhteşem hediyelerden haberdar edip İngiliz hediyelerin en kısa zamanda gönderilmesine ısrar etmiş fakat buna rağmen göndermekte gecikmişlerdir.

Safiye mektuplarında Elizabeth'e ona yardım etmesine izin vermesine ısrar etmektedir. Örneğin, 1593te, daha Haseki iken, Safiye katiplerinden birine bir mektup yazdırmıştır. Bu mektupta Safiye, bu iki kadınlar arasındaki ilişki samimi olmaya devam ettiği sürece Osmanlı Sarayda seve seve Elizabeth'in sesi olacağını belirtmiştir. Daha Sonra, 1599'da, Valide Sultan olduğu zaman, büyük ihtimalle bu mektupları kendi yazmıştır çünkü hem yazma tarzı hem sunumu daha az zarif idi ve daha sözleri daha az dolambaçsız olup kendi sesini yansıtmıştır. Bu mektuplar Elizabeth'in Safiye'den bu iki ülkeler arasındaki ilişkilerini teşvik etmesini istediği izlenimini uyandırmaktadır:

Mektubunuzu aldım... Allah'ın izniyle *yazdıklarınıza uygun şekilde harekete geçeceğim*. Bu bakımdan içiniz rahat etsin. *Oğlum padişah sürekli anlaşmaya göre hareket etmesini nasihat ediyorum*. Ona bunları söylemeyi hiç ihmal etmiyorum. Allah'ın izniyle, bu bakımdan üzüntüye düşmezsiniz. İnşallah siz de her zaman dostlukta kararlı olursunuz. Allah'ın izniyle dostluğumuz hiç ölmez. Bana bir araba yollamışsınız, bu bana takdim edildi. Memnuniyetle kabul ediyorum. Ben de size bir elbise, bir kuşak, iki büyük sim işlemeli hamam havlusu, üç mendil ve bir yakut ve incili taç yolluyorum. Size layık olmayan bu hediyelerin kusuruna bakmayın.⁹⁷

Fakat gönderi varış noktasına ulaşıncaya ortada taç yoktu ve bu da kraliçenin memnuniyetsizliğine sebep olmuştur. Bu olay küçük uluslararası bir skandala yol açmıştır ve Avrupa'nın diplomatik çevrelerinden bile farkedilmiştir.

Fakat Brotton'a göre bu iki kraliyet hanımlar arasındaki bütün mektuplaşmalar aslında İngiliz elçi Edward Barton ve Safiye'nin *Kirası*, İspanyol Esperanza Malchi, tarafından yapılmıştır. Harem-i Hümayun'da Safiye'den sonra (sırdaşı olduğundan dolayı) en güçlü kadın olarak görülen Malchi bu nüfuzundan dolayı bir rüşvet vermek ve bazı değerli mallarını (aralarından biri o kaybolmuş taç) çalmaktan suçlanmış ve halen suçlanmaktadır.⁹⁸ Ayrıca Brotton'a göre elleri için

⁹⁷ L. PEIRCE, *The Imperial Harem*, 225-228.

⁹⁸ JERRY BROTTON, *The Sultan and the Queen: the Untold Story of Elizabeth and Islam*, New York, 2016, 185.

güzel kokulu yağlar, yüzü için arıtılmış su, bakım ürünleri, ince kumaşlar ve elbiseler isteyen, Peirce iddia ettiği gibi Safiye *değil*⁹⁹, Malchi idi¹⁰⁰.

Son olarak, daha yeni kurulmuş (1583'te) İngiliz büyükelçiliğin şaşırtıcı başarısı büyük ölçüde Safiye'nin tivasuttundan kaynaklanmıştır. 2. Elçi Barton birçok son derece nüfuzlu Osmanlı saray mensupların refakatçi olmayı başarmış, hatta III. Mehmed'e, daha önce benzeri görülmemiş, seferlerinden birinde eşlik etme ayrıcalığı kazanmıştır. Yalnız 1593'te Haseki olarak İngilizlerin lehine Sultan'ı ikna etmeyi çalıştığı halde Sultan, Barton'un Maceristan Savaşı ile ilgili bir anlaşmaya varmasına izin vermemiştir. Oğlunu ikna etmekte daha başarılıydı çünkü ancak III. Murat vefat ettikten sonra Barton'un kariyeri zirvesine ulaşmıştır.¹⁰¹

3) İç Güç Müdaheleri

Topkapı Sarayı'nın (Yeni Saray) inşasından sonra ilk defa Ocak 1541 de Eski Saray'da yangın çıkmıştır. Eski Saray İstanbul'un fethinin ardından Fatih'in emriyle inşa edilmiş olup, içinde bir yaşam alanı oluşturmak amaçlanmıştır. Oysaki Yeni Saray gücün ve hükümetin merkezi olmuştur. Bu durum Sultan'ın ailesinden ayrı olacağı ve iki saray arasında gidip gelmek zorunda olduğu anlamına gelmektedir. Hikayeye göre Hürrem bu durumdan çok memnun olmamıştır ve Eski Saray'da yangın meydana geldiğinde eline geçen fırsatı değerlendirip Kraliyet Haremını Yeni Saray'a taşımayı başarmıştır. Taşınmadan sonra Eski Saray haremde yaşayan kadınlar için hastane ve önceki Sultan'a bağlı kadınlar (anne, kızkardeş, kız çocuğu vb) ve onların hizmetçilerinin yaşadığı bir yer olmuştur. Ancak bazı belgelere göre Hürrem yangın meydana gelmeden önce zaten Yeni Saray'a taşınmıştır. Doğru ne olursa olsun şu gerçek ki evli bir kadın olarak Hürrem, Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünün merkezine yerleşmiştir.¹⁰² Hürrem ile Süleyman arasında siyasi bir ilişki oluşmaya başlamıştır ve Hürrem siyasi sırdaş rolünü benimsemiştir. Sultan yokken o,

---

⁹⁹ G. GOODWIN, *The private world of Ottoman Women*, 138; L. PEIRCE, *The Imperial Harem*, 225-228.

¹⁰⁰ J. BROTTON, *The Sultan and the Queen*, 222.

¹⁰¹ L. PEIRCE, *The Imperial Harem*, 225-228.

¹⁰² G. GOODWIN, *The private world of Ottoman Women*, 125.

onun için önemli bir haber kaynağına dönüşmüştür. Özellikle, Hafsa Sultan'ın ölümünden ve Hürrem'in Türkçesi önemli ölçüde geliştikten sonra bu durum kendini iyiden iyiye hissettirmiştir. Hürrem'i mektupları genellikle ailesi ve Sultan'ı ne kadar özlediği hakkındadır. Diğer bir yandan mektuplarında önemli olaylardaki yüceliği ve başkentteki durum hakkında da bilgi verir. Örneğin; Barbaros'un deniz seferinin başarısını yazmış ve cephelerdeki iletişim eksikliğinin tehlikesini göstermiştir. (İnsanlar Sultan'ın yenilmeye başladığını düşünmüştü) .Hürrem sırdaş bir kadın olarak seferde onun arkasında durur, önemli bir haber kaynağı rolü üstlenirdi. Kanuni tarafından diğer aile üyelerine de mektup yazması istenir.¹⁰³

Hürrem eşini İbrahim Paşa'nın (Hürrem'in asla hoş görmediği bir kimse) ölümünden sonra sadrazam olan damadı Rüstem Paşa'ya karşı etkilemeyi başarmıştır. 21-22 Ramazan 942/14-15 Mart 1536 gecesinde İbrahim'in cesedi bulundu. Hasekilerin, İbrahim'in tahtının varisi olarak öncelikle tercihini Mustafa'dan yana kullanmasının sorumlusu olduğu söylenir, dolaylı yoldan böylece Hürrem'in oğullarının ölüm cezaları da söylenmeye başlanır. Ancak bu asla kanıtlanamamıştır.¹⁰⁴ Ancak John Freely'nin ortaya koyduğu bir anlatıda Avrupalı bir delegasyonun bir yıl daha erken varışını söyler. (Fransız olabilir miydi?) İbrahim, Süleyman'ı kendisine rakip olarak almayacak kadar güçlü ve etkili olduğu ile övünürdü. Ludovici Gritti'nin yazdığı şekilde eğer Süleyman adamlarından birini onu infaz ettirmek için gönderse, kimse onu bunun için haksız bulmazdı.¹⁰⁵

İbrahim'in engel olmaktan çıkmasıyla birlikte artık sıra diğer rakiple mücadeleye gelir: Mustafa'nın kendisi. Hürrem, kızı Mihrimah ve onun ikinci kocası Rüstem ile Mustafa'yı yok etmeleri için işbirliği yapar. Böylece oğullarından birisi için tahtı güvence altına alabilecektir. Eğer Sultan Mustafa olursa onların hepsi kaybedecektir: Bu durum Rüstem'in kariyerinin, belki de hayatının sonu olacak, Hürrem'in oğulları (ve Mihrimah'ın erkek kardeşlerinin) infaz edilecek ayrıca Hürrem'in uzun süredir etkisiz hale getirmeye çalıştığı kadınlar da Mahidevran'ın avantajlarını ve statülerini kaybedecektir. Ancak Mustafa'dan kurtulmak, onun büyük

---

¹⁰³ PEIRCE, *The Imperial Harem*, 63-65.

¹⁰⁴ SKILLITER, "KıHürrem."

¹⁰⁵ FREELY, *Osmanlı Sarayı*, 78

ününden kurtulmayı başarmaktan daha kolaydır, özellikle yeniçeriler arasında¹⁰⁶ Bu cariye-kız evladı-damat arasındaki üçlü ittifak nihayetinde Sultan'ı oğlunun babasının tahttan çekilmesi için bir plan hazırladığına inandırmayı başarır. Bu durum Mustafa'nın kapasitesi, popülaritesi ve babasının ilerlemiş yaşı göz önünde bulundurulduğunda hiç de mantıksız değildir ve Süleyman'ın babası Yavuz Selim'in babasını tahttan indirmiş olması örneği de vardır.¹⁰⁷ Rüstem Sipahi Ağa'sı Şemsi'yi İstanbul'a bu planlar hakkında Sultan'ı bilgilendirmesi için gönderir. Anlatıya göre ilk başta Süleyman bu uyarıları önemsemez fakat şehzade yine de birkaç ay sonra idam edildi. Süleyman Mustafa'yı Konya'daki kampının dışına Sultan'a karşı olan davranış ve tutumunu açıklaması için çağırttı. Mektubunda Mustafa'ya eğer kendini herhangi bir suç ve şüpheden tatmin edici bir şekilde temize çıkarabilirse korkmasına gerek olmayacağını söyler. Bu sebeple Mustafa zor bir kararla karşı karşıya kalır: Eğer babası kızgınsa kesinlikle kendisini riske atmış olacaktır, ama davetine icabet etmemek ise suç itirafı gibi olacaktır. Bu yüzden o gitmeye karar verir. Ancak babasının çadırına vardığında, babası onu bir perdenin arkasından izlerken boğuldu. Busbecq tüm olayları anlatır ve yazar. Ona göre Süleyman öncelikle Müftü'den oğlunun idamı için izin ister, böylece herhangi bir dini ihmalde bulunmamış olacaktır. Busbecq kitabında infazı detaylı bir şekilde anlatmaktadır.¹⁰⁸

Mustafa'nın cesedi Bursa'ya götürülür ve aslında Süleyman'ın amcalarının cesetleri için inşa edilmiş olan Muradiye Külliyesi içindeki bir türbeye yerleştirilir. Tüm bu olaylar her ne kadar dolaylı yoldan da olsa Süleyman'ın diğer bir oğlu olan Cihangir'in de ölümüne sebep olmuştur. Onun güvercin sandığı olarak da bilinen Pectus Karinatum isimli fiziksel bir sorunla doğmuş olması gerçeğine rağmen o neşeli, tatlı ve babası için daimi bir arkadaş idi. Ama o erkek kardeşi Mustafa'ya da çok bağlıydı ve Mustafa'nın ölümü ve babasının da bu durumun içinde olmasının onu mahvettiği söylenir. Kısa bir süre sonra Sultan ile birlikte kışı geçirdiği Halep'te bir kalp krizi sonucu ölür.¹⁰⁹ Belki Sultan oğlunun sadakatsizliğine inandırılmıştı ve belki o oğlunun böyle olduğuna inanmıştı. Ancak sonuç olarak onun otoritesi sarsıldı.

¹⁰⁶ PEIRCE, *The Imperial Harem*, 79.

¹⁰⁷ *ibid*, p. 81.

¹⁰⁸ O.G. BUSBECQ, *Türk Mektupları*, 40-41.

¹⁰⁹ A. FISHER, *Süleymân the Second and his time*, 13-14.

Bununla birlikte Şu da var ki Mustafa'nın yeniçeriler arasındaki popülaritesi, padişah ile huzursuzluğa ve hoŐnutsuzluĐa yol açtı ve hiçbir Sultan da onun kraliyet komitelerinin memnuniyetsizliğini istemez.¹¹⁰ Bu suikaste rağmen, her ne kadar Sultan'ın kararı olsa da Rüstem Paşa muhtemelen Mustafa'nın destekçilerine bir kurban olarak sadrazamlık görevinden alındı. Hürrem ve Rüstem bu olaydan sorumlu tutuldu. Tüm bu durum birçokları arasında düşmanlık başlattı. Bu yüzden üzerindeki baskıyı hafifletmek için Rüstem görevden alındı. Önde gelen insanlar Süleyman'ın hatasını anladığına inanmaya başladılar. Buna rağmen iki yıldan az bir süre içinde Rüstem eski görevine geri getirildi. Bu durum da gerekli entrikalarla gerçekleştirilmiş oldu. Bir anlatıya göre Hürrem Sultan'a sadece kızının refahı için değil aynı zamanda onun ve kendisinin refahı için de Rüstem'e kıymaması için yazmıştır. Ayrıca bu üçlü yeni sadrazamı da idam ettirmeyi başarır ve böylece Rüstem'in önündeki tüm engeller kalkmış olur.¹¹¹

Hürrem'in ayrıca Murat'ın oğlu Mustafa'nın ölümünden de sorumlu olduğu söylenir. Anlatıya göre Sultan yaşlandığı için Hürrem onu ikna edebilmektedir. Babasının yaptığı gibi Mustafa da yeniçerilerin desteğini alabilirdi bu yüzden padişaha isyan etmelerine sebep oldu. İnfazlar öyle bir kargaŐaya neden oldu ki hakkında Şiir bile yazıldı. Rüstem Sultan'dan Őair olan Yahya'nın Sultan'ın kararına karşı geldiği için idam edilmesini istedi ama Sultan çok kan döküldüğü için daha fazlasına cesaret edemedi.¹¹²

Daha sonra ittifakın kalan iki erkek çocuğun en genci olan Beyazıt'ın pozisyonunu Selim'in yerine onu tahtta tutmak için kuvvetlendirmeye çalıştığı söylenir. Hürrem'in tüm plan ve entrikalarına rağmen onun oğulları içinde en yetersiz olanı olan II Selim babasının varisi oldu.¹¹³ Busbecq detaylı bir şekilde Beyazıt'ın ölen Mustafa'nın kimliğine bürünerek bir plan yaptığını anlatır; o boğulmuş olanın Mustafa değil bir taklitçi olduğunu söyler ve kendisinin yani Mustafa'nın gizlilik içinde yaşadığını ve sadece hakettiği yerini almak istediğini

---

¹¹⁰ PEIRCE, *The Imperial Harem*, 83.

¹¹¹ A.g.e., 84

¹¹² ANDRE CLOT, *Suleiman the Magnificent*, çev: Matthew J. Reisz, London, 2005, Part I Chapter 5.

¹¹³ PEIRCE, *The Imperial Harem*, 79

söyler.¹¹⁴

Busbecq'e göre Hürrem, Sultan'ı ağır bir cezadan vazgeçirmek için paha biçilemeyecek bir önemdeydi.¹¹⁵ Daha sonra Beyazıt'a hem iyi haberleri göndermek hem de babasını görmesini istemek için haber gönderdi. Beyazıt iyi haberlerle rahatladı, gerçi kardeşi Mustafa'nın akıbetini unutmadığı için korksa da denileni yapmaya karar verdi. Vardığında hançeri ve kılıcının elinden alınması onda panik ve korku havasının oluşmasına neden oldu ama bu durum için Hürrem vardı, oğlunun geçiş yoluna yakın oturmuştu ve neşeli olması için oğluna çağırdı ve böylece onu rahatlattı. Babasının onun düşüncesiz davranışları hakkındaki öğüt ve azarlarından sonra, Beyazıt'a şerbet sunuldu ama şerbet kurcalanmış olduğu için içmeyi tercih etmiyordu yalnız reddetmek imkansız olduğu için biraz içti. Sonra aynı tasta babası da içti ve böylece oğlunun korkuları geçmiş oldu.¹¹⁶

O ayrıca Rüstem Paşa ile yaptığı ve Sultan'dan Macaristan'a ordu gönderilmesini istedikleri görüşmeden de bahsetti ama bu henüz gerçekleşmedi çünkü onun hayatında olan kadınlar (eşi ve annesi) Sultan'ı bunu yapmaktan alıkoyuyorlardı. Sultan ile barış görüşmesi yapmak isteyen Busbecqe gereksiz yere konu açmaması konusunda uyarılmıştı çünkü bu durum zaten Sultan'ın zayıf noktasıydı. Kendisi barış istemediği halde hem Hafsa hem Hürrem o anlık savaş çıkmaması için Sultan'ı ikna etmişlerdi ve eğer Busbecq konuyu tekrar açarsa ters bir sonuca yol açıp tekrar savaşa neden olabilirdi.¹¹⁷

Venedik elçisi Paulo Contarini'ye göre Sadrazam Sinan Paşa'nın görevden alınması Nur Banu sebebiyle gerçekleşmişti çünkü ona pozisyon için kendi vekilinin olacağı söylendi ve Sinan Paşa ise her ne kadar Nur Banu Hasseki (i.e. Safiye)¹¹⁸ ile birlikte böyle olduğunu göstermeye çalışsa da imparatorlukların kadınların tavsiyeleri ile yönetilemeyeceğini ve onların sorumluluğunda olamayacağını söylüyordu. Hürrem'in yaptığı gibi haseki- kız evlat ve damattan oluşan bir ittifak Nur Banu, İsmihan ve Sokullu Mehmet Paşa arasında kuruldu.¹¹⁹ Bu duruma rağmen

---

¹¹⁴ O.G. BUSBECQ, *Türk Mektupları*, 98-99.

¹¹⁵ O.G. BUSBECQ, *Türk Mektupları*, 103-104.

¹¹⁶ *ibid*, p. 106

¹¹⁷ *ibid*, p. 85

¹¹⁸ PEIRCE, *The Imperial Harem*, 91

¹¹⁹ JOHN FREELY, *Istanbul: The Imperial City*, London, 1996, 208.

Nur Banu'nun, Sokullu Mehmet'i Topkapı imparatorluk meclisindeki odasından çıkarken Bosnalı bir derviş tarafından bıçaklanmasından sorumlu olduğu söylenmektedir. Buna sebep olarak da aralarındaki güç mücadelesi ve Sultan'ın desteğini kazanma çabası gösterilir.¹²⁰

Devlet işlerine yaptığı müdaheleri ve nüfuzunu gösteren başka bir olay İngiliz diplomat John Sanderson tarafından antılmaktadır. On göre boğazda ağlayan kadınlarla dolu bir çift tekne gördüğünde Nur Banu maiyetiye birlikte sarayın bahçesinde dolaşıyordu. Nur Banu bu kadınların neden ağladığını sorduğunda, onların harem ağası tarafından suda boğdurulacak olan hayat kadınları olduğu söylendi. Bunun üzerine o derha kadınların serbest bırakılması ve zarar görmemesi için emir verdi ve Sultan döndüğünde meseleyi onunla çözecekti.¹²¹

Haremde Valide Sultan ile prens annesi arasında ebedi bir mücadele hep var olagelmiştir. Daha önceden de bahsedildiği gibi Nur Banu Sultan oğlunu daha fazla erkek çocuk sahibi olabilmesi için daha fazla cariye almaya ikna etmeye çabalıyordu. O, kızı ve Canfeda Kadın (Harem'deki yüksek pozisyondaki kadınlardan biri) Safiye Sultan ve onun vekili Kira (Hıraçe)'ye karşı bir cephe oluşturdular ve onların ayaklarını kaydırmaya çalıştılar.¹²² Sultana yeni köle kızlar sunmayı sürdürdüler ama o baştan çıkmıyordu. Ancak Sultan kız kardeşini ziyaret ettiğinde çiçekler arasında yürüyen iki cariye gördü ve derhal onlara aşık oldu. Onları çağırdı ve saz çaldırdı. Onun kız kardeşi İsmihan olan bitenin farkına vardı ve durumdan oldukça memnun oldu. Kızları hediye olarak Sultan'ın sarayına gönderdi. Ancak o istese de onlarla birlikte olamazdı ve bu Nur Banu'yu daha da öfkелendirdi. Ekibi ile uzun tartışmaların sonucunda Nur Banu bunun yaştan dolayı değil büyüden dolayı olduğu sonucuna vardı. Bu yüzden suçluyu bulmak için kendi yollarının dışına çıktılar ama uzun süre boyunca her şey için Safiye'yi suçladılar. Nihayetinde büyüü bozmayı başardılar (ya da buna inandılar).¹²³

Başka bir vesileyle III Mehmed'in en büyük oğlu Mahmud annesi ile birlikte idam edildi çünkü oğlunun tahtın mirasçısı olması için adaylığını güçlendirmeye

¹²⁰ BROTTON, *The Sultan and the Queen*, 95.

¹²¹ J. FREELY, *Osmanlı Sarayı*, 106

¹²² ALPGÜVENÇ, *Hayırda Yarışan Hanım Sultanlar*, 71.

¹²³ ALTINAY, *Kadınlar Saltanatı*, 54-55.

yönelik çalışmalarında yeterince tedbirli değildi. Safiye bir falcıdan Mahmut'un annesine giden ve Mahmud'un altı ay içinde babasının yerine geçeceğini söyleyen bir mektup yakalamıştı. Bu mesaj Sultan'ı tedirgin etti çünkü oğlu yeniçeriler arasında oldukça popülerken o çok şişmanlamıştı ve fiziksel olarak bir sefere katılabilecek durumda değildi.

Henry Lello Osmanlı'da var olduğu üzere ipek kordonla boğulan Mahmud'un infazını tarif etmeye devam eder. Dökülen hanedan kanı korkunç görünmektedir. İronik bir şekilde, oğlunun öldürülmesinden 6.5 ay sonra III Mehmed de ölür. Buna rağmen, Barton'un tersine Lello'nun Safiye'ye karşı içten bir nefret beslediğinden bahsedilmelidir. Bu sebeple olayla ilgili açıklamaları çarpıtmış olabilir.¹²⁴

Sultan annesinin dileklerini özellikle kendi arzularıyla çeliştiğinde her zaman yerine getirmedi. Bir zamanlar seçeneği yoktu ama onu durdurmak için onun askerler ve hükümet görevlileri arasındaki kötü rolünü kullandı.

Değişiklik ile tahta geçme sırasında, diğerlerinin arasında artık en büyük oğlun güç kazanması gerekli değildi. Çok yüksek ihtimalle bu durumların Kösem Sultan yüzünden olması mümkündür. Contarini'ye göre Ahmed'i kendi kardeşini öldürtmemeye ikna etmiştir. Kösem argüman olarak Ahmet'in de babasının ilk oğlu olmadığını ama kaderin bir cilvesiyle o bir şekilde Sultanlığa gelmiş olduğunu kullanır, bu yüzden o Osmanlı'nın geleneğine aykırı olsa da erkek kardeşine zarar vermemelidir. Eğer o Mustafa'yı idam ettirmiş olsaydı, Ahmet'in ilk oğlu olan ve Kösem dışında bir cariyeden doğmuş olan Osman tahtın meşru varisi olabilirdi. Eğer Osman tahta geçseydi, onun tün erkek kardeşlerini, ki Kösem'in oğulları da aralarında olurdu, idam edilirdi. Gerçek şu ki Osman babasının varisi değildir, ayrıca onun için lobi çalışması yapacak bir annesi de yoktu. Artık Yeni Saray'da olmadığından muhtemelen gözden düşürüldü. Kösem ve Osman arasında olumlu bir ilişki gelişmeye başladı. O henüz çocukken Kösem ile sıklıkla gezilere çıkardı. Nihayetinde Ahmet bu ilişkiyi sonlandırdı ve iki büyük oğlunun Kösem ile herhangi bir temas kurmasını yasakladı. Belki Kösem'in kendi oğullarının güvenliğini sağlamak için var olan hırsından çocuklarını korumak güdüsüyle böyle bir kısıtlamaya gitti. Ancak Osman ve Kösem arasındaki bu arkadaşlık I Ahmet'in 1026/

---

¹²⁴ PEIRCE, *The Imperial Harem*, 231-232.

1627 de ölümünden sonra tekrar başladı. 1619 yılında Kösem'i ölen bir padişahın cariyesi olarak yaşamaya başladığı Eski Saray'da 3 gün ziyaret ederek onurlandırmıştır. Muhtemelen o bu dostluğu Osman'ın üzerinde etki oluşturup oğullarına kıymaması için ikna etmek amacıyla ilerletmiştir. Bu durumda da o bir sonraki Sultan olacaktır. Gerçekten de Osman yalnızca Mehmet'i öldürtmüş ve Kösem'in oğullarına dokunmamıştır.¹²⁵ I Ahmet'in ölümünden sonra o tahta geçmesi için yönlendirilebilecek kadar zayıf bir yönetici olduğu için Mustafa'yı destekledi. Kösem'in Ulemayı bir sonraki sultan olarak Osman'ın değil Mustafa'nın olabilmesi için ikna etmeye çalıştığı söylenmektedir. Bu yüzden babadan oğula geçme de kırılmış oluyordu.¹²⁶

Buna rağmen Mustafa sadece 3 ay sonra bir kenara itildi ve II Osman yerine geçti. Onun saltanatı kısa bir süre sürdü: 1031/1623 yılında tahttan indirilip öldürüldü ve Mustafa tekrar tahta çıkarıldı ve sonrasında Kösem'in oğlu IV Murad için tekrar oda hazırlamak zorunda kalındı. Bir kez daha o Valide Sultan oldu ve kolaylıkla gücünü geliştirip etkisini göstermiştir. Ayrıca oğlu hala küçük olduğu için naiplik görevine geldi ve böylece oğlunun adıyla Osmanlı İmparatorluğu'nu 5 yıl boyunca yönetti. Nihayetinde oğlu yönetimi ele geçirmesinden sonra bile, ona karşı olan Yüksek saygısını sürdürdü ve başkentte olmadığı zamanlarda, Kösem kamu işlerini yakın bir şekilde takip ederdi. Örneğin padişahı Şeyhülislam Hüseyin Efendi'nin İznik kadısının infazını onaylamaması konusunda bildirir. O sırada Bursa'ya giden padişah da derhal Hüseyin Efendi'nin asılması için döner. 1623 yılında Venedikli bir elçi Kösem'in politik tecrübesinden bahseder:

Tüm güç ve otorite, Sultan Mustafa'nın annesinden tamamen farklı, yaşamının en güzel ve verimli çağında, yüksek bir ruh ve kafaya sahip, kocasının saltanatı sırasında yönetimine sık sık katılmış bir kadın olan annededir.¹²⁷

Kösem Osmanlı'yı çöküşten Murat'ın, kardeşi İbrahim'in diğer kardeşleriyle aynı kaderi paylaşmasına izin vermektен kaçındırmasıyla kurtarmıştır. (Süleyman ve Kasım ipek ölümden kaçamamıştır) Genç yaşta ölümü sebebiyle o yerine bir varis

¹²⁵ PEIRCE, *The Imperial Harem*, 232-233.

¹²⁶ J. FREELY, *Istanbul*, 217

¹²⁷ PEIRCE, *The Imperial Harem*, 236.

bırakmamıştır, bu yüzden İbrahim tahtın varisi olmuştur. Böylece neslin sonlanmasını önlemiş olmuştur.¹²⁸ İlk başta çocuk yetiştirmede amcası Mustafa ile aynı yola düşmekten korkmuştur ama daha sonra daha yerenekli oldu ve cariyelerine karşı olan aşırı miktardaki harcamalardan dolayı ekonomik bir krize neden oluyordu. Cariyelerin sekizi Haseki oldu. Bu Hasekilerden üçü oğlan doğurdu. Hatice Turan bunlardan biriydi.¹²⁹ 1648 yılında İbrahim tahttan indirildiğinde onun varisinin bir naibe ihtiyacı olan 7 yaşındaki IV Mehmed olacağından şüphe yoktu. Onun annesi olarak Turhan Sultan çok genç ve tecrübesizdi. Daha sağduyulu ve yaşlı bir naip atamak gerekiyordu. Karaçelebizade Abdülaziz Efendi şöyle yazar:

Yeni sultanın tahta çıkmasıyla birlikte, eski sultanın annesinin Eski Saray'a çekilip şerefli görevini bırakması bir gelenektir. Çünkü büyük valide inzivaya çekilmek için izin istedi. Fakat [yeni] sultanın şefkatli annesi henüz genç ve dünya ahvali konusunda gerçekten bilgisiz olduğundan, hükümetin başına o geçtiği takdirde devletin çıkarlarının zarara uğraması ihtimali doğacağı düşünüldü. Dolayısıyla büyük valideye bir süre daha terbiye ve nezaret görevi verildi. Ve hasların valide sultana tahsisin yenilenmesine uygun bulundu.¹³⁰

Burada en çok göze çarpan mesele Osmanlı tarihi boyunca ilk defa, bir Haseki resmi olarak Valide Sultan statüsüne yükseldiği halde, bu statüyle beraber gelen görevleri ve sorumlulukları onun omuzlarında olmamasıdır. Sebep olarak Karaçelebizade Turhan Sultan'ın daha çok genç ve tecrübesiz olduğunu vermektedir. Fakat bu araştırmada görüldüğü gibi Valide Sultan mevkisine geçen Hasekilerin yaşça da genç sayılırdı. Başka bir sebebi belki de Kösem'im hem nitelikli hem de halk arasında popüler olması olabilir. Bu bize en önemli noktaya getirmektedir: valide sultanların önemi ve rolü inkar edilemezse de, asıl güç eninin sonunda Sultan'dadır. Sultan her zaman erkektir. Onun yerini doldurmak için, naiplik yapmak için Büyükvezir ve diğer vezirler arasından bir *erkek* seçilebilirdi. Sonuçta siyasi açıdan (resmi olarak) Sultan'ın ikinci adamı Sadrazamdır. Fakat bunun yerinde devleti hükmetmek üzere Osmanlıların en önde gelen isimler *Kösem Sultan*'ı naip olarak seçmişlerdir. Bu durum tekrar Osmanlı kraliyet hanımlarının oynadıkları rolleri ve onlara ne kadar

¹²⁸ M.C. BAYSUN, "Kösem Wälide or Kösem Şultân, called Mähpaykar."

¹²⁹ PEIRCE, *The Imperial Harem*, 105.

¹³⁰ PEIRCE, *The Imperial Harem*, 251.

itibar, önem ve saygı duyulduğunu daha da net göstermektedir.

Kösem daha sonra Mehmet'in annesi genç valide sultanla mücadele etmek zorunda kaldı. O hareme Kösem'in köle kızı olarak girmişti ama onu I İbrahim'in favorisi olarak yönetmişti. Onun gerçek Valide Sultan olduğu gerçeğine rağmen o kayınvalidesinin gölgesinde kaldı ve daha önce hiç almamış olduğu Büyük Valide Sultan ünvanı aldığı için oturdu.¹³¹ Buna rağmen bir grup insan Turhan'ın etrafında toplanmaya başladı. Onun baş destekçisi baş haremağası Süleyman Ağa ve Sadrazam Siyavuş Paşa'ydı. Dışarıdaki insanlarda genel bir hoşnutsuzluk hali vardı. Devletin hizmetkarı olmalarına rağmen Yeniçerilerin (Kösem'in en önemli müttelikleriydiler) tüm gücünü kendilerine çekiyorlardı. Kösem Mehmet'in yönetimini bozup İbrahim'in diğer oğlu Süleyman'a sahip olmaya çalışmıştır. Buradaki asıl niyet Turhan'ın Süleyman'ın annesi Dilaşub'un yerini almasıydı. Kösem'e göre o daha yumuşakbaşlı ve Valide Sultan olarak yetki kullanmaya isteksizdi. Ancak Melike Hatun isimli kadın hizmetçilerinden biri Kösem'e ihanet etti. Turhan'a Kösem'in kötü planlarını bildirdi, Turhan'ı araya girmeye zorladı. 2 Eylül 1651 gecesine Kösem Süleyman Ağa ve takipçileri tarafından korkunç bir şekilde öldürüldü.

Bu güçlü, saygın ve korkulan kadının ölümü politik krize neden oldu. Haberler şehre ulaştığında yas sebebiyle camiler ve pazar yerleri üç gün boyunca kapalı tutuldu. Onun öldürülmesinden sonra onun mütteliki olan yeniçeriler idam ettirildi ve onun çevresinde toplanan insanlar ve aynı zamanda Kösem zamanında atanıp üç yıl boyunca imparatorluğun yönetiminde bulunan idareciler yok edildi.¹³² Onun ölümünü devam eden yıllarda Köprülü Mehmet Paşa'nın 1656 yılında Sadrazam olarak atanmasına kadar imparatorluğa büyük bir istikrarsızlık hakim oldu. Turhan gücünün büyük bölümünü ona devretti ve bu da kadınların saltanatının sonu olarak düşünüldü. Buna rağmen o arabulucu olarak önemli bir rol oynadı ve ona hala büyük değer veren oğlu üzerinde büyük bir etki oluşturdu. Gerçek manada onun ölümü kadınların saltanatın sonu anlamına geliyordu.

---

¹³¹ CH. WOODHEAD, "Turkhān Sultān." *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*. (ed.) P. BEARMAN; TH. BIANQUIS; C.E. BOSWORTH; E. VAN DONZEL and W.P. HEINRICHS. Brill, 2011. [Brill Online](http://www.brillonline.nl/subscriber/entry?entry=islam_SIM-7642). K.U. Leuven - University Library. 21 March 2011, <http://www.brillonline.nl/subscriber/entry?entry=islam_SIM-7642>

¹³² PEIRCE, *The Imperial Harem*, 252.

4) Girişimcilik

Bu kadınların güçlerinin en önemli dışsal ve dokunabilir ibrazlarından biri camii, külliye, sebil ve diğer binaların kimsenin göremeyeceği kırsal alanlarda değil; İstanbul, Edirne, Mekke ve Medine gibi Osmanlı'nın siyasi ve manevi başkentlerinin kalbinde yaptırılmasıdır. Isom-Verhaaren bu hususta şöyle yazmaktadır.

Seçkin tabaka güçlerini ve prestijlerini mimarî hamilikleriyle izhâr etmenin semerisini görmüşlerdir. Binaların konum, büyüklük ve tasarımı bir bütün olarak Osmanlı toplumundaki hâli ve gücü temsil ediyordu. Sultan Süleyman, hanedanın ayrıcalıklı kadın mensuplarına yüksek konumlarını izhâr edebilmeleri için mimarî hamilikte yer almalarına imkan sağlamıştır.¹³³

Harem-i Hümayun'daki kadınlara devlet tarafından harçlık verilirdi. En yüksek miktarı Valide Sultanlar ve Hasekiler alırlardı. Bu parayla mehir, çeyiz, miras ve hediye alırlardı. Hatta bazen bu muazzam kadınlar onlara verilen toprakların gelirleriyle imparatorluğun dört köşesinde çeşitli vakıflar da kurmuşlardır. Amy Singer'e göre kurulan vakıfların amacı bu kadınların isimlerini merkezden ne kadar uzakta olursa olsun her Osmanlı vatandaşının dudaklarında tutmaktı.¹³⁴ Kendi vakıflarını kendilerinin yönetmelerinde herhangi bir yasal kısıtlama yoktu.¹³⁵

Hürrem 945/1539'da çeşitli inşaat projelerine başlamıştı. İstanbul'da başmimar Sinan'ın ilk projesi olan Haseki Külliyesi'ni yaptırmıştır. Külliye iki medrese, kütüphane, sebil, ve hala kullanılan bir hastaneden oluşmaktaydı. Ayrıca Sinan onun adına Edirne'de bir cami, Mekke'de Kabe'nin yakınında (??????), Kudüs ve Medine'de aşevi ve Ayasofya ve Yahudi mahallelerinde hamam yaptırmıştır. Diğer hayır işleri de Edirne'de Kervansaray, cami ve sebiller ve Kudüs'te zengin bir şekilde tasarlanmış bir külliye oluşmaktadır.¹³⁶ Bu külliye bir cami, hacılar için 55 fırın, aşevi, depo, halka açık tuvaletler, han ve ahırdan oluşmaktadır¹³⁷ ve Haseki külliyesi kadar büyük ve yaptırdığı hamam kadar

¹³³ CHRISTINE ISOM-VERHAAREN, *Allies With the Infidel: the Ottoman and French Alliance in the Sixteenth Century*, London, 2011, 150-151.

¹³⁴ AMY SINGER, *Constructing Ottoman Beneficence: An Imperial Soup Kitchen in Jerusalem*, New York, 2002, 89.

¹³⁵ A.g.e. 95.

¹³⁶ A.S. SKILLITER, "KıHürrem."

¹³⁷ A. SANCAR, *Ottoman Women*, 122

muhteşem olmasa da Hürrem'in dünyaya olan son hediyesidir. Çünkü düzgün bir şekilde açılışı yapılmadan bir yıl önce vefat etmiştir.¹³⁸ 4

Hürrem'in halka açık yapılara finansör olmasının en dikkat çekici tarafları bu yapıların konumları ve sayılarıdır. Selefleri tarafından yaptırılan eserler genelde sancaklarda bulunurdu fakat Hürrem'inkiler büyük şehirlerin ortasında idi ve nüfuzunun en bariz simgesi idi.¹³⁹ Sultan daha hayyattayken bu büyüklükte külliye yaptıran bir Haseki olmakla kalmayıp ayrıca öyle bir yere hamamı yapılmıştır ki Ayasofya'nın önünde kimsenin gözünden kaçmamaktadır.¹⁴⁰

Singer'e göre bu vakıflar Süleyman'ın prestijini artırmaya da yardımcı olmuş ve Hürrem'e olan hatırını ölümsüzleştirmiştir.¹⁴¹ Hiçbir zaman Valide Sultan olamadığı halde senetlerde ve vakıflarda Hürrem değil Valide Sultan olarak anılmaktadır. Bunun sebebi belki annelerin büyük bir saygı ve itibara sahip olduklarını ve devlet işlerine karışmalarının ve halka açılmalarının daha makbul olduğunu bildiği içindir.¹⁴² Hürrem sadece Haseki Külliyesi'ne yönetici seçme hakkını korumakla kalmayıp Kudüs'teki vakfının kontrolünü, vekili olduğu halde kendi elinde tutmuştur ve şartlarını değiştirebilme gücüne de sahiptir.¹⁴³ Konu hastaneye gelince, doktor olarak orada çalışabilmek için aranan şartlar son derecede şaşırtıcıdır: doktorların sadece kendi alanlarında bilgili ve uzman olması gerekmemektedir, ayrıca hastalarına karşı her zaman saygılı, sabırlı, yumuşak sözlü ve anlayışlı da davranmaları gerekmektedir çünkü bu da tedavinin bir parçası olarak görülmektedir.¹⁴⁴

Bunlara ilaveten merhum oğlu Cihangir için Tophane'de camii yaptırmış, Bağdat'ta Imam-ı Azam'ın kabrinin üstüne türbe ve etrafına akıl hastanesi, imaret ve camiinin yapılmasını emretmiş, Şeyh Albdülkadir-i Geylani'nin türbesini örten kubbeyi ve yanındaki camiiyi ve imareti restore ettirmiş, Konya'da Mevlana'nın türbesine yakın iki minareli camii, imaret ve dervişler için de oda yapılmasını

---

¹³⁸ A. SINGER, *Constructing Ottoman Beneficence*, 4

¹³⁹ G. GOODWIN, *The private world of Ottoman Women*, 199.

¹⁴⁰ A. SINGER, *Constructing Ottoman Beneficence*, 91

¹⁴¹ A.g.e., 4.

¹⁴² A.g.e., 91.

¹⁴³ A.g.e., 95.

¹⁴⁴ A. ŞİMŞİRGİL, *Valide Sultanlar ve Harem*, 133.

emretmiştir. Şam'da camii, medrese ve imaret yaptırdı ((Kefe ve İznik'te camiye dönüştürülmüş fakat zamanla çökmeye başlamış iki kilise restore ettirmiş ve son olarak Mekke'de her mezhebe özel bir medrese yaptırmıştır.¹⁴⁵

Nur Banu'nun Edirnekapı'da kendi sarayı vardı ve onun emrinin altında, Üsküdar'daki Valide Atik Sultan Külliyesi¹⁴⁶ adıyla da bilinen Eski Valide Cami'si de dahil en az 3 camii yaptırılır. 1570-1583 yıllarında Mimar Sinan'ın inşa ettiği bu Valide Atik Sultan Külliyesi cami, dini ilimlerin öğretildiği medrese, okuma yazma bilmeyenlere okumayı öğreten mektep, dergah ve hastaneden oluşan devasa bir külliye idi. Dahası, yolcular ve evsizler için yapılmış olan, içerisinde iki han, yemek yeri, fakirler ve evsizler için aşevi, depo vs. bulunan geniş bir kervansaray vardı. Cami, Nur Banu Sultan'ın vefat ettiği yılda tamamlanmıştı.¹⁴⁷ Burası aynı zamanda İstanbul'da ilk kez bir kadının inşa ettiği söylenen bir kütüphaneye de sahipti.¹⁴⁸ O ayrıca kütüphaneyi güzel hüsnuhat ve tezhib içeren Kur'an nüshaları da dahil bir çok kitapla donatmıştı.¹⁴⁹ Bu devasa yapı Anadolu Yakası'nda inşa edilmiştir ve dolayısıyla şehir merkezinden oldukça uzaktadır. Buna rağmen Topkapı Sarayı'ndan tamamen görülmektedir. Venedikli elçi Giacomo Soronzo, Nur Banu'nun bu seçimini, oğluna kendisinin ne kadar cömert ve dindar birisi olduğunu daima hatırlatması için yaptığını öne sürer.¹⁵⁰ Caminin içi ahşap oymalar ve çinilerle süslenmiştir ve iki minaresi vardır.

Nur Banu ayrıca Caminin yakınlarında külliyenin inşasından artakalan malzemelerden Dabaklar Mescidi'ni ve Darüşşifa Mescidi'ni yaptırmıştır. Bunun yanında Üsküdar iskelesine yakın (Yeşil Direkli Hamamı), Divanyolu'nda (Çemberlitaş Hamamı) ve Yenikapı'da (Havuzlu Hamamı) bir hamam yaptırmıştır ve sabit ve düzenli bir geliri olsun diye Üsküdar'daki külliyesine vakfetmiştir.¹⁵¹ Buna ilaveten Nur Banu, Mercan'da (İstanbul'un bir semti) Ağa Cami'sini yaptırmıştır.

---

¹⁴⁵ A.g.e., 134-135.

¹⁴⁶ A.H. GROOT, "Nür Bānū Wālide Sultān."

¹⁴⁷ L. PEIRCE, *The Imperial Harem*, , 186; İ. PAZAN, *Padişah Anneleri*, 75; C. ALPGÜVENÇ, *Hayırda Yarışan Hanım Sultanlar*, 72-74; A. SANCAR, *Ottoman Women*, 110-111.

¹⁴⁸ A. SANCAR, *Ottoman Women*, 110.

¹⁴⁹ A.g.e., 111.

¹⁵⁰ Z. TARIM ERTUĞ, "Presenting the sultans' power, glory and piety: a comparative perspective," 169-206, *Other Mirror for Princes: The Public Image of the Ottoman Sultans and its Reception*, Editor: Suraiya Faroqhi, New Jersey, 2009, 72.

¹⁵¹ C. ALPGÜVENÇ, *Hayırda Yarışan Hanım Sultanlar*, 77; İ. PAZAN, *Padişah Anneleri*, 76.

Nur Banu'nun emriyle külliye'nin sebilleri için Atik Valide Suyu adı altında toplanan ve dolayısıyla Selimpaşa, Tunusbağı, Atpazarı ve Körbakkal mahallelerinin musluklarından da akan sular onun için yapılan hayır dualarının kaynağı olmuştur.¹⁵²

Nur Banu külliye'nin vakfiyesinde hemşire, temizlikçi bayan, bekçi ve başkaları bir yana külliye'nin hastanesinde ayrıca hastalarının namaz kılmalarına yardım eden bir imam ve onun yardımcısı olarak hoş sesiyle insanları Allah'a ibadet etmeye davet eden bir müezzinin mevcut olması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, cumalar, dini bayramlar ve kandillerde imarete bol miktarda çeşitli yemekler yapılmakta ve zengin fakir ayırt etmeksizin imarete gelen herkes doyurulmaktaydı.¹⁵³

Soranzo, Nur Banu'nun para düşkünü olması ve sadece pahalı hediyelerle gönlünün kazanılabilmesine rağmen para konusunda çok bilgili olduğunu ve külliye'nin hiç bir zaman gelirsiz kalmayacağından emin olmak için gereken verim kaynağını sağladığını eklemiştir.¹⁵⁴

Safiye Sultan, Yeni Cami'nin inşasını 1597'de başlatmıştır fakat tamamlandığını görece kadar uzun yaşamamıştır. Oğlu 1603'te beklendiğinden daha erken vefat edince artık Valide Sultan olmamasından ve Eski Saray'a geri çekilmesi gerektiğinden dolayı hala maddi açıdan destek görmesine rağmen bu büyüklükteki bir inşaata ekonomik durumu elvermediği için projesini terk etmek zorunda kalmıştır. Singer, Safiye'nin Sultan'dan artık daha uzak olduğundan dolayı bu caminin tamamlanmasının ne de olsa etkisini kaybedeceğini öne sürmektedir.¹⁵⁵ İnşa alanı Sirkeciye doğru uzanan Yahudi bir mahalle idi. Safiye, camiye yaptırmak istediği zaman o alanın sakinleri planlarından dolayı zarar görmesinler diye mülklerin asıl değerinin iki katını vermiştir. Cami, Sinan'ın öğrencilerinin biri olan Başmimar Davud Ağa tarafından tasarlanmıştır. Deniz kenarında olduğundan ve daha sonra doldurulduğundan dolayı caminin deprem gibi doğa afetlere karşı dayanabilmesini sağlamak için önce zeminin suyunun çekilmesi ve altyapısının sabitlenmesi gerekmiş fakat Davud Ağa inşanın başlamasından bir sene sonra vefat etmiş ve Dalgıç Ahmet Ağa onun yerine geçmiştir. Safiye Sultan 1605'te vefat edince cami 59 sene boyunca

---

¹⁵² İ. PAZAN, **Padişah Anneleri**, 76;

¹⁵³ A.g.e., 72.

¹⁵⁴ Z. TARIM ERTUĞ, "Presenting the sultans' power, glory and piety", 72.

¹⁵⁵ A. SINGER, **Constructing Ottoman Beneficence**, 91-92.

yarı-bitmiş bir vaziyette kalmıştır. Camiyi nihayet bitirten ve halka açtıran Sultan IV Mehmet'in annesi Hatice Turhan Sultan olmuştur.¹⁵⁶ Turhan Sultan ayrıca Çanakkale Boğazı'nın her iki tarafında Seddülbahir ve Kumkale isimli kaleleri yaptırmıştır.¹⁵⁷

Bu caminin yanı sıra servetinin büyük bir kısmını cihat hazırlıklarına harcamıştır. Mısır'daki mülkünü Mekke, Medine ve Kudüs'te devamlı olarak Kur'an-ı Kerim okuyacak 120 hafıza ve Mekke'deki sebiller, camiler ve kuyulara bakacak hizmetçilere vakfetmiştir. Buna ek olarak Macaristan'daki Eğri şehrinde bir hamam ve Üsküdar'daki Karamanlı köyünde camii ve sebil yaptırmıştır. Son olarak Sivas ve Halep'te iki vakıf kurmuştur.¹⁵⁸

Kösem Sultan Üsküdar'da Çinili Külliyesi'ni yaptırmıştır. Bu külliye camii, medrese, hadislerin öğretildiği özel medrese, sebil ve hamamdan oluşmaktaydı. Bu külliyenin gelir kaynağı olarak Anadolu Kavağı'nda bir mescit ile beraber bir han da yaptırmıştır. Ayrıca fakir kızlar için ve onları evlendirmeye yardım etmek için bir vakıf kurmuştur. Her Recep ayında kılık değiştirip cinayet işlemiş suçlular haricinde herkesin evlerine dönmelerini sağlamak amacıyla borçlarını ve tazminatlarını ödemek üzere hapisanelere gidermiş.¹⁵⁹

B) Doğu Despotu Miti

Busbecq Birinci Mektub'unda Osmanlı'da görevli olanların, Avrupa'daki sistem gibi asil köklerinden dolayı değil, kendi marifetleri, nitelikleri, ve çabalarından dolayı yükselmeyi başarabildiklerini belirtmektedir. Bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

Sultan'ın karargâhına aralarında yüksek rütbeli memurların da olduğu bir kalabalık dolmuştu. Bütün hassa süvarileri oradaydı. Ayrıca sipahiler, gürebalar, ulüfeciler ve bir çok yeniçeri vardı Bu büyük toplulukta saygınlığını, rütbesini *meziyetlerine ve cesaretine borçlu olmayan tek bir adam yoktu*. Türkiye'de hiç kimse diğerlerinden *soyu sebebiyle ayrı tutulmaz*. Herkese görevine, makamına göre saygı gösterilir. Böyle olduğu için merasimde kідem kavgası çıkmaz. Her adam yaptığı işte *gösterdiği hünere göre ona ayrılan yere geçer*. Herkesi memuriyetine bizzat Sultan'ın kendisi atar, vazifelerini belirler. Bunları yaparken ne zenginliğine ne de sınıf farkına dikkat eder. *Adayın sahip olduğu nüfuzu veya şöhreti göz önünde bulundurmaz*. Sadece

¹⁵⁶ A. SANCAR, *Ottoman Women*, 112; İ. PAZAN, *Padişah Anneleri*, 75.

¹⁵⁷ A. SINGER, *Constructing Ottoman Beneficence*, 92

¹⁵⁸ İ. PAZAN, *Padişah Anneleri*, 75-76.

¹⁵⁹ A. SANCAR, *Ottoman Women*, 112.

herbirinin meziyetlerini düşünür; *huylarını-huslarını, kişiliklerini derinlemesine inceler*. Böylece herkes hak ettiğiyle ödüllendirilmiş olur, bir memuriyete ancak onu yapabilen atanır. *Kısacası burada herkes aldığı görevde yapabileceklerine, marifetlerine bakılarak bir makama getirilir; soyuna veya malına, mülküne göre değil*. Sultan'dan sonra en yüksek kademelerde olanlar çoban çocukları ve çobanların kendileridir. Bunlar soylarından utanmak şöyle dursun getirildikleri mevkileri atalarına, kanlarına borçlu olmadıkları için övünürler, bununla ayrı bir gurur duyarlar. Türkler iyi niteliklerin aileden geldiğini veya miras alındığını düşünmezler, cenetten bir hediye kısmen de iyi eğitimin, çok çalışmanın, azmin ürünlerin olduklarına inanırlar...¹⁶⁰ (vurgu eklenmiştir)

Busbecq'in yazma tarzından Osmanlı sistemini Avrupaninkine tercih ettiği anlaşılmaktadır. Ona göre Sultan'ın saray görevlilerini soylarından dolayı değil, yeteneklerinden dolayı seçtiği ve herkesin niteliklerini (ve zayıflıklarını) bilerek her makama doğru adamı atadığı için ülke bu görevi rahat bir şekilde üstlenebilen insanlar tarafından yönetilmekteydi.

Osmanlı Sarayı'nda Sultan'ın kendisi hariç diğer görevlilerin geldiği yerlere ulaşabilmeleri için çok çaba sarfetmeleri gerekmiştir ve her biri bu yükselişe en düşük noktadan başlamıştır: esaret. Yükselmek, Saray'da bulunan herkes için mümkün olmasa da (hadımlar ve aşçılar'ın tırmanabilecek merdivenleri pek yüksek değildi) çoğunun başarıma şansı eşit idi. Süleyman'ın damadı Rüstem Paşa sadece kızıyla evli olduğundan dolayı Sadrazam olmamıştır. Sultan, kızını herhangi birisi ile evlendirmezdi. Bunun yerine kızı Mihrimah, Sultan'ın çok yetenekli ve güvenilebilir olduğunu düşündüğü birisi ile evlendirilmiştir ve daha sonra bu kişiyi sadrazamlığa layık olarak da görmüştür. Rüstem Paşa cimri olarak algılandığı halde devlet hazinesini gözettiğinden dolayı bu kusur aynı anda bir erdem olarak da görülmüştür çünkü Rüstem'in uyanıklığından dolayı hazine önemli ölçüde zenginleşmiştir.¹⁶¹

George Sandys, Osmanlı'nın başarısının Sultan'dan değil esirlerinden kaynakladığını söyleyerek benzer bir açıklamada bulunmuştur. Esirler “arasında soyluluk, bilinen kökler, akrabalık, ... yok, ... ve sanki Sultan'ın icadı gibiler...”¹⁶² Sandy'nin Osmanlılar'ın gücünü sadece ve sadece esirlerde bulması büyük ihtimalle “Muhteşem” Süleyman gibi bir sultan ile değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun onun

¹⁶⁰ G.O. BUSBECQ, *Türk Mektupları*, 60-61.

¹⁶¹ A.g.e., 35.

¹⁶² KAREN ORDAHL KUPPERMAN, *The Jamestown Project*, Cambridge Massachusetts, 2008, 70.

zamanda çalkantıların çok olduğu I Ahmet gibi birisi ile karşı karşıya kaldığından ötürü olabilir.

Richard Knolles da Osmanlı'nın başarısını bürokrasisinde ve ordusunda bulmaktadır. En nitelikli adamların bu noktalarda yer aldıklarını ve bu adamların soylarından dolayı değil, bağlılık ve cesaretlerinden dolayı ve cezalandırılması gereken herkesi (akrabaları olsa da) cezalandırmaya hazır olduklarından dolayı seçildiğini belirtmiştir. Dolayısıyla herkes “düşük bir varlık” olarak doğduğu halde en yüksek noktalara ulaşabilirdi. Bu hiyerarşik merdiveni tırmanabilme ihtimali esirleri teşvik etmek amacıyla ve “neredeyse inanılmaz bir itaat” sağladığı için çok etkili bir yöntemdi.

Günsel Renda “17. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa: Değişen yansımalar” isimli makalesinde, 16. Yüzyıl'ın Avrupa'da Türklere karşı olan bakış açısı konusunda özel önem taşıdığını anlatmaktadır.

Osmanlılar şiddetli, saldırgan, her zaman var olan ve Avrupa'yı fethetmek için doğru anı bekleyen bir tehdit olarak görülmekteydi. Fakat bu bölümde göreceğimiz gibi Osmanlılarla gitgide sıklaşan ve farklı sebeplerden dolayı oluşan temaslardan dolayı bu bakış açısı değişmeye başladı. Türkler'in imgesinin olumlu bir imgeye dönüştüğünü söyleyerek gerçeği göstermiş oluruz (Osmanlı özellikle seyahatnameler ve sanatta hala yanlış temsil edilirdi) fakat Osmanlılar hem siyasi hem ticari sebeplerden dolayı çok aranan bir müttefik olmaya başlamıştı. Renda şöyle yazmaktadır:

“Avrupalılara göre 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa güçler dengesinde önemli bir rol oynayan güçlü hükümdarların yönettiği bir devlet olarak görülmüştür. Bu zamanın Avrupa ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki bir çekişme dönemi olmasına rağmen Muhteşem Süleyman'ın (1520-1566) özellikle de saltanatının ilk 46 yılı boyunca gütmüş olduğu siyaset ve Avrupalılara vermiş olduğu ticari imtiyazlar kültürel ilişkilerin artmasına imkan sağlamıştır...”¹⁶³

Bu çalışmada bizim için özellikle önem taşıyan 16. ve 17. yüzyıllarda, Osmanlı İmparatorluğu gücünün zirvesindeyken ve ayrıca Kadınlar Saltanatı olarak da bilenen

---

¹⁶³ GÜNSEL RENDA, “The Ottoman Empire and Europe in the 17th century: Changing images”, **Image of the Turks in the 17th century Europe**, Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul, 2005, 44.

bu dönem boyunca Osmanlı-Avrupa ilişkileri oldukça karmaşık olup I Elizabeth ve Sigismund gibi Avrupa hükümdarları ve elçileriyle olan yakın yazışmalar ve pazarlamadan ibaretti. Özellikle bu dönemde ilişkileri daha da yoğunlaştıran elçilikler kurulmuştur. Avrupa'nın gözlerinde bazı açılardan hala küçük görülen Osmanlı aynı anda farklı krallıklar tarafından sadece siyasi sebeplerden dolayı değil ayrıca ticari, diplomatik ve hatta dini sebeplerden dolayı çok istenen bir müttefik haline gelmiştir. Bu bölümde özellikle bu farklı dürtüleri araştırmayı hedeflemekteyim.

1) Anglo-Osmanlı İlişkileri

17. Yüzyılda İngiliz korsanlar Osmanlı Korsanları ile Anglo-Türk Korsanlık veya Anglo-Berberi Korsanlık olarak anılan bir ittifak kurmuşlardır. Bu ittifak Katolik Avrupa'nın yeni ortaya çıkan Protestanizm'e karşı olan sert tutumundan doğmuştur. Sadece İngiltere değil, hedefleri aynı olduğundan dolayı Hollanda da bu etkinliklere katılmıştır.¹⁶⁴ Bu Hollandalı ve İngiliz korsanlar (bazıları zamanla müslüman bile olmuşlar) zamanımızda Büyük Mağrip bölgesi olarak daha iyi tanınan Berberi Sahiller'deki Dayılar için çalışırlar ve tıpkı Müslüman korsanların yaptıkları gibi Katolikleri esir alıp Cezayir şehrinde satarlardı.

Curtis kitabında daha sonra Müslüman korsanların yaptığı bütün saldırıları ve alınan esirlerin heybetli rakamını tasvir ettiği için bu bilgi daha da dikkat çekici hale gelir.¹⁶⁵ Avrupalılar'ın Müslümanlara katıldığı ve korsanlığın sadece bir gelir kaynağı değil ayrıca Kuzey-Avrupa ve Osmanlı güçlerinin arasında bir ittifak olup daha büyük bir çerçevenin bir parçası (dinler savaşı) olduğuna dair herhangi birşey yazmamaktadır.¹⁶⁶ Korsanlığın Protestanlık ortaya çıkmadan uzun zaman önce de devam eden bir faaliyet olduğu bilinmektedir fakat buradaki hedefim hiç bir şeyin aslında düşünüldüğü kadar basit olmadığını göstermektir.

Anglo-Osmanlı ilişkileri sadece ortak bir korsanlıktan ibaret değildi. Bu iki imparatorluk arasında olan sık görüşmelerde özellikle İngiltere Osmanlılar'ın

---

¹⁶⁴ INA BAGHDIAANTZ MCCABE, **Orientalism in Early Modern France: Eurasian Trade Exoticism and the Ancient Regime**, Oxford, 2008, 86.

¹⁶⁵ M. CURTIS, **Orientalism and Islam**, 26-27.

¹⁶⁶ I. BAGHDIAANTZ MCCABE, **Orientalism in Early Modern France**, 86.

gönlünü kazanmaya çalışıp (başarılı bir şekilde) kapitülasyonları elde etmeye çalışır ve hatta İspanyol donanmasına karşı çıkmasına ikna etmeye çalışır (fakat Osmanlılar herhangi bir askeri müdahalede bulunmadı). Jerry Brotton tarafından yazılmış ve daha yeni yayınlanmış *Sultan ve Kraliçe: Elizabeth ve İslam'ın Anlatılmamış Hikayesi* isimli kitapta özellikle Sultan Murad III ve Elizabeth I arasında olan karmaşık ilişki ele alınmaktadır. Yazara en şaşırtıcı buluşunun ne olduğu sorulunca şöyle cevaplamış:

Günümüzde çökmekte olan coğrafyalarda yolculuk etmiş olan bu kişilikler (günümüzde) İŞİD'in kontrolü altında bulunan yerlerde yolculuk etmişlerdir. Onların o zamanlarda yaptıkları *güçlü, entelektüel ve kendilerini ortaya çıkaran* Protestan İngiliz kültürüne *üstün gelen* bir İslam dünyası ile yüzleşmekti. *Birbirini anlama, barındırma ve birbiriyle geçinme çabası vardı. İşte bu benim için -iyi mânâda- asıl sarsıntı ve şaşkınlıktı.*¹⁶⁷ (vurgu eklenmiştir)

Bu alıntının en göze çarpıcı tarafı Avrupalılar'ın hem geçmişte hem günümüzde Müslümanlar hakkındaki imajlarının yazar Jerry Brotton'un araştırma yoluyla keşfedilen ve bu paragrafta özetlenen bilgilere tamamen zıt olmasıdır. Bradford, Yorkshire'da büyümüş Brotton'un kendi görüşüne göre farklı kültürler, dinler, ve uyruklara karşı kalmaya alışıkmiş. Buna rağmen, geçmişi Avrupa zihinlerine sürekli zorla pompalanan Müslümanlar ve Doğu'yla ilgili stereotiplerin üstüne çıkmak için yetmemiş ve dolayısıyla bu alıntıda gördüğümüz gibi Müslümanların geçmişte medeni olup gayri-müslimlerle irtibat kurmaya razı olmaları onu hayrete düşürmüştür. Fakat belirtilmeli ki Brotton aynı anda 1560'larda İngilizler'in Sünni ve Şii arasındaki farklarını bilirken zamanımızda neredeyse kimsenin bilmediğini anlatarak dolaylı olarak Batı'yı da eleştirmektedir.¹⁶⁸

Osmanlılar ile İngilizlerin ilk temaslarından birisi 24 Kasım 1553 tarihinde Anthony Jenkinson isimli bir İngiliz tüccarının Sultan Süleyman ile Halep'te görüşmesi yoluyla olmuştur. Onun, Elizabeth döneminde seyahatte çığır açmış kişi olarak kabul edildiği, bugünlerde neredeyse unutulmuş gibidir. Jenkinson sultanın

¹⁶⁷ SIMON WORALL, "The Secret History of Elizabeth I's Alliance With Islam," **National Geographic**, 24 Aralık 2016, (Çevrimiçi)

<http://news.nationalgeographic.com/2016/10/sultan-queen-elizabeth-england-islam-jerry-brotton/>

¹⁶⁸ A.g.e.

uşaklarının ve askerlerinin şehre ilk defa gelişlerindeki töreni, “görekemli ve muhteşem” bir şekilde yürüyerek geçen “muhteşem Türkler”¹⁶⁹ diye ifade ederek ayrıntılarıyla tasvir etmiştir. Süleyman, Safevî topraklarına yaptığı sefer sırasında Halep’e dinlenme yeri olarak uğramıştır. Sultanın şehre varmasından henüz birkaç hafta sonra Jenkinson, o dönemlerdeki dini ve politik çekişmelerden muhtemelen haberinin bile olmamasına ve herhangi bir resmi diplomatik ehliyetinin olmamasına rağmen bir şekilde Sultanın huzuruna çıkmayı başarmıştır. Dahası o, genellikle eyalet liderlerinin bizzat kendilerine verilen ve sultan tarafından da imzalanan resmi ticari imtiyazları bilfiil kazanmıştır.¹⁷⁰

Bu ticari imtiyazlar ona “gümrük ve vergilerden” bağımsız bir şekilde Osmanlı İmparatorluğu topraklarında “ticari mallarını neresi olursa olsun kendisine güzel görünen yere istediği gibi indirip-yüklemesi” imkanını sağlamıştı. O kadar ki, Osmanlı İmparatorluğu’nun dostları olan Fransız ve Venedikli tüccarlara Jenkinson’un ticari işlerine karışmamaları bile söylenmişti.¹⁷¹ Jenkinson’un çok genç, tecrübesiz ve resmî hiçbir mertebeye sahip olmadığı, Avrupa’nın Osmanlı İmparatorluğu’nun bir taşrasını kabul edildiği, İngiltere’nin de Avrupa’nın bir taşrasını kabul edildiği göz önünde bulundurulduğunda, onun elde ettiği bu başarılar hayran kalmamak elde değildir. İngiltere’nin o zamanlardaki önemsizliğini tasvir etmek için Jenkinson’un İngiltere krallığının resmi diplomatı olduğunda İran Şah’ı ile olan görüşmesini zikretmek ilgi çekici olacaktır. Jenkinson burada, Elizabet’in Latince, İtalyanca ve İbranice dilinde yazılmış olan mektubunu aldığı -ki Şâh’a göre halkından kimse bu dilleri konuşamaz (Avrupalılar ile Osmanlıların komşu olduğu yerde İran’ın Avrupa’dan çok uzak düşünüldüğü göz önünde bulundurulduğunda bu durum şaşırtıcı olmasa gerek), Jenkinson’un hangi Frank ülkesinden ve niye geldiğini bilmeye tenezzül bile etmezdi- İran Şâh’ının öfkelenişini nakleder. Jenkinson Şah ile olan görüşmesinin gittikçe daha da kötü hale gelişini “Şah’ın meclisinden hiçkimsenin İngiltere adındaki bu minik yer hakkında, buranın kadın lideri ve ‘meşhur’ şehiri hakkında bir şey bilmediğini” zikrederek

---

¹⁶⁹ J. BROTON, *The Sultan and the Queen*, 35.

¹⁷⁰ A.g.e., 39.

¹⁷¹ A.g.e., 40.

anlatır.¹⁷²

İngilizler Osmanlılarla güzel bir ticari anlaşma yapabilmek için can atarlarken Osmanlıların kendilerinden çok ileri bir seviyede olduklarının ve İstanbul'da bir İngiliz elçi bulundurmadan bu anlaşmayı elde etmenin çok güç hatta tehlikeli bile olabileceğinin farkına vardılar. Bu yüzdendir ki, Osmanlılarla ticaret yapma planları geçici olarak bir kenara bırakılmış ve başka bir yol haritası çizilmişti: Faslılarla ticaret yapmak. Osmanlı pazarına inebilmek için Faslılarla ticaret yapmanın daha kolay olacağına inanılıyordu.¹⁷³ Bu Anglo-Fas birliğinin problemlerle karşılaşmasının ardından şanslarının Osmanlılarla denenmesine karar verilmişti. Devlet bakanı ve dış ilişkiler başdanışmanı Osmanlı ticareti ile ilgili Elizabet için yazılmış olan ve sonradan Elizabet zamanındaki Osmanlılarla olan tüm ilişkilere bir şablon olacak olan *Türkiye Ticaretiyle ilgili bildiri* adlı bir belge yazdılar. Joseph Clement, William Harborne için seyahat tezkeresi alabilmek amacıyla İstanbul'da 18 ay kalmıştı. Harborne Polonya ile Osmanlı arasındaki antlaşmayı yenilemek için Polonya'ya gelen heyete, o zamanlar Londra nüfusundan 2,5 kat daha fazla nüfusa sahip olan (500.000) İstanbul'a dönüş yolunda oldukları esnada katılmıştı. Değindiği üzere, İngilizler kurşun, kalay ve kumaş ticareti yapmak istiyorlardı. Ancak Papa Osmanlıların Avrupanın içerilerine ilerlemesiyle beraber Hıristiyanlarla savaşırken kullandıkları silah ve toplarda kullanılması sebebiyle "dinsizlerle" kumaş ticaretini yasaklamıştı.¹⁷⁴

Buna rağmen Elizabet'in katolik kilise ile olan bağlarını kesmiş olması ve babasından kalan dağ gibi borcunun da olmasından dolayı Papa'nın bu yasağını dikkate almadı. Aslına bakılırsa, kalaya olan rağbet o kadar çoktu ki Protestan tüccarlar bu yüksek talebi karşılayabilmek için sağdan soldan metal parçaları söküyorlardı.¹⁷⁵ Harborne'un başarısı diğer elçiler arasında daha fazla kıskançlığa yol açmıştı. O kadar ki imparatorluk elçisi olan Joachim van Sinderdolf, Harborne'un istediğini elde edebilmek için Sokullu Mehmet Paşa'ya rüşvet verdiğini iddia bile etmiştir. Hatta Sokullu Mehmet Paşa'nın Kraliçe'ye verilmek üzere Sultan'ın

---

¹⁷² A.g.e., 50.

¹⁷³ A.g.e., 66.

¹⁷⁴ A.g.e., 74.

¹⁷⁵ A.g.e., 84-88.

yazacağı bir mektubu Harborne'a teklif ettiğini bile iddia etmiştir. Protokol gereği sadece sultanın mektuplara cevap vermesi gerektiğinden dolayı (başkalar görüşmeleri başlatmak zorundalardı) III. Murad'ın Sokullu Mehmed'in kendisinin yazdığı bu mektuptan habersiz olması, bu olayın bir sonucunun da olacağından, olasılıksızdır. Müşavir bu olayın bir sonucunun da olabileceğini Sokullu'ya bildirdiğinde Sokullu'nun "Tabiki de, sen mektubu yaz, çünkü onlar lüteriendir ve iyi insanlardır!" dediği söylenir.¹⁷⁶ Ticaret amacıyla gelmek isteyen İngilizlere Osmanlı topraklarının daima açık olacağı, Osmanlı imkanlarının daima tasarruflarında olacağı ve herkesin bu yeni anlaşma hakkında bilgilendirileceği ve böylelikle de tüm tüccarların ileri geri seyahat etmekte ve her türlü ürünün ticaretini yapmada özgür olacakları konusunda anlaşılmaya varılmıştı.

Buna rağmen, III. Murad'ın kraliçeyi bu yeni anlaşmayı resmi olarak bilgilendirdiği mektubu Fransız, Vedendikli ve Polonyalı diğer tüccarların da Osmanlı diyarında aynı amaçla istedikleri gibi seyahat etme özgürlüklerinin olmasından dolayı kraliçeye aslında çok da özel bir muamele görmediğini hatırlatıyordu. Bu da ister Katolik olsun ister Protestan istediği kişilere yerleşim sağlama imkanına sahip olan Osmanlıların gücünün ne kadar büyük olduğunu gözler önüne serer.¹⁷⁷ Mektubun sonunda Kraliçe Elizabeth'in Osmanlıların İngilizlere verdikleri bu ticarî imtiyazlardan dolayı minnettarlığını göstermek için bir karşılık vermesinin çok yerinde olacağı hususunda bilgilendiren, belki de Harborne'nın kendisinin eklediği bir paragraf vardır. Brotton'a göre mektuba ilave edilmiş bu kısmın sebebi "Osmanlıların İngilizleri ciddi bir siyasî güç olarak görmeyişini Harborne'in yumuşatma girişimi idi."¹⁷⁸

Harborne'in tercümanı Mustafa Bey, kraliçeye yapabileceği her konuda yardım etme teklifini sunan bir mektubu bizzat kendisi titizlikle yazdığı zaman, kraliçe Elizabeth düşük mevkesine rağmen Mustafa Bey'in bu mektubunu dikkate alarak ondan sultanın İngiliz esirleri serbest bırakması konusunda yardım isteyerek birkaç hafta içinde mektubuna cevap vermiştir. Mektubunda şöyle der:

---

¹⁷⁶ A.g.e., 89.

¹⁷⁷ A.g.e., 90.

¹⁷⁸ A.g.e., 91-97

Şükranlarımızı teyit etmek ve bazı vatandaşlarımıza vermiş olduğu yetkilerin aynısını tüm vatandaşlarımıza da vermesini rica etmek ve kendi vatandaşlarına da kendi topraklarımızda özgürlükler tanıyacığımız sözünü vermek için ekselanslarına bu mektubu yazıyoruz. Bu talebi karşılamada bize yardımcı olmanızı istirhamda bulunuyoruz. Ayrıca gemilerinde tutulan vatandaşlarımızın özgürlüğünden emin olma meselesini kendileriyle veciz bir şekilde ele almış olmamızla beraber sizlerden onların (esirlerin) durumunu destekleyerek bize iyi niyetinizi göstermenizi rica ediyoruz.¹⁷⁹

Bu olayda en çok göze çarpan Kraliçe'nin Sultan'a değil, kendi elçisinin *tercümanına* mektup yazmasıdır. Bu durum İngilizlerin Osmanlılar'la olan ilişkilerini genişletip güçlendirmek istediğini ve Osmanlılardan ne kadar çok yardıma muhtaç olduklarını da göstermektedir.

Ayrıca Kraliçe Osmanlı Padişaha gönderdiği mektuplarında sık sık Protestanların Hükümdarı rolünü benimsemiştir. Kraliçe Protestanlık ile İslam arasındaki benzerliği vurgulamanın onun faydasına olacağını ve “Lüteriyenler” olarak adlandırılanların ayrıcalıklı muamele gördüklerinin farkında olduğundan dolayı, sultanın gözünde itibarını daha da yükselteceğinden onun gönülünü kazanmak için kendi konumunu İngiltere kilisesinin başı olarak takdim etmiştir ki bunun neticesinde ondan ticari imtiyazların tüm İngiliz vatandaşlarını kapsayacak şekilde genişletilmesini rica edebilsin. Anglo-Osmanlı kapitülasyonları Lozan Antlaşması'nın bir sonucu olarak 1932 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Anlaşılan, Fransızlar bu kapitülasyonlardan memnun değillerdi ve bu durumun aralarındaki antlaşmayı ihlal ettiği gerekçesiyle Sultan'a şikayette bulundular, III. Murat Franko-Osmanlı dostluğunun önceki gibi devam ettiğini belirterek bu şikayeti kabul etmemiştir.¹⁸⁰ Elizabeth'in hain bir ajanından kaynaklanan bir hadise kapitülasyonların iptal edilmesine sebep olmuş; bir çok özür neticesinde III. Murad bu sefer imparatorluğun çöküşüne kadar devam edecek olan kapitülasyonların yeniden verilmesine “Kraliçenin ticarete ve diplomatik ilişkilere bir resmiyet kazandırması ve Portre'ye resmi bir elçi tayin etmesi”¹⁸¹ şartıyla ikna edilmişti.

İngilizlerin sebep olduğu bir skandal yüzünden Osmanlı topraklarını canlı bir şekilde zorla güç bela terkedebilen Harborne, Portre'ye tayin edilmek üzere seçilen

---

¹⁷⁹ A.g.e., 92.

¹⁸⁰ A.g.e., 93-97.

¹⁸¹ A.g.e., 102

ilk elçiydi. İstanbul'a düzgün bir şekilde yerleştikten sonra daha fazla siyasî rol üstlenerek, Sultan Murad'ı İspanya ittifakının karşısında duracak bir tavır almaya ikna etmesi için, savaşın eşiğinde olduklarından ve dönecek -yeterince güçlü- başka bir devlet olmadığından dolayı, İngiliz hükümeti tarafından baskıya maruz kalıyordu. Strateji, sultanı İspanya donanmasına saldırmanın Osmanlı'nın çıkarına olduğuna ikna etmekte. Harborne'un onu ikna etmeye çalışmasına, hatta meseleyi dile getiren çok net bir mektup yazmasına rağmen onun kendisinin bile bu konuda başarılı olacağına çok az inandığı ve eninin sonunda Osmanlılar İngilizlerin yardımına gelmemişler fakat sebebi pek belli değildir.¹⁸²

1588 yılında, büyükelçilik görevini bırakmıştır ve Türkçe'yi akıcı bir şekilde bilmesinden dolayı (olmasa da)? yerine 25 yaşındaki sekreteri Edward Barton getirilmişti. Bir önceki kısımda da görüldüğü gibi Edward Barton, Safiye Sultan ile yakın bir ilişkiye sahipti ki bu durum öfkeden dolayı diğer büyükelçilerin dışlarını gıcırdatmalarına sebep oluyordu. Bu durumun başından beri farkında olan ve açıkça bundan memnun olan Barton şöyle yazmıştır: “Buradaki yerli Hıristiyanların gözüne çok batıyorum ve Türkler tarafından ise çok saygı görüyorum.”¹⁸³ Elçisine destek mahiyetli gönderilmek üzere Safiye Sultan'a hediyeler temin eden de yine oydu. Sıradan bir “câriye” olmasına rağmen zamanının çok büyük nüfuzuna sahip kişilerinden olan Safiye Sultan'ın da unutulmadığı bu hediyeler, altın tabak, elbiseler ve III. Murad için hazırlanmış saten kumaştan oluşuyordu. Diğer hediyelere kıyasla onun Elizabeth'in fotoğrafını içeren elmas ve yakutlarla kaplanmış bir mücevher, gümüşten bir kutu, yaldızlı bardak ve tabaktan oluşan hediyeleri belki de daha gösterişliydi. Safiye Sultan'ın karşılık olarak göndermiş olduğu hediyelerin değeri Barton'un hesaplamasıyla 120 pound idi.¹⁸⁴ III. Murad ile I. Elizabeth arasında geçen ve iki hükümdar arasındaki güzel anlayışı gösteren bir yazışmanın örneği III. Murad'a ait mektupta tasvir edilmiştir:

Düşman'a karşı beraber hareket ettiğimiz ve Osmanlı İmparatorluğu ile Birleşik Krallık arasındaki sözleşmeye sadık kaldığımız müddetçe İngiliz

---

¹⁸² A.g.e., 123-124

¹⁸³ A.g.e., 146.

¹⁸⁴ A.g.e., 185.

tüccarlar adil olmayan hiçbir muamele görmeyeceklerdir.” Osmanlı sultanlarıyla dost olanların gördüğü saygıyı görüyorlardır. İspanya’da rehin tutulan Müslümanların Birleşik Krallık tarafından kurtarılışını içtenlikle karşılıyoruz. Osmanlı İmparatorluğu yardım temennisiyle Birleşik Krallık’a bir donanma gönderecektir.¹⁸⁵

III. Mehmet tahta çıktığında, İngilizler küçük bir diplomasi krizine neden olarak ona bir hediye sunmakta gecikmişlerdi. Barton üst rütbesindekileri yaklaştırmakta olan tehlike hakkında uyarılmış ancak İngilizler cevap vermekte gecikince Burton yeni Sultan’a olan desteğini göstermek için en azından birşey yapması gerektiğini hissetmiş ve Sultan’a Macaristan’a olan askeri seferinde eşlik etmişti (ki bu durum Avrupa’da bir çeşit skandala sebep olmuştu).¹⁸⁶

Osmanlılar ile olan yoğun ilişkiler İngiltere’de etkisini yitirmemiştir. Artık Türk malları standart bir varlık ölçüsü haline gelmiştir. İngiltere’nin birçok büyük evinde sadece hânedânla sınırlı kalmayıp ilim adalarını da içeren, Osmanlı sultanlarının portresi bulunabilir. Portrelerin dışında Türk ipek halıları, kilimler ve nakış işlemleri de rağbet görüyordu. Ham pamuk Lancashire’da dokumacılık sanayisini canlandırmıştı. Crimson (kırmızı) gibi bir çok kelime Türkçe terimlerden türemişti.¹⁸⁷ Buna rağmen, İstanbul’da işler yerinde gitmiyordu. Hediyelerin olmaması ve seferlerin azlığından dolayı III. Murad Barton’u hiçbir zaman resmi bir elçi olarak görmemişti. Bununla birlikte, Barton 1597 yılında İstanbul’da dizanteriden ölmüştü ve bu sebepten dolayı hiçbir zaman görevinden alınıp İngiltere’ye geri gönderilme utancıyla yüzleşmek zorunda kalmamıştı ve onun yerine Henry Lello göreve getirilmişti. Bu sefer işleri doğru düzgün yapmaya kararlı olan Elizabeth, Sultan’a ve onun annesine gönderilecek olan hediyeleri bizzat kendisi seçmişti. Elbiselerin dışında bir kurmalı org ve 600 pound değerinde bir fayton hediyeleri oluşturuyordu. Org, müzikçi ve demirci Thomas Dallam tarafından yapılmıştı.

Org kararında belki de Barton’un son tavsiyelerinden olan sultana horoz

---

¹⁸⁵ AA, “Turkey presents Ottoman Sultan’s letter to Elizabeth I to UK” **World Bulletin**, 24.11.16, (çevrimiçi) <http://www.worldbulletin.net/haber/61878/turkey-presents-ottoman-sultans-letter-to-elizabeth-i-to-uk>

¹⁸⁶ J. BROTTON, **The Sultan and the Queen**, 203.

¹⁸⁷ A.g.e., 5.

şeklinde bir saat” tavsiyesinden ilham alınmıştı. Orgu sultanın sarayına ulaştırıp kurulumunu yapması gerekiyordu. Ancak saraya vardığında orgun zarar gördüğünü farkettiğinde dehşete düşmüştü. İşin daha da kötüsü kıyafetler deniz yolculuğu süresince tamamen kullanılamaz hale gelmiş, küfle kaplanmışlardı. Bu durumda İngilizlerin diğer elçileri tarafından alay konusu yapılacağını hayal etmek mümkündü (zaten İngilizlerin Osmanlılarla olan sağlam ilişkilerini kışkıyorlardı, ayrıca Venedikli balyos, Henry Lello’nun İstanbul’a Protestan kilisesi kurmak için padişahı yetki almasından da korkuyordu). Yine de İngilizlerin şansına Sultan ve annesi faytonu çok beğendikleri için Dallam orgu tamir edebilmiş ve sultan gelmeden bir ay önce orgu sarayın has odasında kurabilmişti. Brotton, III. Murad’ın oğlu Mehmet’in orgu çalışır vaziyette iken ilk köz gördüğünde meydana gelen olayların ayrıntılı bilgisini verir. Anlaşılan, Mehmet orgu o kadar sevmişti ki iki saat boyunca Dallam’a org çaldırılmış ve onu altınla ödüllendirmişti. Aslında Dallam sultanın danışmanlarının kendisine kalıcı olarak onlarla kalmasını, Mehmet’in cariyelerinden kendi seçeceği iki cariye teklif ettiklerini iddia eder. Gördüklerini röntgenci olmayan bir şekilde aktaran Dallam, sarayın bu mahrem bölgelerini bilgilerimize sunan ilk Avrupalıydı. Bu teklif karşısında o yine de İngiltere’ye dönmeyi seçmiştir fakat Lello ve Mehmet onu yanlarında kaldırmaya kararlı idiler ve kendisiyle Safiye Sultan’ın hediyelerini İngiltere’ye, Elizabeth’e götürecekt olan gemiden onu indirmişlerdi. Buna rağmen en nihayetinde gitmesine ve Zante’deki gemiye binmesine müsaade etmesi için Lello’yu ikna edebilmişti.¹⁸⁸

2) Franko-Osmanlı İlişkileri

Sadece İngilizler değil, Fransızlar da Osmanlılar’la yakın ilişki kurmaktaydı. Hatta bu ilişkiler Anglo-Osmanlı ittifakından önce başlamıştır. Franko-Osmanlı veya Franko-Türk İttifak’ı 1536’da Fransız Kral François I ve Kanuni Sultan Süleyman arasında kurulmuş ve Napolyon’un Mısır Seferi’ne kadar (1798 – 1801) devam eden bir ittifak olmuştur. İlk diplomatik misyonun tam olarak ne zaman yapıldığı ve kimin tarafından düzenlendiği bilinmediği halde François’in annesinin, François’in oğullarıyla beraber Karl V. tarafından yakalandıklarında Osmanlılar’a

---

¹⁸⁸ A.g.e., 207.

bir çağrıda bulunduğu bilinmektedir. Ne beraberinde muhteşem hediyeler bulunduran zavallı adam ne de ona eşlik eden 12 kişi İstanbul'a ulaşabilmiş: yoldayken Boşnak Sancakbeyi tarafından katledilmişlerdir.

Fakat Fransızlar pes etmeyip olayı öğrenir öğrenmez ikinci bir elçi gönderdiler. John Frangipani isimli bu ikinci elçi Fransız sarayının hizmetinde olan Hırvat bir asilzade idi ve iki mektubu botlarının birinde saklamıştı. Mektupların biri Sultan'a diğeri ise büyük nüfuzu ile bilinen İbrahim Paşa'ya gönderilmiş. Mektubu aldıktan ve okuduktan sonra İbrahim, Frangipani'ye önceki elçinin başına gelenler için telafi istemesini tavsiye etmiştir. Bu istek kabul edildi ve Frangipani İstanbul'a çağırılan Boşnak Sancakbeyi'den özür almış ve çalınan bütün hediyeler iade edilmişti.¹⁸⁹ I. François'ın talebini şöyle cevaplamıştır:

Hükümdarların sığınağı olan Bâb-ı Âlî'ne sağdık kulunun yazmış olduğu bir mektup gönderdin ve dahası muhtelif meseleleri konuşmayı ona bıraktın. Düşmanın ülkeni istila ettiğini, hâli hazırda kendinin hapiste tutsak olduğunu bana bildirdin ve *yardım isteyip kurtulman için imdadına yetişilmesini istedin*. Söylediğin her şey cihâna hükmeden tahtımın ayaklarına arz olunmuştur. Durumunla ilgili bütün ayrıntılar anlaşıldı ve benim yüce bilgim hepsini kavradı. *İmparatorların yenilmesine ve hapsedilmesine şaşmamak gerekir. Cesaretlen ve üzülme...* Yüce Allah hayırlara bağışlasın! Allah'ın istediği ne ise o olur! Bunun dışındaki şeyleri elçine sor ve bilgi edin.¹⁹⁰

Bu mektubun birçok dikkat çekici noktaları var. Öncelikle, Sultan Süleyman Osmanlıların üstünlüğünün farkında olup kendi topraklarını “hükümdarların sığınağı” olarak isimlendirmektedir, ki bu, bu araştırmada görüldüğü gibi, gerçekten doğrudur. Sadece I. François değil, Kraliçe Elizabeth ve Katolik Papa bile bedenlen olmasa manevi olarak Osmanlı Padişahlara sığınmışlar ve ticari, siyasi ve hatta dini sebeplerden dolayı Osmanlıların yardımlarına ihtiyaçları vardı. Sultan Süleyman da bunun farkında olduğu için François'ya hem anlayış gösterir hem de üstünlüğünü iyice hissettirmek için kesin yardım edip etmeyeceğini çok net belirtmemiştir. Aynı anda neredeyse “İbn Halduncu” bir tutum benimsemiştir: bir imparatorluğun yükselip çökmesi kadar doğal bir şey yoktur.

Kısa bir süre sonra zaten Avrupa'da ilerlemeyi planlayan Sultan Süleyman,

¹⁸⁹ A. CLOT, **Suleiman the Magnificent**, Part I Chapter 5.

¹⁹⁰ A.g.e., Part I Chapter 5.

Habsburg İmparatorluğu'na saldırdı. Bu saldırı 1687'de Mohaç Muharebesine yol açmıştır. Diğer Avrupalı hükümdarlar François'in ne yaptığını öğrenince çileden çıkmışlardır. François cevaben sadece Osmanlı topraklarında bulunan Hıristiyanlara yardım etmek için bu "barbarları" sadece kullandığını söylemiş ve böylece Süleyman'ı da epeyce kızdırmayı başarmıştır. Bu sefer François sadece ortalığı yatıştırmaya çalıştığını ve Sultan'a karşı olan arkadaşlık ve sadakat duygularının hiç değişmediğini iddia etmiştir. Fransa'yı İstanbul'da temsil etmek üzere Antoine Rinçon seçilmiştir. Amacı Sultan'ı geçici olarak Orta Avrupa'daki faaliyetlerini durdurmaya ve onun yerine İtalya'da V. Karl'a saldırmaya ikna etmek idi çünkü Orta Avrupa'da Türkler'den gelen yeni bir saldırı Almanları daha da fazla birleştirebilirdi. Fakat hastalıktan dolayı gecikti ve Belgrad'a ancak bir sene sonra ulaşip orada Sultan'la görüşebildi. Ordugahtaki düzen ve disiplinden çok etkilendiğini ve tüccarların, hatta kadınların bile, güvenli bir şekilde orada dolaşabildiklerini rapor etmiştir. Sultan Süleyman Rinçon'u, François'e olan ve hala devan eden arkadaşlık hislerini göstermek için gösterişli bir şekilde karşıladığı halde, François'in istediklerini vermemiştir.¹⁹¹ Buna rağmen Rinçon Bab-ı Âli'de büyük itibara sahip idi ve "kime rüşvet vermesi gerektiğini" bildiği söylenirdi. Aracılığından dolayı François ve Süleyman arasındaki ilişki normale dönmüş ve Süleyman François'e o anda kızının Rüstem Paşa'yla olan evliliği için ve oğullarının sünnetinin onuruna yapılan kutlamalara davet etmek için bir elçi yollamıştır.

1533'te Hayrettin Barbarossa Fransa'ya elçi göndermiş ve François onu Puy-en-Velay'de karşılamıştır. Heyet beraberinde muhteşem hediyeler getirmiştir. Aralarında canlı bir aslan ve bir sürü Fransız esirlerin serbest bırakılması da vardı.¹⁹² Bu görüşme Franko-Osmanlı deniz hareketinin başlaması olarak görülmektedir. 1534'te ikinci bir heyet, bu sefer Hayrettin'in liderliğiyle gönderilmiştir. Paris'e dönerken Kral'a eşlik eden Barbarossa çok dikkat çekmiştir. Bu buluşmanın sonucunda bu iki erkek arasında üç yıllık bir mütareke imzalanmış ve karşılık olarak Fransız tüccarların Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu arasında gidip gelmeleri

---

¹⁹¹ A.g.e., Part I Chapter 5

¹⁹² A.g.e., Part I Chapter 5.

onaylanmıştır.¹⁹³

1535'te Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkiler pekişmiş, İstanbul'da elçilik kurulmuş ve elçilere Osmanlı Saray'ında kendi antlaşmalarını tartışmak üzere yetki verilmiştir. İlk elçi Jean de la Forest idi¹⁹⁴ ve sefarethane, bir mabetle beraber, Galata bölgesine yapılmıştır.¹⁹⁵ De la Forest'in heyetinin? üyelerinden biri ilk Fransız Oryantalist olarak anılan Guillaume Postel idi. Postel Türkler'a karşı daha hoşgörülü davranışıyla bilinmektedir. "De la Republique des Turcs" (Türklerin Cumhuriyeti Hakkında) isimli eserinde Türkler'i oldukça olumlu bir şekilde tasvir etmektedir.¹⁹⁶ Al-Tusi'nin çalışmaları ve Kabala'nın temel eserler gibi eserleri Avrupa'ya getirmesiyle de bilinmektedir. Sadece Postel değil, halefleri, el yazmaları biriktirip Fransa'ya götürdüklerinden dolayı bilimsel faaliyetlerin erken gelişmeler ve çalışmalarda çok merkezi bir rol oynamışlardır.

1535'te Jean de la Forest Sultan'ı V. Karl'a, Tunis'I?? Osmanlı ellerinden aldığı için saldırmaya ikna etmek üzere Süleyman'ın yanına gönderilmiştir. Asıl planda iki taraf İtalya'da 1537'de Karl'a saldıracaklardı. Fakat François'in donanmasının Osmanlı donanması kadar etkili olmadığı ortaya çıktı ve Osmanlılar bir ay boyunca Fransızların ulaşmalarını beklediler. İki taraf, kısmen değişen şartlardan dolayı asıl plana sadık kalmamışlardı. Birkaç gün Korfu'yu kuşattıktan sonra Süleyman saldırıyı iptal edip geri dönmüştür.¹⁹⁷ Fakat François Karl'ın niyetlerinin kötülükten başka bir şey içermediğinin farkına varınca yardım için tekrar Sultan Süleyman'a dönmüştür. Süleyman kabul etmiş ve Rinçon'a efendisine dönüp savaşa katılmasını söylemesini emretmiştir çünkü Süleyman o zaman Macaristan'ı kuşatmak üzereydi ve Karl'ın Ferdinand'a yardım etmesini ve ittifak kurmalarını engellemek için biraz yardım kullanabilirdi. Fransa'ya dönmeden önce Süleyman Rinçon'u huzruna çağırılmış ve bu görüşme sıradışı bir şekilde uzun bir süre devam etmiştir (Rinçon'a göre bu ayrıcalık daha önce kimseye tanınmamış). Fakat Sultan onu bir daha görmeyecekti çünkü Fransa'da bir kahraman olarak karşılandığı halde

---

¹⁹³ C. ISOM-VERHAAREN, *Allies With the Infidel*, 117

¹⁹⁶ MICHAEL HARRIGAN, [Veiled encounters: representing the Orient in 17th-century French travel](#), Amsterdam, 2008, p. 21

¹⁹⁷ ISOM-VERHAAREN, *Allies With the Infidel*, 117-118.

yaptıkları diğere egemenler tarafından ihanet olarak görülmüş ve tekrar İstanbul'a giderken vahşî bir şekilde öldürülmüştür.¹⁹⁸ Karl'ın bu saldırının arkasında olduğundan emin olan Süleyman son derece öfkelenmiş ve Habsburg elçilerini kazığa oturtma yoluyla cezalandırmak istemiş fakat sonra vazgeçmiştir. Cinayet Papa dahil herkesçe aşırı gaddar bir eylem olarak görülmüştür.¹⁹⁹

Kaptan Polin de la Garde Rinçon'nun yerine geçmiştir. Sultan Süleyman'la görüşmek üzere Macaristan'a yola çıkan de la Garde en az selefleri kadar kabiliyetli çıkmış ve istediği her şeyi elde edip daha sonra tekrar İstanbul'a gitmek üzere üç hafta içinde İstanbul'dan Fransa'ya dönmüştür. Yaptıkları planlara göre François'in kendisi emperyal güçlere karşı çıkacak, donanmasının bir kısmı İsyanya'ya saldırarak ve geri kalan kısmı Akdeniz'de Süleyman'a yardımda bulunacaktı. Türk ordusu Orta Avrupa'da Ferdinand'a karşı çıkacakken donanma denizden imparatora saldıracaktı. Karl'ı yenmek için bir strateji ile gelen ve Süleyman'ın yazdığı gibi, "lazım gelen herşeyi bulunduran bir donanma" ayarlayan Barbarossa'nın kendisi idi.²⁰⁰ Fakat bu sefer, Batılı geleneksel tarih yazımında yanlış tanıtılıp sanki Osmanlı donanması güney Fransa'yı yağmalayıp yıkmış gibi gösterilmektedir.²⁰¹ Nisan 1543'te Süleyman'ın kendisi muazzam bir ordu beraberinde Orta Avrupa'ya yola çıkarken 150 Osmanlı gemisi İtalya'ya yelken açmıştır. İki ay boyunca İtalya'nın kıyılarına saldırılmış fakat yerlilerin korkusuna rağmen, Roma'ya dokunulmamış ve de la Garde Romalılara Süleyman'ın bizzat kendisi'nin Papa'ya ait bölgelerin esirgenmesi gerektiğini söylediğini vurgulamıştır. Marsilya'ya ulaştıklarında Osmanlı deniz kuvvetleri çok şaşaalı bir şekilde karşılanmış ve Barbarossa'ya Onur kılıcı ve birçok gümüş hediyeler verilmiştir. Karşılık olarak François'e pahalı seleli birçok Arap at ve kıyafet verilmiştir. Varışları o kadar çok dikkat çekmiş ki François'in saray mensupları sırf herşeyi yakından görmek için Marsilya'ya seyahat etmiş ve Kral tamamen yalnız kalma korkusuyla bazılarının gitmelerine izin vermemiştir!²⁰² Fakat Hayrettin Fransızlar'a eğlenmek için değil savaşa çıkmak için geldiklerini hatırlatmıştır.

---

¹⁹⁸ A. CLOT, **Suleiman the Magnificent**, Part I Chapter 5..

¹⁹⁹ A.g.e., Part I Chapter 5.

²⁰⁰ A.g.e. Part I Chapter 5.

²⁰¹ ISOM-VERHAAREN, **Allies With the Infidel**, 119.

²⁰² A. CLOT, **Suleiman the Magnificent**, Part I Chapter 5.

Yalnız sonrasında Fransız ordusunun öyle bir sefer için uygun bir şekilde donatılmadığını farkeden ve bu şekilde yola çıkamayacaklarını ve dolayısıyla boşuna bütün bu hazırlıkları yaptıklarını ve bu kadar yoldan geldiklerini anlayan Hayrettin epeyce öfkelenmiştir. François Türk ordusuna ihtiyacı olan her şeyin verilmesini emretmiştir fakat bu defa da planını yerine getirmek için gereken cesareti yoktur: Fransız ve Türk donanması Tulon'a yerleştirilmiştir. Hayrettin'in sanki fethedilmiş bir bölgedeymiş gibi davrandığı söylene de bir görgü tanığına göre herşey düzenli ve adalet hakim idi ve herkes yapması gerektiğini yapardı. De la Garde hatta "Hiç bir zaman o ordudan daha sıkı veya daha iyi bir tertipte yaşayan bir ordu olmamıştır" demiştir. Ayrıca Fransız ve Türkler arasındaki ilişkiler de oldukça iyi idi ve birbirlerine hediyeler vermişlerdi.²⁰³ François her ay 30000 dukat öderdi ve rakam ordunun Tulon'da kaldığı müddetçe devamlı olarak yükselmiştir. Kral'ın hatası ona bir servete mal olmuş ve Türkler'in mevcudiyetinden kaynaklanan masrafları ödemesi de gerekmiştir. Eninde sonunda François tarafından Karl'a saldırmak üzere herhangi bir plan yapılmayacağı belli olunca Barbarossa donanmasıyla beraber Tulon'dan ayrılmıştır.

Kısa bir süre sonra François tekrar Karl'a karşı davranışını telafi etmeye başlayıp Osmanlılar'a karşı olan savaşında Habsburgler'e yardım edeceğini söylemiştir. Ve gene özellikle François'a Karl'ı yenmek üzere verdiği muhteşem koz hesaba katılırsa Sultan Süleyman son derece öfkelenmiştir. Ve gene François bir şekilde Sultan'ı sadece kamuoyunu aldatmak istediğinden ve asıl sadakâtı Süleyman'da olduğundan ikna etmeyi başarabilmiştir.²⁰⁴

Bundan sonra Süleyman Fars'a bakmaya başlamış ve dolayısıyla Avrupa'da barış aramıştır. Büyük darbeler alan Macaristan da barış istemiştir ve Karl ile Ferdinand bu sefer François'in Süleyman'dan bir antlaşma elde etmesini istemişlerdir. Fakat François'in ihaneti hala aklındayken elçisi pek sıcak bir şekilde karşılanmamıştır. Sonunda tam bir yıllık bir antlaşma imzalanacakken François artık ihtiyaç duymamıştır çünkü Orleans Dükü vefat edince Alçak Ülkeler'e sahip olma hayalleri yalan olmuştur. Hiç olmasa d'Aramon'u Sultan'a muhteşem hediyeler

---

²⁰³ A.g.e., Part I Chapter 5.

²⁰⁴ A.g.e., Part I Chapter 5.

vermek üzere gönderecek kadar haysiyeti vardı. Hediyeler arasında çok pahalı “Lyon’da yapılmış bir saat ve içine su döküldüğü zaman on iki saat boyunca çalışacak bir sebil” vardı.²⁰⁵

Pierre Gilles (Petrus Gyllius) ilk defa 1544’te (planlanmış) şavaşın başarısızlığını telafi etmek üzere gönderilen heyetin bir üyesi olarak İstanbul’a gönderilmiştir. İstanbul’da dört yıl kalıp İstanbul’un topoğrafyasını, Bizans eserleri ve el yazmalarını araştırmıştır. Süleyman’a İran Seferinde eşlik etmiştir. Bu faaliyet Barton’un yaşadığı kadar tepki yaratmamıştır çünkü bu defa Avrupa’ya değil Doğu’ya yönelmiş bir seferdi. Kendisi idda ettiğine göre, Yerebatan Sarnıcı’nı yeniden keşfeden Gilles idi. Ona göre İstanbul halkı “her gün sularını içine batırılmış kuyulardan aldıklarına rağmen” varlığından tamamen bihaberdi.²⁰⁶

François vefat edince oğlu II François Sultan’a tahta çıktığını ve Franko-Osmanlı İttifakı’nın devam etmesini istediğini bildirmek üzere hemen iki soylu sevk etmiştir. Süleyman da kısa bir süre sonra vefat ettiği halde, II Selim babasının verdiği sözünü tamamlamasını üstlenmiştir: Fransızlar’a Korsika’ya karşı, uygun gördükleri gibi kullanmaları için bir donanma göndermek. Venedik Fransa’yı Kutsal İttifak’a katılmasına ikna etmeye çalışmış fakat Venedik ve İspanya’nın daha savaşa başlamadan önce kimin Osmanlı topraklarının hangi kısımlarını alacağını tartıştığını görünce teklifini geri cevirmiştir.²⁰⁷ François’in dönemliğine rağmen Franko-Osmanlı İttifak’ı o kadar güçlüydü ki zamanla bir mit oluşmaya başlamıştır. Bu mite göre Osmanlı’nın erken döneminde Fransız bir prenses Osmanlı bir Sultan doğurmuş ve bundan dolayı Fransızlara bu kadar çok önem verilmektedir. Değişen siyasi iklime rağmen bu yakın ilişkiler Napolyon’un Mısır Seferi’ne kadar devam etmiştir.²⁰⁸

Osmanlılarla olan yakın temastan dolayı Fransız sosyete Osmanlı’nın zengi kültüründen etkilenmeye başlayıp kaftan ve türban giyinip divanlara uzanmışlardır. Süleyman Ağa Louis XIV ile görüşmek üzere Paris’e gittiğinde beraberinde Türk kahvesi getirmiş ve bundan dolayı kahve Paris sosyetesinin en üst kısımlarında son derece popüler olmaya başlamıştır. Sağda solda kahvehane kuruluyordu ve bazıları

---

²⁰⁵ A.g.e., Part I Chapter 5.

²⁰⁶ J. FREELY, *Istanbul*, 200-201.

²⁰⁷ C. ISOM-VERHAAREN, *Allies With the Infidel*, 46.

²⁰⁸ A.g.e., 47-48

aydınları bazıları moda bilincine sahip olanları kendine doğru çekiyordu.²⁰⁹

3) Dini Hoşgörü

Sultan'ın çeşitli ünvanların biri dünyayı koruyan hükümdar (padişah i-alempenah) idi ve güvenlik temin etmek imajının büyük bir kısmını oluştururdu. Sadece Sultan'ın kendi özneleri değil, hem siyasî hem dinî mültecileri koruması garanti edilirdi.²¹⁰ O zamanlarda Osmanlı Sultan'ı bütün Hıristiyanlar (ve özellikle protestanlar) ve Yahudilere olan hoşgörüyü bilindiği için, farklı farklı dinlere mensup kişiler Osmanlı topraklarına sığınmıştır. Reconquista'da İspanya'dan gelen Yahudilerden daha sonra Quakers gibi Hıristiyan cemaatlere kadar çeşitli gruplar Katolik zulmünden kaçmak için İstanbul'a doğru yol almışlardır.²¹¹

Süleyman'ın zamanında yaşayan Fransız yazar Jean Bodin Osmanlı imparatorluğunu bir "tolerans modeli" olarak nitelendirmiştir:

Türklerin büyük imparatoru dünyada herhangi bir prens kadar büyük bir özveriyle onun atalarından aldığı dinine saygı gösterip kurallarına uymaktadır, hal böyleyken *başkalarının garip dinlerinden tiksini memektedir*; tam tersi her adamın *kendi bilincine göre yaşamasına izin vermektedir*: evet, hatta daha fazlası, Pera'daki sarayına yakın, *dört farklı dini tahammül etmektedir*, yani Yahudilerin, Hıristiyanların, Yunanlıların, ve Müslümanlarınkini.²¹²

Martin Luther Osmanlılar'a karşı kitapçık yazdığı zaman (Türlere Karşı Savaşta), Türlere karşı sert bir dil kullandığı halde (I. Viyana Kuşatması tam o esnada yapılacağına bakılırsa bu olumsuz tavır daha iyi anlaşılabilir), aynı anda "Akıllı bir Türk aptal bir Hıristiyan'dan daha iyi bir hükümdardır" gibi olumlu şeyler de yazmıştır. Aslında bu kitapçık daha çok Papa'ya göre yoneltmiş ve İslam inancından daha çok Papa'yı elıştirmektedir. Hatta, Osmanlılar'a ve kuşatmalarına karşı genel olumsuz tavra rağmen, bazıları Osmanlılar'ın gelip daha fazla özgürlüğe

---

²⁰⁹ CHANDA NAYAN, **Bound together: how traders, preachers, adventurers, and warriors shaped globalization**, U.S.A., 2007, 87 -88.

²¹⁰ SURAIYA FAROQHI, **The Ottoman Empire and the World Around It**, London, 2004, 24

²¹¹ DANIEL GOFFMAN, **The Ottoman Empire and early modern Europe**, Cambridge University Press, London, 2002, 111.

²¹² A.g.e., 111.

sahip olmak için onların hükmetmelerini istemiş “çünkü bizim Alman insanlarımızın vahşi ve medeniyetsiz – doğrusu yarım-şeytan ve yarım-insan olduklarını” düşünmüşlerdir.²¹³ İspanyollar’a karşı yürüşünde “Liever een Turk dan een Paap” (Papacı’dan ziyade bir Türk) diye bağırarak Hollandalı Protestan ordu idi. Fransız Protestanlar Osmanlı Sultan’ına talepte bulunmuşlar. Bazıları mükerrer İslam ve Protestanizm arasındaki benzerliklerine atıfta bulunmuşlar. Calvinistler ve Macar Protestanlar İslam’a duydukları sempatiyi açıkça gösterecek kadar ileri gitmişlerdir. Ayrıca İslam’ı benimseyenler de vardı.²¹⁴ Bazı Osmanlı Padişahları farklı Protestan gruplara el uzatmışlardı. Süleyman, mesela, “putlara tapınmadıkları, Flemenk Lutheranlar’a tek bir İlah’a inandıkları ve Papa ve İmparator’a karşı savaştıkları için” yakınlık duygusunu belirtmek üzere onlara mektup göndermiştir.

Gayri-Müslimler’e olan Osmanlı politikaları Avrupa’da büyük bir hayranlık ve hayret uyandırmıştır. Katolik Avrupa Katolik inancından tefrik eden herkese zulüm yaparken ve Protestanlar ve Ortodoks Hıristiyanlar kafir olarak nitelendirirken Osmanlı İmparatorluğunda sadece Müslümanlar değil Hıristiyanlar ve Yahudiler de özgürce farklı mezhep, tarikat ve cemaatlere mensup olabiliyorlardı. Cizye ödemeleri karşılığında Hıristiyanlar ve Yahudiler’in kendi mahkemeleri kurmalarına izin verilirdi ve onların uygun gördükleri şekilde hüküm verebiliyorlardı.²¹⁵ Yalnız, bu durum onların Osmanlı mahkemelerine başvurmalarına engel olmazdı. Çıkarları orada daha iyi savunacağı düşündükleri zaman, Osmanlı mahkemeye hatta Padişah’a bile başvurabilirlerdi. Dört ay boyunca İngiliz elçinin yanında kalan George Sandys, Hıristiyanlar’a cizye karşılığında “azarlanmamış din uygulamaları”na izin verildiğini yazmaktadır.²¹⁶

Daniel Goffman *Osmanlı İmparatorluk ve Erken Modern Avrupa* isimli kitabının girişinde Geç Ortaçağ Avrupa Gayri-Hıristiyanlar’a zulüm edip azlederek onlarla baş ederken Osmanlılar’ın gayri-Müslimlerin uygun gördükleri şekilde kendi halkıyla ilgilenmelerine izin veren bir sistem kurduklarını yazmaktadır. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa arasındaki ortakyaşar ilişkinin yeterince

---

²¹³ A.g.e., 110.

²¹⁴ HENRY STUBBE, *An Account of the Rise and Progress of Mahomentanism*, 1671, 233.

²¹⁵ K.O. KUPPERMAN, *The Jamestown Project*, 21-22.

²¹⁶ A.g.e., 66.

araştırılmadığını ileri sürmektedir.²¹⁷ Goffman'a göre, V. Karl'ın Akdeniz'de Osmanlılar'la savaşmakla meşgul olmasından dolayı Protestan isyanı bastırılmamıştır. Bilâkis Süleyman Sultan sadece Avrupa'da ortaya çıkan bölünme hakkında haberdar olmakla kalmamış, aynı anda birkaç vesileyle Kutsal Roma Cermen İmparatorluğuna karşı olan savaşlarda Protestan liderleri de teşvik etmiştir. Örneğin, en az bir kez Almanya'ya yazıp Karl'ı direnmek üzere Fransa'ya birleştirmesini söylemiştir.²¹⁸

Henry Stubbe *İslam'ın Yükselişi ve İlerlemesine dair bir rapor* isimli kitabında Yunanlılar'ın, toprakları Osmanlılar tarafından fethedildikten sonra, eski hümürdarların hükmettiği zamanlardan daha iyi durumlarda yaşadıklarını yazmaktadır.²¹⁹ Venedik Balyos Alvise Renier Kanuni Sultan Süleyman'ı adil, iktidara layık ve iyi, fakat biraz inatçı olarak tasvir etmektedir. Venedikler ve Osmanlıların daha on sene önce karşı karşı kaldıklarına bakılırsa bu olumlu tutum daha da dikkat çekicidir.²²⁰

Osmanlılar'a karşı karışık tutumu yansıtan başka önemli bir olay Moriskolar tarafından yapılan "Alpajurra İsyanı" idi. Bu Moriskolar aslen Reconquista sonunda, İspanya tekrar Hıristiyan, daha doğrusu Katolik ellerine düşünce, inancını değiştirmeye zorlanan Müslümanlar idi. 1492'de son Müslüman intikamı Granada'nın düşmesiyle tamamlanan Reconquista, Sultan Selim II 1566'da tahta geçtiği zaman hala Moriskolar'ın zihinlerindeydi. Kral Filip'in Moriskolar'a ölçsüz davranışı canlarını iyice sıkıya başlamış ve Moriskolar Selim'e, eğer onlara askerî yardım sağlarsa, bağlılıklarını yemin etmeye hazırlardı. Osmanlı gemiler İspanyol kıyısını yağmalamış ve Moriskolar'a takviye sağlamış fakat hiç bir zaman aktif bir şekilde isyana katılmamışlardır: birlikler karaya gönderilmemiş ve açık savaş bildirisi yapılmamış, en büyük destek İstanbul'daki camilerde yapılan dualardan gelmiştir.

Aynı zamanda hem eski Müslüman hükmü altında olan en prestijli bölgelerinden birini tekrar fethetmek için hem de iktidara geldiklerinden beri

---

²¹⁷ A.g.e., 9.

²¹⁸ A.g.e., 110-111.

²¹⁹ H. STUBBE, *An Account of the Rise and Progress of Mahomentanism*, 183.

²²⁰ S. FAROQHI, *Another Mirror for Princes*, 64-65.

Osmanlılar'a musallat olan İspanyollar'dan kurtulmak için mükemmel bir fırsat gibi görünse de Osmanlılar bu fırsatı nedense değerlendirmemiştir. Selim'in askeri müdahale yapmaması şaşırtıcı olsa da bu olay İspanya'nın değişik dururumunu gösteren, *halkı* (veya en az bir kısmı) Osmanlı-yanlısı duygularını beslerken *devletin* Osmanlılar'a karşı düşmanca duygular beslediği tek bir örnek olabilir. Ve gene bu Osmanlı-yanlısı duyguların kaynağı Katolikler'e verilmeyen din özgürlüğü idi. Tıpkı bazı Protestanlar'ın Katolik hükümdar yerine Osmanlı Sultanı tarafından yönetilmeyi tercih etmeleri gibi, Moriskolar da keza.²²¹

Reconquista'dan sonra Sultan'dan gelen davet üzere, büyük sayıda Sefarad Yahudiler Osmanlı topraklarına göç etmişlerdir. Kimi ise Selanik'te kalmayı tercih etmiş kimi ise başkente devam edip Balat semtini benimsemişlerdir. Ticarî örgütler ve Avrupalı üretim hakkında bilgili olduklarından dolayı çok değerli idiler. Bu hoşgörülerinden dolayı Sir Henry Blount Osmanlılar'ı "tek modern halk" olarak görmüştür. Ayrıca son olarak Papa IV. Paulus'un *Osmanlılar* ile yan yana *Habsburgler*'e karşı bir haçlı sefer düzenlenmesini önerdiği de kayda değerdir. Hatta, bu teklif Süleyman'la olan ilk görüşme değildi. Daha önce Franko-Osmanlı ilişkilerini iyi bir şey olarak da görmüştür. Osmanlılar'a yaptığı çağırışı şöyle savunmuştur: "sebepsiz yere bu emperyalistler tarafından işgal edilince bizim Türkleri, Mağripliler ve Yahudiler'i savunmamız adına çağırmamız meşru hatta takdire şâyân olurdu."²²²

C) Vahşi Türk Miti

Önceki bölümler boyunca gördüğümüz gibi, elçiliklerin kurulması Avrasya ilişkilerini güçlendirmiştir. Bu elçilikler sadece siyaset ve ticaretin gelişmesine değil, Osmanlı *erkek* özneyi tamamen farklı bir ışıktaki görmeye yardım etmiştir.

Seyyahlar ve ressamlar *gerçek* Harem'i, ve özellikle Harem-i Hümayün'ü yakalayamamışken ve dolayısıyla dedikodu ve hayalgüçleri ile idare etmesi gerekirken, Osmanlı *erkeği* incelemek için daha kolay bir nesne idi. Bu seyyahnamelerin çoğu (Müslüman) Türk'ü cahil, cinsel olarak gevşek, vahşi,

²²¹ K.O. KUPPERMAN, *The Jamestown Project*, 18.

²²² C. ISOM-VERHAAREN, *Allies With the Infidel*, 44-45.

kültürsüz, vb. olarak yanlış tanıtırken okuyucularına gerçekten *doğru* bilgi ulaştırmaya çalışan yazarlar da mevcut idi. Bu yazarlar sık sık cümlelerine Avrupa’da yaygın olarak Türk imajının yanlış olduğunu vurgulamakla başlardı.

Üstelik, bütün enjerjisini hiç erotik olmayan resimlere adayan ressamlar da çoktu. Özellikle 16. yüzyıl boyunca bu ressamlar İstanbul’un şehir manzarası, mimarisi ve hatta kostümlerini resmetmeyi tercih etmişlerdir. Bu ressamlardan biri Anvers kökenli Pieter Coecke van Aelst idi. Van Aelst goblen (duvar halısı) satmak üzere Van der Moyen fabrikası tarafından Osmanlı Sarayı’na gönderilmiştir. Bu seyahatler sonucunda Türk görgü kuralları ve geleneklerini ele alan ve okuyucusuna elle çizilmiş İstanbul resimlerini sunan bir kitap bastırılmıştır. Başka bir örnek 1553’te II. François’nun Fransız elçi Gabriel d’Aramon’a eşlik eden Nicolas de Nicolay idi. İstanbul hayatını ve giyim-kuşamlarını resmeden çizimleri o kadar popüler olmuş ki gravüre dönüştürüldükten ve *Les quatre premiers livres de navigations et peregrinations orientales* (Doğu Seferleri ve Yolculukları’nın İlk Dört Kitabı) yayımlandıktan sonra bu resimler birçok defa yeniden bastırılmıştır. Bütün farklı sınıflara ait kuşamlar kaydettiği zamanda gösterdiği özenden dolayı eseri ondan sonra gelen ressamlar için çok büyük bir ilham kaynağı olmuştur. Fakat bütün bu çalışmalar 1555’te Busbecq’e eşlik eden bir adamdan dolayı gölgede bırakıldı: Melchior Lorics. Lorics’in önemi sadece yaptığı İstanbul panoramasıyla kalmayıp (hala o zamanki İstanbul’u için çok önemli bir kaynak), diğer gerçekçi tablolar bir yana ayrıca dönemin Osmanlı siyaseti ve askerî işleri hakkında kitap yazmıştır. Bu tür olumlu eserler en başta Avrupa’daki genel imajını değiştirememiş ve özellikle Viyana Kuşatması boyunca Osmanlı-karşıtı propaganda çok yaygın idi. Fakat Osmanlı yenilgisinden sonra Avrupalılar Osmanlı’nın nihayet en uç sınırlarına ulaştığını ve büyük ihtimalen artık onlar için bir tehdit olmayacağını fark etmeye başlamışlardır. Osmanlı hükümeti ve günlük hayatı hakkında ayrıntılı olarak yazan başka önemli bir şahıs Paul Rycaut idi. Flemenk kökenli Rycaut 1661’de İngiliz Kral II. Karl tarafından elçi olarak Mehmet IV’e gönderilmiş ve daha sonra 1679’a kadar konsolos olarak İzmir’de çalışmıştır. 1668’de kitabı *Osmanlı İmparatorluğu’nun Şimdiki Hali’nin Tarihi* yayınlanmıştır.

Jean Thevenot da 1650lerde yaptığı seyahat sonucunda bize Türkler’in

günlük hayatı hakkında önemli bilgileri aktarmaktadır. Başka gerçekçi bir ressam Cornelis de Bruyn. 1674'te yola çıkan de Bruyn neredeyse 19 sene boyunca Yakın Doğu'yu gezmiş ve birçok Osmanlı şehirlerini görmüş. Yoldayken gördüklerini hem resmeder hem yazardı. Gerçek hayata sadık olmasından emin olmak için eserlerini İstanbul'daki elçilerine kontrol ettirmiştir. Onaylarını aldıktan sonra upuzun bir başlık altında bastırılmıştır: *Reizen van Cornelis de Bruyn door de Vermaardste Deelen van Klein Asia, de eylanden Scio, Rhodus, Cyprus, Metelino, Stancho, etc. Mitsgaders de voornaamste Steden can Aegypten, Syrien en Palestina. Verrijkt met meer als 200 koopere Konstplaat, vertoonende de beroemdste Landschappen, Steden, etc. Alles door den Auteur selfs na het leven afgeteekend.*

Osmanlı topraklarını gezmiş ressamlar tarafından yapılan bu eserler oraya gid(e)memiş ressamları etkilemiş ve gitmedikleri halde bu Osmanlı tablolarının konularını, karakterlerini ve simgelerini kendi eserlerine dahil etmiştir. Birçok elçi görevlerini tamamladıktan sonra eve geri geldikleri zaman Osmanlı temalı tabloları yaptırmıştır. Kimi ise de gravürler ve taslak üzerinde çalışıp gerçekçi (sayılır) bir eser çıkarmayı başarmıştır. Fakat çoğu hayal gücü ve erotik fanteziler üzerinde yapılmıştır ve ne yazık ki özellikle bu tür eserler hala dolaşımında oysa daha gerçekçi eserler pek bulunmayıp var olanların çoğu özel koleksiyonlarda tutulmaktadır.²²³

Busbecq'in Türkler'in karakteri hakkında dediklerinden biri de kuşlar dahil bütün hayvanlara karşı şevkatli olmalarıydı.²²⁴ Türklerin köpekleri kirli olarak gördüklerine rağmen onlara büyük bir sevgi beslediklerini yazmaktadır. Bu geleneğin Peygamber s.a.v.'in örneğinden kaynaklanan bir gelenek olduğunu söyleyen Busbecq ayrıntılı bir şekilde Peygamber'in kedilere karşı olan davranışını anlatan hikayeyi paylaşmaktadır. Buna ilaveten köpeklerin kirli olarak algılandığı halde Türkler'in onlara karşı merhametli davranıp köpekleri belli bir evden ziyade cadde ve sokakların bekçisini olarak gördükleri ve onlara sık sık artık yemeklerini verdiklerini anlatmaktadır.²²⁵

Busbecq ayrıca Türk askerlerin, zorluklarla karşı karşıya iken, seferdeyken bile ziyafet bekleyen Avupalı askerlere göre ne kadar farklı ve onlara nazaran çok daha

---

²²³ A.g.e., 48-49.

²²⁴ G.O. BUSBECQ, *Türk Mektupları*, 128.

²²⁵ A.g.e., 105.

sabırlı, olgun ve dengeli olduklarına değinmektedir.²²⁶ Busbecq şöyle yazmaktadır:

Bütün bunlar size Türklerin zorlukları ne kadar sabırlı, olgun ve iktisatlı karşıladıklarını ve daha iyi günler için beklediklerini gösterecektir. Seferde iken sıradan yemeklerden şikâket eden lezzetli öğün bekleyen askerlerimiz bunlardan ne kadar farklılar. ... Türk sistemi ile bizimkini karşılaştırdığım zaman geleceği düşünmek beni titretiyor ... Türklerin tarafında güçlü bir imparatorluğun kaynakları, savaş deneyimi ve talimi, tecrübeli askerler, zafere aşinalık, tutumluluk ve ihtiyat var. Bizim tarafımızda ise umumî fakirlik, kişisel zenginlik, güçsüzlük, bozulmuş inanç, tahammül ve eğitim eksikliği var.²²⁷

Busbecq bu paragrafta Osmanlı İmparatorluğu'nun o zamanki durumunu çok iyi göstermektedir. Avrupalı askerlerde onur, itibar ve hamiyet duygusu yokken, şımarık bir çocuk gibi davranırken, Osmanlı askerleri disiplinli olup vatanları için ölmeye razıydı. Osmanlılar'ın yeni "Avrupalı" toprakları fethetme kabiliyetine hiç şaşırılmıyordu ki zaten Avrupa'nın orduları topraklarını koruyacak bir halde de değildi.

Türk *kadınları* hakkında şöyle yazmaktadır:

Başka bir konuya, Türk kadınları arasındaki yüksek ahlâk anlayışına geçeceğim: Türkler karılarının iffetine diğer milletlerden daha fazla önem verirler. Bu yüzden onları evlerine kapatırlar. ... Eğer karılarına dışarı çıkmaları için izin vermek zorunda kalırlar ise, öyle bir örtülü gönderirler ki onları insan değil de hayalet zannedersiniz.²²⁸

Burada örtülü oldukları halde, kadınların işlerini halletmek üzere dışarı çıkmakta özgür oldukları belli oluyor. Devamında cariyelik, soylular arasındaki evlilik ve boşanmayı anlatmaktadır. Busbecq sağda solda ufak hatalar yapmasına rağmen hayal gücüne değil genelde gerçeğe uymaktadır. Ayrıca bu gelenekleri anlatırken "Türk" sıfatı kullanarak dolaylı olarak İslam dininden kaynaklanmamış olabildiğini ve bu şekilde farklılıkların ortaya çıkabileceğini ima etmektedir.

Temizlik konusuna gelince Busbecq Türkler'in bedensel kirliliğinden ruhsal kirliliğinden daha da çok nefret ettiklerini ve dolayısıyla düzenli olarak "beraberinde kaba etleri için su taşıdıklarını" yazmış ve böylece Türkler'in kirli ve hakir

---

²²⁶ A.g.e., 103-104.

²²⁷ A.g.e., 103

²²⁸ A.g.e., 107.

olduklarına dair dolaşımında olan miti yok etmiştir.²²⁹

Busbecq son olarak Rüstem ve kendi arasında geçen bir konuşma nakletmektedir. Daha gayri-resmi bir anda Rüstem Busbecq'e neden Müslüman olmadığını sorup, eğer olursa, Sultan'dan ona büyük bir ödül ve yüksek bir onur sunulacağını söylemiştir. Cevaben Busbecq doğduğu yani annesinin dinine göre yaşamayı tercih ettiğini demiştir. Rüstem Paşa da şöyle devam etmiş:

“Öyle olsun ama ruhunuz ne olacak?” diye sordu Rüstem. “Ruhum için ümitlerim var.” dedim. Biraz durakladıktan sonra “Haklısınız. Hangi dine iman ederlerse etsinler dünyada hayır işleyerek, günahsız yaşayan kişilerin ebedî saadete ulaşacaklarına inanmaktan kendimi alamıyorum.” diye devam etti.²³⁰

Busbecq böyle bir cevabın Türk'ten gelen tipik cevaplardan olmadığını eklemesine rağmen (Türkler genelde birisinin İslam'ı kabul etmesine teşvik edici olmayı en büyük sevaplardan biri olarak görmektedirler) bu olay aynı dine mensup oldukları halde, bütün Müslümanların aynı şekilde düşünmekte olmadıklarını ve hem dünyevî hem de manevî konularda farklı bir görüşe sahip olabildiklerini göstermektedir.

Michael Harrigan da seyyahların çoğu'nun Osmanlılar'la karşı karşıya kaldığı zaman düşmanca tavırlara maruz kalmadıklarına şaşırıldıklarını yazmaktadır. Harrigan'a göre Osmanlılar hakkında önyargıları sadece Avrupa'da vaki olan savaşlardan dolayı değil, aynı anda rönesans sonucunda yeniden keşfedilen ve çok büyük bir itibara sahip olan Yunan mirasından dolayı olduğunu iddia etmektedir. Bu yeni ortaya çıkan Eski Yunanlılar sevgisinden dolayı ayrıca Yunan topraklarını fetheden Osmanlılar daha da çok düşman olarak algılanmaya başlamıştır. Avrupalılar'a göre muhteşem Yunanlılar'ın yerlerine geçenler hem öncülerine hem Homer gibi büyük isimlere dair tamamen bihaberdi.²³¹

---

²²⁹ A.g.e., 109.

²³⁰ A.g.e., 109.

²³¹ M. HARRIGAN, *Veiled encounters* , 127-129.

V) TÜRK MİTİ HAKKINDA TÜRK DÜŞÜNÜRLERİ

Türkiye’de *oryantalizm* üzerine sanat, bilhassa tarih ve din bilimleri, edebiyat gibi akademik ve sömürgecilik sahalarda birçok eser yazılmış olmasına rağmen, Osmanlı Müslüman Türkü’nün tüm bu alanlarda üstlenmiş olduğu rol hakkında ne kadar az eser yazılmış olması şaşırtıcıdır. Oryantalizm ile ilgili ya da oryantalizm *gerçeğini ispatlamak* ile ilgili sayısız kitap bulmak için birisinin yapması gereken tek şey; herhangi bir kütüphane veri tabanına “oryantalizm” yazması ya da bu konu üzerine yoğunlaşmış kitapçılarda araştırma yapmasıdır. “Alman edebiyatında oryantalizm”, “Hadis ilimlerinde oryantalizm”, “Sanatta oryantalizm”, hattâ “Hollywood sinemasında oryantalizm”. Bunların hepsinin elbette mâkul araştırmalar olmasına rağmen bilfiil Türk Miti ile ilgili kitapların mevcut olmayışına kişinin şaşırmaması güçtür. Belki de bunun sebebi, Edward Said’in ne bu mite ne de Osmanlı’nın oryantalizm meselesinde oynamış olduğu role neredeyse hiç değinmemiş olmasıyla beraber, birçok Türk düşünür ve ilim adamının Türklerin bu meselenin tabiatıyla bir parçası olduğunu farzetmiş olmalarıdır.

Böylelikle onlar da tüm oryantalistlerin aynı olduğu, daha da kötüsü bütün oryantalistlerin birbirine benzediği şekilde bir genelleme hatasına düşmüş oluyorlar.. Bunun asıl sebebi Said’in oryent kavramını kullanırken kimi zaman Doğu dünyasını kasetmesi, kimi zaman Müslümanları kasetmesi, kimi zaman da Arapları kasetmesi şeklinde yapmış olduğu mânâ değişiklikleri neticesi sebep olmuş olduğu din ve kültür arasındaki kavram kargaşası olabilir.Said’in eseri dürüst bir şekilde masaya yatırıldığında farkedilir ki, Said’in eski sömürülere karşı iyi niyetli olmasına ve onlara sempati ile bakmasıyla birlikte, aslında onun yapmaya çalıştığı şey Arap meselesini savunmak ve böylelikle diğer kolonilerin de sempatisini kazanarak meseleyi daha iyi hale getirme çabasıdır. Ne yazık ki, oryantalizmin Türkiye’nin sıcak gündeminde olmasına karşın, Said’in aynı isimdeki eserine karşı yapılan *eleştiri* çok nadirdir. *Onun* oryantalizm anlayışını doğrudan ele alan nadir kitaplardan birisi Jale Parla’nın yazmış olduğu *Efendilik, Şakiatçılık, Kölelik* adlı eserdir. Parla bu kitapta Türklerin çok az anılmasına itiraz ederek Türklerin, Doğu’yu hakimiyeti altına almanın yegane amacı olarak oluşturulmuş olan Şarkiyat meselesinin bir parçası oldukları yönündeki görüşünü delillendirmek için Avrupa

literatüründe Osmanlılar hakkında yanlış tasvirlerin olduğu bir çok örneği kullanır. Parla kitabında Türk mitinin gelişimini şarkiyatçılığın bir alt akımı olarak göstermeye çalışır. Türk mitinden bahsederken onun “Türklerin kökeni” meselesinden ziyade yaklaşık 200 yıllık bir zaman dilimini kapsayan (18.-19.yy) Osmanlı “Türk”ünü -daha ayrıntılı belirtmek gerekirse Osmanlı topraklarının batı kısmındaki sakinleri- kastedtiğini belirtmek gerekmektedir. Bu zaman kısıtlamasının kendisi çok sıkıntılı, çünkü bu çalışmada da görüldüğü gibi, “Türk İmajının” olumsuz şekilde algılanışının zirve yaptığı dönemin Tanzimat dönemi değil de 20.yy’da idi. Bundan dolayı Parla’nın, sanki tek amacının, Edward Said’in de bahsettiği üzere, tıpkı zamanında oryantalizmin Araplara karşı hâleti rûhiyesinin onların sindirilmesi ve sömürgeleşmesine sebep oluşu gibi, Batı zihniyetinin de Türklere olan bakış açısını nasıl etkilediğini ispatlayışı yerine Türk miti hakkında konuşmakmışçasına, Türklerin Batı literatüründeki tasvirini kapsayıcı bir şekilde gösterme arayışının büyük oranda eksik kaldığı söylenebilir.

Parla’nın kitabı “Efendilik, şarkiyatçılık,kölelik” şeklinde isimlendirmesiyle, Said’in eseri ve Türk miti arasında bir bağlantı kurma eğilimi açık şekilde ortaya çıkmaktadır. Onun Doğu ve Batı arasında sık sık “efendi-köle” ilişkisine değinmesine rağmen, Türk miti hakkındaki tespitleri şimdi izahı yapılacak olan sebeplerden dolayı Arap oryantalizminden tamamen farklı bir görüntü ortaya koymaktadır.

Öncelikle, defalarca gösterildiği üzere, birçok fantastik hikayelerin aksine, Türk ve Türk Sultanı (“despot”), ticari ve diplomatik ilişkiler kurabilmek ve Osmanlıların zenginliğinden ve azametinden faydalanabilmek için Sultan’ın tarafında olmaya çalışan çaresiz bir çok Avrupalı kralı ve kraliçesi tarafından büyük bir itibar görüyordu. Tıpkı Said gibi Parla da olumlu Doğu- Batı ilişkilerine imâda bulunurken bu ilişkilerin Tanzimat öncesindeki rolünü kasten göz ardı ediyor gibi görünüyor. Said’in teorisini de zayıflattığı üzere, bir teoriyi, tarihi olayları gözardı ederek, bağlamından koparılmış olma ihtimali yüksek yalnızca birkaç alıntı üzerine kurmak çok riskli görünüyor. Farklı zamanlarda Osmanlı Sultanları ile Avrupalı hükümdarların arasında gerçekleşmiş olan dostluğa ilişkin kaynaklar mevcuttur. “Dostluk” sözü açıkça köle-efendi ilişkisinden daha derin ve daha muadil bir ilişkiyi

ifade etmektedir ki bu durum aradaki iyi anlayışı idame ettirmek için iki tarafın da çıkarınaydı. Görünen o ki, taraflardan birinin diğerini tahakkümü altına almaya çalıştığı bir ortamdan ziyade birbirlerinin varlığını kabul ettiği, birbirlerine kendi ülkesinin lideri olarak saygı gösterdiği, birbirlerini sahip oldukları zenginliklerden faydalanmak için ilişkiler kurmaya lâyık değerli rakipler olarak gören bir ortam vardı.

İkinci olarak, Osmanlı-Avrupa arasındaki diplomatik ve ticari ilişkilerin yoğunlaşmasıyla beraber Türkler hakkındaki literatür önemli oranda artmıştı. Sömürgeciliğe giden yolu açmak ve bunu meşrulaştırmak için Arapların bayağılığını göstermek üzere yazılan yazımların aksine Türk mitine olan rağbet Türklerin sevilmesini yansıtıyordu. Osmanlı Türkleri Avrupalıların ilgisini çekmiş, onları büyülemişlerdi. Bu çalışmada da gösterildiği üzere, Batı'nın birçok hatasını itiraf etmek durumunda kalmakla beraber hükümdarlar arasında anlayışın ve yardımın, karşılıklı saygının olduğu zamanlar da olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nu, insanlarını, yöneticilerini, geleneklerini *olduğu gibi* samimi bir şekilde tasvir etme çabaları süregelmiştir. Başarısızlıkla sonuçlanan Viyana kuşatmasına kadar Avrupa'nın gözünde Osmanlıların Avrupa kıtasını ellerine geçirmek isteyen hırslı saldırganlar şeklinde oldukları göz önünde bulundurulmalıdır. Doğal olarak bu durum da Avrupalıların gözlerinde düşman olan Osmanlılara karşı bir korku yaratmıştır. Osmanlı'nın batıya yayılışı duraksadığında ve Avrupa'daki Katolik birlik dağıldığında birçok hükümdar Osmanlıların elinden medet ummuş ve yardım bulmuşlar, hatta bazıları Osmanlılara hayranlık duymuştur. Kimse mutlak anlamda küçümsediği birisi gibi ne giyinir, ne ondan korkar, ne onun tezyinatlarını taklit eder, ne de bir *divan* üzerine uzanır. Franko-Osmanlı ilişkilerinin yükseldiği zamanlarda Fransa'da "Osman" isminde gözle görülür bir artış olmuş ve fes takan insanlar görülmeye başlamıştı. Aynı durum Anglo-Osmanlı ticari ilişkilerinde de görülür. Şalvar moda ürün haline gelmiş, sokaklarda sağlı sollu kahve dükkânları açılmaya başlamıştı. O kadar ki, "boş" kelimesi (Türkçeden İngilizceye *bosch* şeklinde geçmiştir) günümüzde İngilizcede hâlâ aynı anlamda kullanılmaktadır. Tıpkı "He's talking *bosch* (boş konuşuyor) " örneğinde olduğu gibi. Yine ortaya çıkıyor ki genellikle kişi kendisinden daha az gelişmiş gördüğü bir şeyi taklit etmez. Türkler

hakkındaki yazılı eserlerin efsaneler ve olağanüstü unsurlarla iç-içe olmasına rağmen bu durum, ne gariptir ki Parla'nın Türk mitinin bittiği dönem olarak gösterdiği Tanzimat'a kadar ne insanlar indinde ne de siyasi ortamda olumsuz bir zihni değişime sebep olmuştur.

Bir bakıma durumun böyle olduğu düşünülebilir ancak burada savunulan görüş Tanzimat döneminin olumlu Türk imajının sona erip olumsuz bir imaj haline gelişinin başlangıcı olduğudur. Osmanlıların kendilerini Avrupalılaştırmalarıyla birlikte Avrupalıların Türk algısı değişmeye başlamıştı. Lamartine gibi muhtelif Oryantalist yazarlar *despot* bir Osmanlının nasıl sıradan (Avrupalı!) bir kişiden farkedilemez hâle geldiği, tüm câzibesini ve şâşâsını yitirdiği konusundaki hayal kırıklıklarını belirtmişlerdir. Osmanlılar hakkındaki söylemlerin tümünün topraklarını sömürme amacı güttüğünü iddia etmekle sadece siyâsî bakış açısından değil aynı zamanda da ticari açıdan da Osmanlı'nın gücünün, zamanının zirvesinde olduğu ihmâl edilmiş olur. O kadar ki Osmanlılar istediği kişilere ticârî imtiyaz verebiliyor ve bu imtiyazlara sahip olunması da Avrupalı hükümdarların, tam tersine, Osmanlı hükümdarlarının ve onların yakınındakilerin gönlünü kazanmalarına bağlı oluyordu. Muhtâç oldukları tüm yardımı elde edebilmek adına, Sultan'a kendilerinin hakkında olumlu sözler söylemeleri için yalvarılan Hürrem Sultan ve dönemin önde gelen kadınlarına yazılmış olan mektuplarda bu durum açıkça gözler önüne serilmiştir.

Sonuncusu ama en önemlisi, Türkiye asla sömürgeleştirilmemiş, Arapların tahakküm altına girişi ve yaşadıkları korkularının benzerine şahitlik etmemiştir. Osmanlı Türkleri Avrupaya olan aşırı hayranlıkları yüzünden, sanayi alanında aynı seviyeyi yakalama umuduyla Avrupalılaşmaya çabalamışlardır. Ne gariptir ki, birçok Oryantalist yazara göre, mertliğin ve maceranın gözden kaybolduğu sanayileşmiş Avrupanın haşin hakikatlerinden uzak olarak, masallara ve fantazilere hâlâ yer olan Osmanlı İmparatorluğu bir sığınak olarak görülüyordu. Oysaki Osmanlı'nın seçkin tabakasından birçok kişi, çoğu oryantalistin eleştirdiği sanayileşmenin mutluluk ve başarıya ulaşmanın yegâne yolu olduğunu düşünmüştür. Yazarın içsel benliğiyle tekrar irtibat sağlayacağı ve kendi konumunu keşfedeceği bir yolculuk olan manevi arayış, Oryantalist literatürün göze en çok çarpan motiftir. Kimileri Türkiye'nin

(aydınlanmacı) oryantalist düşünce aracılığıyla, Türkleri Türk olduklarından dolayı kötü hissettirerek ve gelişmemiş hissi vererek, Batı tarafından psikolojik olarak sömürülmüş olduğunu öne sürmüştür.

Kısaca belirtmek gerekirse, şayet Parla eserinin giriş kısmında niyetinin 18. ve 19. yüzyıldaki Batı literatüründe Türklerin tasvirinin edebi bir çalışması olduğunu açıkça belirtmiş olsaydı, bu eser gâyesine tamamen ulaşmış olacaktı. Ancak, eserinin önsözünü ve ilk bölümlerini Edward Said, oryantalizm ve köle-efendi ilişkisine ithaf ederek, gerçekte olmayan ve uygulanabilirliği mümkün olmayan bir ilişki ile Osmanlı Türkü konusunu irtibatlandırmaya çalışmıştır. Dahası, Parla oryantalist literatürün Batı zihniyetindeki Osmanlı Türkü imajını ve zamanında Osmanlı ile Avrupa arasındaki ilişkilerin nasıl olduğunu göstermek yerine, Türklerin de oryantalizmden etkilendiğini usanmadan göstermeye çalışarak ve böylece kendisini Said'in çalışmasının genişletilmiş bir hali olarak addederek, Türk mitinin sadece olumsuz boyutu ve içeriğine odaklanmış görünüyor. Türklerin 18. ve 19. yüzyılda nasıl görüldüğünden ziyade, “olumlu” egzotik Türk mitinin çökmesine rağmen, Tanzimat döneminde (Parla bu konuya Türkler hakkındaki imajın “çöküşü” şeklinde hafifçe değinir sadece) daha da olumsuz bir Türk imajının ortaya nasıl çıktığı şeklindeki asıl soru Türklerin ve Avrupalıların zihniyetini hâlâ etkilemektedir. Osmanlı Türk'üne olan bu olumsuz mit ve tavır -ki Avrupa ve Türk topluluklarının iliklerine kadar işlemiştir- Türkiye'nin hem uluslararası hem de yerel ilişkilerini etkilemektedir. İşte araştırılması gereken asıl hâdise budur.

Cemil Meriç'in Oryantalizm ve onun açmış olduğu post-kolonializm hakkında daha çok araştırma yapılması çağrısına rağmen²³², bu çalışmada da değinildiği üzere, bu çağrılara olan cevaplar çok azdır. Meyda Yeğenoğlu ve Yücel Bulut ikisi de, öncelikle Said'in Oryantalizm adlı eserine bir eleştiri ve ilave mahiyetinde, oryantalist söylemde kadının algılanışı konusuna odaklanıp, ardından da Osmanlılar'dan ziyade Müslümanlar üzerinden, oryantalistlerin yapmış oldukları katkılara da değinerek tarih boyunca Oryantalist söylemin kendisine yoğunlaşmıştır.²³³ Doğu-Batı dergisi, oryantalizmin temelleri ve Edward Said

²³² CEMİL MERİÇ, *Bir Çıkmaz'da Dolaşırken*, Türk Edebiyatı, İstanbul, 1982.

²³³ YÜCEL BULUT, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, İstanbul, 2004; MEYDA YEĞENOĞLU, *Colonial*

hakkında, Türkiye'nin ünlü yazarlarının, akademisyenlerinin ve tarihçilerinin ellerinden çıkmış ve kimisi eleştiri kimisi de Said'in nazariyelerine ilave niteliğinde olan ancak şaşırtıcı bir şekilde oryantalizm söylemindeki Osmanlı Türklerinin oynadığı role çok nadir değinilen makaleler içeren iki parçalık özel bir sayı yayınlamıştır. Bu makalelerden birisi, yakın zamanda hayatını kaybetmiş olan merhum Halil İnalçık'a ait, Türkoloji ve oryantalizm ile ilgili bir makaledir.

Bu makale genel olarak Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethedişinin, Bizanslı ilim adamlarının Hıristiyan topraklarına kaçışları esnasında beraberlerinde getirmiş oldukları ilimden mütesebbib, Avrupadaki humanist akımına - kısmen de olsa- nasıl katkı sağladığından ve oryantalizmin Said'in teorileri şeklinden ziyade *akademik* olarak gelişiminden bahseder.²³⁴ Mustafa Soykut ve İsmail Hakkı Kadı ise İtalyan ve Felemenk oryantalistlere odaklanırlar.²³⁵ Kadı, İtalyanların 15. yüzyıla kadar Osmanlılar hakkında sahip oldukları olumsuz bakış açısının sebebini Osmanlılarla hiçbir ilişkilerinin olmadığından ve Avrupa kıtasındaki varlıklarını görmemiş olduklarından dolayı Osmanlılar hakkında çok az bir bilgiye sahip olmalarına bağlayarak tartışır. Türklerle ilgili bildikleri tek şey ise (daha doğrusu bildiklerini sandıkları şey) dedikodular ve civar ülkelerden edindikleri hikayelerden ibaretti.²³⁶

Bunula beraber o, 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlılara olan önyargıların artık sorgulanmaya başladığı iddialarının doğru olduğunu öne sürmesiyle beraber, bunu Felemenklerin İspanyollara karşı olan savaşlarında “düşmanımın düşmanı dostumdur” düsturunca Osmanlılarla dostluk kurmak zorunda kalmaları ve bunun “Vahşi Türk” imajını kalıcı olarak ortaya çıkarması sebebiyle, Felemenklerin gözünde Türk imajının değişmesi olarak algılamının yanlış olacağını belirtmiştir. Diğer yandan müellif, Busbecq ve Cornelis de Bruyn gibi Osmanlıları (daha) tarafsız bir şekilde tasvir *edebilmiş* kişilerin uzun bir listesini takdim eder. En bilinmiş Türk sosyologlarından olan Şerif Mardin ise Aijaz Ahmad'ın yazmış olduğu Edward Said'in oryantalizmini eleştirisini tartıştığı ve Avrupalıların Osmanlı

Fantasies: Towards a Feminist Reading of Orientalism (Cambridge Cultural Social Studies), Cambridge, 1998.

²³⁴ HALİL İNALCIK, **Hermenötik, Oryantalizm, Türkoloji**, 13-40, Doğu batı

²³⁵ MUSTAFA SOYKUT, “Tarihi Perspektiften İtalyan Şarkiyatçı ve Türkologları”, 41-114.

²³⁶ İSMAİL HAKKI KADI, **Tarihi Perspektiften İtalyan Şarkiyatçı ve Türkologları**, 86-87

Devletine yönelik 17.-18. yüzyılda moda olan Doğu despotu bakış açısını içeren dört sayfa uzunluğunda bir makale ele almıştır.

Şerif Mardin burada -1600'lü yıllara kadar- Osmanlı Devleti'nin kimileri tarafından meşruiyet çerçevesinde tasvir edilirken, kimileri tarafından da, sıradan bir despotizmden ziyâde (Jean Bodin bunu derebeylik monarşisi olarak isimlendirir), kendi kurallar bütünlüğüne sahip bir çeşit monarşi şeklinde tasvir edildiğini anlatır. Buna ek olarak, daha sonraları Osmanlıların sonradan nasıl sıradan bir demokrasi devleti olarak görüldüğünü de anlatır ve Avrupalıların Osmanlılar hakkındaki yanlış düşüncelerinin tamamen cahillikten kaynaklandığını belirten Anquetil-Dupeyron'a değinir. Mardin ayrıca 18. yüzyıl Fransa'sının monarşi sistemi hakkında üç gruba ayrıldığını ve bu gruplardan birinin savunduğu görüşün Osmanlı Devleti ile dostluk kurulması için monarşiyi kullanabilecekleri görüşünde olduklarını ileri sürer. Makalesini, Edward Said'i "yaptığı aktarmaları cımbızla seçip sözlerini ona göre sıralaması" sebebiyle eleştirerek bitirir ve şöyle yazar:

Bu destenin güç ilişkilerini savunmak için zaman zaman kullanılması bizi mevcut çeşitliliği inkâr etmeye götürmemelidir. Belki de gereken, çeşitlilik oyununu kabul ederek kendi fikrî basitliğimizi yargılamak, başka bir katmanda bu çeşitlilikten istifade ederek kendi çıkarlarımızı savunmaktır.²³⁷

Aslı Çırakman Edward Said'in genellikle haklı olduğunu saymayan ya da Osmanlıların Oryantalist söyleminin bir parçası olduklarını ispatlamaya çalışan nadir kişilerden birisidir. O kadar ki, "Oryantalizmin Varsayımsal Temelleri: Fikri Sabit İmgelem ve Düşünce Tarihi" adlı makalesinde Osmanlıları örnek olarak kullanarak Said'in yapmış olduğu bazı varsayımları çürütmeye çalışır. O makalesinde, Edward Said'in "öteki" Doğu hakkında yazılmış olan her şeyin güvenilmez olduğu yönündeki iddiasının tarihçiler indinde inanılması imkansız boyutlara ulaşan bir genelleme olduğunu yazar. Makalesinde Said'in oryantalizme yaklaşımının tümdengelim şeklinde olduğunu göstermeye çalışır. Aslı Çırakman'a göre, Said oryantalizmi yeknesak ve tutarlı bir şey olarak tasvir etmiş, tarihötesi bir şekilde tanımlamış ve Batı'nın, üstünlüğünü kaybettiği zamanlarda bile üstün bir konumda

---

²³⁷ ŞERİF MARDİN, **Oryantalizmin Hasıraltı Ettiği**, 115-116.

olduğunu varsaymıştır. Buna ilâveten, *Oryantalizm*'in bir çok akademik çevre tarafından küresel biçimde kabul görmüş olması ve yeni araştırma sahaları açmış olmasıyla beraber genellikle gözlemlenen bir çok hatasının da olduğunu belirtir.²³⁸

Çırakman öncelikle Edward Said'in tanımlamış olduğu üç farklı oryantalizm (açık, gizli ve modern) türlerinin yarratığı sorunlarını, ve özellikle sürekli birbirlerine örtüşme meselesini ele almaktadır. Said'e göre "gerçek" doğu ile kesişen herhangi bir şey gerçek değildir, ona göre aslolan içsel tutarlılıktır. Doğu, Batı'nın bir hayal ürünü olduğundan dolayı bir nevi söylem olarak araştırılmalıdır. Bununla birlikte, Doğu bu şekilde tasavvur edildiğinde, Doğu'nun yazılar aracılığıyla ele alınışı ile siyâsî, kültürel ve ticari ilişkiler aracılığıyla eleş alınışı arasında bir ayırım yapmak mümkün olmamaktadır. Bu soruna bir yanıt niteliğinde olarak Said, yazılmış her şeyin yeni tarihi bağlamlar ortaya çıkardığını ileri sürer. Şöyle ki, yeni bağlamlar ve şartlar ortaya çıkaran şeyler tarihî hakikatler değil, Batılı siyâsîlerde, düşünürlerde ve seyyahlarda yeni bakış açısı oluşturmuş metinlerden ortaya çıkan gerçekliklerdir. Böylelikle o, metinlerin tarihselliğini gözardı eder ve bize tarihdışı bir tahlil verir. Çırakman Oryantalist söylemin gelişiminin anlaşılması için tarihi, verilen bazen diğer kaynaklardan daha güvenilir olduğunu öne sürer. Bundan dolayı da Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa için oluşturmuş olduğu açık tehdidi ve şekillenmeye başlayan imajları örnek olarak verir. Şöyle yazar:

Doğu'yu üstün, güçlü, birleşik hattâ bazen haklı gösteren imgeler – Oryantalist söylemin parçası olarak görülmez. Oysa bu tür tehditler Napolyon gibi örneklere benzer niteliktedir ve Oryantalist söylemi çözümlemede aynı öneme sahip olmalıdır.

O, Şerif Mardin'in yorumlarına çok benzer bir şekilde, Said'in kitabında kullanmış olduğu metinleri ve tarihi verileri gelişigüzel seçmiş gibi görüldüğünü ve değişkenliği, çeşitliliği ve tutarsızlığı vurgulayan imajları görmezden gelip güç ilişkileri arasındaki karmaşıklığı gösterdiğini söylerek sözlerine devam eder. Said'in yapmış olduğu çıkarımlar ile değil sadece Batı ile Doğu arasında, Batı'nın kendi içinde olacak şekilde bile taraflar arasında herhangi bir ilişki kurmanın söz konusu

---

²³⁸ ÇIRAKMAN, ASLI, *Oryantalizmin Varsayımsal Temelleri: Fikri Sabit İmgelem ve Düşünce Tarihi*, 189-190

olamayacağını söyleyerek eleştirisini sonlandırır. Ona göre böyle ümitsiz bir sonuca varmanın üç boyutu vardır: 1) Said oryantlizmi tarihötesi bir mesele olarak görmesi, 2) Onun, sadece Batı'nın Doğu üzerindeki düşüncelerinin yeknesak ve tutarlı olduğunu iddia etmekle kalmayıp, aynı zamanda Batı'nın bizzat kendisinin de yeknesak ve tutarlı olduğunu iddia etmesi ve 3) Yine onun, Batı'nın tarih boyunca her zaman hakim ve güçlü konumda olduğunu varsayması. Makalesinin geriye kalan kısmını bu varsayımların nasıl yanlış olduklarını tasvir edip, önceki bölümlerde de ele alındığı gibi, Osmanlıların bu varsayımları nasıl çürüttüğünün örneklerini vererek bitirir.²³⁹

Çırakman, 16. ve 17. yüzyıllarda Batı'daki seyyahlar, tarihçiler ve düşünürlerin oluşturmuş olduğu imajlara baktığımız zaman üstün bir Avrupa tasavvuru üzerine inşa edilmiş Oryantalist bir söylem yerine, savaşlarla boğuşan zayıf, bölünmüş bir Avrupa ortamında, olumlu-olumsuz çok çeşitli imajlar gördüğümüzü söyler. Osmanlı İmparatorluğu'na tarihi ve deneyimsel bakış açısından yaklaşan dönemin düşünürlerinin önyargıları Osmanlı diyarında gördükleri ve duyduklarına göre değişiklik gösteriyordu. Çırakman'a göre, bu iki yüzyıl boyunca (16.-17. yüzyıl) Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Batı topraklarında yaşayan halkı'nın hakkında yazılmış olan metinlerin en önemli boyutu, Osmanlılar hakkındaki düşüncelerinin değişmeye başlamasıdır. İstanbul'un fethinden beri Batı'nın Osmanlıları barbarlar ve imansızlar olarak lanetlemesine rağmen bu görüş 16. yüzyıldan itibaren, seyyahların günlüklerinin (Said'in Emperyalizm için çok önemli bir araç olduğu şeklinde sık sık eleştirdiği aynı günlükler) Osmanlılar hakkında tamamen farklı bir imaj ortaya koyması ve böylelikle bölgeye ait önyargıları kökünden sarsmasıyla, yok olmaya başlamıştı.

Çırakman, Osmanlıların askeri tehditinin Avrupa'da genellikle dinler yada güçler savaşı olarak algılanmış olsa da, yazarların dikkatlerini çeken asıl meselenin Osmanlıların kültürü, toplumu, yönetim yapısı ve askeri sistemi olduğunu öne sürer. Bir çok Avrupalı yazar ve seyyah, benzerlikleri ve farklılıklarını gözler önüne serip Osmanlıların başarılarının ve ihtişamlarının sebeplerini değerlendirerek kendi toplumlarını Osmanlı toplumları ile kıyaslamaya odaklandığını belirtir. Çırakman

---

²³⁹ A.g.e., 191-195.

bunun Osmanlılar hakkında sadece olumlu şeylerin yazılmış olduğu anlamına gelmeyeceğini, hâliyle kimilerinin de Osmanlıları baskıcı, zâlim ve barbarlar olarak tanımladığını vurgular. İşte tam da bu düşünce farklılığı onun Edward Said'in yeknesak Oryantalizm söylemi görüşü üzerine yapmış olduğu eleştirisinde vurguladığı meseledir. Buna ek olarak, herkesin kendi tarih ve kültürüyle harmanlandığı, dolayısıyla bunun düşüncelerimize ve "öteki" olan her şeyi algılamamıza yansımından dolayıdır ki, bir başka kültürü anlamaya çalıştığımızda önyargılara sahip olmak kaçınılmaz olacaktır, önyargılar her zaman olumsuz bir mana içermek zorunda değildir. Bir tarafta normal önyargılar varken, bir diğer tarafta "kör önyargılar" vardır ki bunlar olumsuz ve değişmez önyargılardır. Çırakman'a göre normal önyargılar yerine işte bu kör önyargılar Edward Said'in asıl uğraştığı önyargılardır. O, sözüne Osmanlılar hakkında neler söylendiği konusuna odaklanmak yerine nelerin söylenmediği konusuna odaklanmamız gerektiğini söyleyerek devam eder: *Hiçkimse* Osmanlı İmparatorluğu'nun üstünlüğünü reddetmez. Bu imaj 18. yüzyıl boyunca değişmeye başlamıştır ki bu da Oryantalizm söylemini tarihötesi olarak ele alamayacağımızı, tek, ancak bir çok değişikliğe uğramış olarak ele almamız gerektiğinin bir başka kanıtıdır.²⁴⁰

---

²⁴⁰ A.g.e., 195-198.

SONUÇ

Edward Said *Oryantalizm* kitabında devamlı olarak Batı'nın üstün çıkmak üzere 'edilgen' Doğu'yu karaladığını iddia etmektedir. Fakat bu çalışmada anlaşıldığı üzere bu iddialar, belki 18. ve 19. yüzyıl için geçerli olabilse de, birçok farklı açıdan 16. ve 17. yüzyıl için tamamen geçersizdir.

Osmanlılar günümüzde Batı (Türkiye de keza) hala ya "Avrupa'nın Hasta Adamı" ya da vatandaşlarına, kadın veya erkek, Müslüman veya gayri-müslim, kraliyet veya değil, herhangi bir hak vermeyen despotlar olarak görüldüğü halde, aslında bakılırsa özellikle 16. ve 17. Yüzyıl boyunca, Avrupalılar değil, *Osmanlılar* üstündü. Edilgen olan Avrupa idi. Osmanlı İmparatorluğu askeri açıdan bölünmüş (Osmanlı topraklarına göre daha) küçük Avrupa krallıklarına göre kat kat daha güçlü olduğu için çaresizce Viyana'ya kadar Avrupa topraklarının tek tek Osmanlı ellerinin düşmesini izlemek zorunda kalmıştır. Farklı sebeplerden Viyana Kuşatmaları başarısız olunca Avrupalılar, Osmanlıların büyük ihtimalen daha fazla ilerle(ye)meyeceğini anladıktan sonra, derin bir nefes alıp Osmanlıların başarılarından bir pay almaya çalışmışlardır. Hem Fransa, hem İngiltere Osmanlılardan askeri ve ticari destek rica etmişler ve Sultan'ın gönlünü kazanmak için sürekli elçi ve son derece pahalı hediyeler göndermiştir. Fransa henüz Protestan bir ülkeyken İspanya ve Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu arasında kaldığından dolayı Osmanlılardan çok faydalanmıştı. Sultan Süleyman'ın I. François'ya, kararsızlığına rağmen, verdiği devamlı yardımları şaşırtıcı da olsa, bunun arkasında şüphesiz kendi planları vardı ve büyük ihtimalen Avrupa'nın ortasında bir müttefik olması işine yaramıştı çünkü böylece Habsburglerin dikkatini dağıtıp iki cepheden saldırabilirdi. İngiltere ise, büyük ihtimalen 'Luteran' (III. Murad'a göre) olduğundan dolayı kapitülasyonları kazanmıştır. Papa'dan ayrı hareket ettikleri için özgürce Osmanlıların çok ihtiyaç duydukları kalay ve kurşun ticaretini yapabilirlerdi. Gösterildiği gibi Sultan'ın gönlünü kazanmak için epeyce uğraşması gerekti ve ancak Katoliklerden farklı olmalarını vulgulayarak daha çok Sultan'ın gönlünü kazanmışlardı. Unutulmamalı ki o zamanda İngiltere oldukça zayıf ve borçlu idi. Hatta belki Osmanlılar'ın devamlı ticaretinden dolayı zenginleşip İngiliz Milletler

Topluluğu kuran bir süper güç statüsüne yükselmiş olması tartışılabilir.

Bu çalışmada özellikle üç mit ele alınmıştır: Harem-i Hümayun, Doğu Despotu ve Vahşi Türk. Hem çağdaş, hem modern Avrupalı yazarlar, tarihçiler, seyyahlar, tüccarlar ve düşünürlerin eser ve raporlarından faydalanarak bu mitler tek tek yalanlanmıştır. Daha önce belirtildiği üzere yazılan her şeyin olumlu olmaması Avrupa bakış açısından Osmanlı'yı bize çok daha iyi göstermektedir. Önemli olan burada iyi tarafları *saklamamalarıdır*. Çekinmeden İslam'ın takdir ettikleri yönlerini, Osmanlıların askeri ve siyasi üstünlüğü, yapılarını v.s. tasvir etmişlerdir.

Daha önce belirtildiği gibi Hodgson oryantalist söylemin İslami mirasın seküler Batı'nın gelişmesinde oynadığı rolünü azaltmak için kullanıldığı söylemiştir. Fakat Osmanlı vakasına bakıldığı zaman, Said'in sırf Doğu ele aldığı için "oryantalist" olarak nitelendirdiği eserlerinin büyük bir kısmı Avrupa'daki toplumları olumlu etkilemiştir. Kadınlar Saltanatı dönemi boyunca Osmanlılara karşı daha olumlu bir tutum alındığı anlaşılmaktadır. Bu değişen tutum birçok farklı alana etkisini göstermiş ve Osmanlılar, sadece askeri açıdan değil, ticari ve dini açıdan çok aranan bir müttefik olmaya başlamıştır. Osmanlı topraklarında bulunan bütün farklı milletlerin kendi hakları vardı ve kendi dinlerine uygun yaşamalarına izin verilirdi: okullar, mahkemeler, vs tamamen kendi uygun buldukları şekilde yönetilirdi. Ayrıca cizye karşılığında Sultan tarafından korunurlardı. Bu politikalar Avrupa'da büyük hayranlık uyandırmıştır. Osmanlılar hakkında yayında olan olumlu raporlardan dolayı, Avrupa'da farklı inançlarından dolayı eziyet altında kalanlar Osmanlı topraklarında sığınabileceklerini öğrenmiştir. Bir kısım gerçekten Selaniki ve İstanbul gibi şehirlere göç ederken başkalar Osmanlılardan askeri veya hiç olmasa maddi destek elde etmeye çalışmışlardır.

Söz konusu Harem-i Hümayun'un Batı'daki imajına gelince, bir iki istisna hariç hakikat oryantalist hayallerden daha da uzak olamazdı. Aslı Sancar'ın ileri sürdüğü gibi, Harem'in erotik imajı daha sonra, 18. yüzyılın başlarında, ortaya çıkmaya başlamıştır. O zamana kadar konuya pek değinilmezdi. Değinildiği zaman içindeki *bireylere* değinilirdi. Yani Harem egzotik bir yer olarak gösterilmektense, içindeki kadınlar, ve özellikle Hasekiler ve Valide Sultanlar ve başarıları anlatılırdı. Çalışmada görüldüğü gibi birçok elçi raporlarında bu kadınların nüfuzunu,

yaptıklarını, *karakterlerini* bile, tasvir ederek Harem'deki kadınlar bir nesne olarak değil, tam teşekküllü bir insan, bir *birey* olarak göstermişlerdir. Bu kadınlar güzel oldukları halde, Sultanlar'ın bu kadınların zekasını da çok takdir ettikleri de anlaşılmaktadır. Hatta bu kadınların Sultan'ın gözünde kalmasını sağlayan da bu zeka idi. Bundan dolayı Sultan Hasekilerini ve Valide Sultanlarına dayanıp siyasi ve sosyal konularda nasihatlarını dinler, seferdeyken İmparatorluğa hükmetmelerine müsaade ederdi. Böylece Sultan'dan ikinci en önemli makamına yükselmiş olurlardı. Avro-Osmanlı ilişkiler ve ittifaklarında son derece önemli rol oynamışlardır. Nüfuzunun farkında olan elçiler ve hatta Avrupalı hükümdarlar ihtiyaç duydukları zaman doğrudan Hasekilere veya Valide Sultanlara tavassutunu rica etmek üzere mektup göndermekten hiç çekinmemişlerdir. Buna ilaveten birçok defa Sultan'ı savaşa çıkmamaya ikna etmişlerdi. Ayrıca unutulmamalıdır ki bu kadınların hepsi yabancı, hatta *Avrupalı* idi ve böylece hem topraklarını, hem de gelenekler ve karakterlerini daha iyi bilmekteydiler. Bundan dolayı barış ve aracılık yapmaları için ideal bir pozisyondaydılar. Yalnız bu kadınların Avrupalı olmaları yanaşılmasının sebebi olarak görülmemeli, bu sadece daha küçük ve önemsiz ülkelerin Osmanlılar gibi bir süper güce yaklaşmalarını biraz kolaylaştırmıştır. Buna ilaveten bu kadınların Avrupa topraklarından en az bir dil bilmeleri şüphesiz daha kolay görüşmelere yol açmıştır. Buna ilaveten bu kadınların Sultan'dan bağımsız projeleri vardı. Bu projelerin çoğu hayırseverlikten ibaretti. Bu kadınların yaptırdığı birçok eser halen varlığını sürdürmektedir. Marie Antoinette gibi kraliyet kadınları halkına yabancı değillerdi. Bu çalışmada gösterildiği gibi bu kadınlar imarethaneler, medreseler ve hastaneler yaptırarak halkın duydukları ihtiyaçları karşılamaya çalışmışlardır. Ayrıca sık sık kadınlara özel bir destekte bulunmuşlardı.

Vahşi Türk imajına gelince, aslında doğru olmadığını aktaran bir çok eser aktarılmıştır. Bu çalışmada Türklerin aslında temiz, disiplinli, açık-görüşlü, edepli ve medeni oldukları anlaşılmaktadır. Avrupa'da başka bir dine mensuplar sürgün edilirken, Osmanlılar din farketmeksizin yan yana barış içinde yaşarlardı.

Bu çalışmanın son kısmında Avro-Osmanlı ilişkileri üzerinde, özellikle Edward Said'in teorileri ve postkolonyalizm ışığında, yapılan araştırmaların eksikliği ortaya çıkmıştır. Said'in teorileri her zaman geçerli olmasa da, özellikle onun

sayesinde bir çok Avrupalı yazar Müslüman ülkeler, medeniyetler, ve imparatorlukların Batı'yla ilişkilerini, hatta günümüzün Batı kültürünü nasıl şekillendirdiğini araştırırken, Türk yazarların çoğu halen “Saidian Rut” (Saidsal Monotonluk) olarak isimlendirdiğim bir zihniyetlerdir. Cemil Meriç de Türk Edebiyat dergisinde Said'in bu eserini beğenmişti fakat aynı anda Türkiye’de üzerinde daha fazla çalışılması gerektiğini yazmıştı. Türk yazarlar, Osmanlıların, veya daha genel konuşulması gerekirse, Müslümanların unutulmuş tarihlerini araştırmaktansa Said'in yaptığı gibi hala farklı alanlarda Oryantalistlerin yaptıkları tüm ‘kötülükleri’, Doğu ile ilgili yazdığı herhangi olumsuz bir ifadeyi, Şerif Mardin’in de dediği gibi “cimbızla seçip”, bu ifadeleri uyumlu bir makale veya kitap ortaya çıkana kadar düzenlemektedirler. Ne var ki bu tarz çalışmalar bize artık yeni bir şey pek anlatmamaktadır. Aynı anda bu tutum Türk düşünürlerin çoğunun Said'in teorilerini olduğu gibi kabul ettiklerini göstermektedir. Yani onlara göre, Batı her zaman Doğu’yu sömürmek için uğraşan ve bunun için Doğu üzerinde olumsuz birşeyden başka bir şey yazmayan bir düşman idi ve dolayısıyla Doğu’yu, ve özellikle Türkiye’yi de hep edilgen ve güçsüz olarak görmektedirler ki Osmanlılar öyle bir imajın oluşmasına müsaade etsin. Böyle bir tutuma belki “Self-Oryantalizm” de denilebilir: kendi tarihini bilmeden, sahip çıkmadan, Batı’da Doğu üzerinde yazılan olumsuz herşeyi benimsemişler ve doğru olarak kabul etmişlerdir. Halbuki derin bir tarih bilinci bu tarz düşünceleri bir çırpıda yok ederdi ve bu tarz kendini savunmacı ve Batı’yı kötüleyici araştırmalara da gerek kalmazdı.

Bu araştırmada ortaya çıktığı gibi, aslında Doğu imajı, Kadınlar Saltanatı örneği üzerinden gidilirse, Said'in iddia ettiği kadar olumsuz değildi. Fakat daha sonra bir “Avrupa'nın Hasta Adamı” imajının ortaya çıktığı tartışılmaz. Dolayısıyla birçok soru ortaya çıkmaktadır: Eğer Osmanlı bu kadar üstündü ise, Osmanlıların imajı ve pozisyonu *nasıl ve ne zaman* değişmeye başlamıştı? Ve en önemlisi: *Neden?* Osmanlılara karşı bakışı neden değişip Avrupalı hükümdarlarını hem Osmanlılar hakkında olumsuz konuşmaya hem de Osmanlı topraklarını fethetmek istemelerine iten *neydi?* Bütün suçu oryantalist söyleme atmak yetmemektedir. Bu araştırma boyunca oryantalist söylem monolit değildi, bilakis sadece ülkeler arasında değil, hükümdarlar, düşünürler, tarihçiler, seyyahlar, elçiler v.s. arasında bir çok fark

mevcut idi.

Osmanlı *imajının* çöküşü derin bir araştırma hak etmektedir. Fakat bu araştırmadan birkaç tahmin de çıkartılabilir. Görüldüğü gibi ne Fransa, ne de İngiltere çok aşırı zengin veya güçlü krallık değildi. Yalnız tam *bu* iki ülkeye kapitülasyonlar verilmiştir. O zamana kadar Avrupa'da öncü güçlerden biri İspanya idi. İspanya dünyayı keşfederken, Elizabeth daha babasının borçları içinde kaldı ve ayrıca dininden dolayı yalnız kalmıştır. Fransa'nın durumu da keza. Fakat Osmanlılarla olan ilişkileri gelişmeye başlayınca zamanla Fransa ve İngiltere'nin durumu değişmeye başlamıştı. Ticari anlaşmalardan epeyce çok para kazanan bu iki ülke ayrıca elçilerine verilen özgürlükten dolayı bu elçiler tarafından toplanan önemli el yazmalarına da ulaşabilmişlerdir. Bu el yazmaları Avrupa'daki bilimsel faaliyetlerinde çok önemli rol oynamıştır. İngiltere ve Fransa yeni elde edilen zenginliklerden dolayı artık İspanya'yla yarışabilir durumdaydı ve böylece denize açılıp yeni topraklar keşfetmeye, hatta sömürmeye kalkmışlar ve Avrupa'nın iki süper gücü olmayı başarabilmişlerdir. Bu kapitülasyonlar ve ondan kaynaklanan sıkı ilişkiler olmasaydı belki Fransa ve İngiltere hiç bir zaman güçlü olmazdı. Belki etrafındaki super güçler tarafından yutulup bu güçlerin topraklarına eklenirdi. Fakat bu bir tartışma mevzusu ve artık başka araştırmalar için bir konudur.

KAYNAKÇA

ALPGÜVENÇ, C: **Hayırda Yarışan Hanım Sultanlar**, İzmir, 2010.

ALTINAY, AHMET REFİK: **Kadınlar Saltanatı**, İstanbul, 2000.

BEARMAN, P., BIANQUIS, T, BOSWORTH, C.E., VAN DONZEL, E., C.E.:
Encyclopedia of Islam, Second Edition, Brill Online, 2011:

AKSAN, V.H., "Wālide Şultān (a.)"

<http://www.brillonline.nl/subscriber/entry?entry=islam_SIM-7851>

BALIM, Ç., "Şafiyye Wālide Sultān"

<http://www.brillonline.nl/subscriber/entry?entry=islam_SIM-7642>

BAYSUN, M.C., "Kösem Wālide or Kösem Şultān, called Māhpaykar"

<http://www.brillonline.nl/subscriber/entry?entry=islam_SIM-4438>

GROOT, A.H., "Nūr Bānū Wālide Sultān."

<http://www.brillonline.nl/subscriber/entry?entry=islam_SIM-5982>

ORHUNLU, C., "K̲H̲āşşekī."

<http://www.brillonline.nl/subscriber/entry?entry=islam_SIM-4230>

BON, OTTAVIANO, **The Sultan's Seraglio: An Intimate Portrait of Life at the Ottoman Court**, Londen 1996.

BROTTON, JERRY: **The Sultan and the Queen: the Untold Story of Elizabeth and Islam**, New York, 2016.

BULUT, YÜCEL: **Oryantalizmin Kısa Tarihi**, İstanbul, 2004.

BUSBECQ, OGLER GHISLAIN: **Türk Mektupları**, çev Hatice Özkan, 2002 İstanbul

CLOT, ANDRE: **Suleiman the Magnificent**, çev: Matthew J. Reisz, London, 2005.

CURTIS, MICHAEL: **Orientalism and Islam: European Thinkers on Oriental Despotism in the Middle East and India**, New York, 2009.

Doğu Batı Düşünce Dergisi yıl: 5 Sayı: 20 Ağustos, Eylül, Ekim – 1 2002 Oryantalizm I
ANKARA:

HALİL İNALCIK, **Hermenötik, Oryantalizm, Türkoloji**

İsmail HAKKI KADI, **Tarihi Perspektiften İtalyan Şarkiyatçı ve Türkologları**

Şerif MARDİN, **Oryantalizmin Hasıraltı Ettiği**

ÇIRAKMAN, ASLI, **Oryantalizmin Varsayımsal Temelleri: Fikri Sabit İmgelem ve Düşünce Tarihi**

FAROQHI, SURAIYA: **The Ottoman Empire and the World Around It**, London, 2004.

FREELY, JOHN: **Istanbul: The Imperial City**, London, 1996.

FREELY, JOHN: **Osmanlı Sarayı: Bir Hanedanlığın Öyküsü**, çev Ayşegül Çetin, İstanbul, 2000.

GOFFMAN, DANIEL: **The Ottoman Empire and Early Modern Europe**, Cambridge, 2002.

GOODWIN, GODFREY: **The private world of Ottoman Women**, London, 1997.

HARRIGAN, MICHAEL: **Veiled Encounters: Representing the Orient in 17th Century French Travel Literature**, Amsterdam, 2008.

ISOM-VERHAAREN, CHRISTINE: **Allies With the Infidel: the Ottoman and French Alliance in the Sixteenth Century**, London, 2011.

ISOM-VERHAAREN, CHRISTINE, “Mihrimah Sultan: A Princess Constructs Ottoman Dynastic Identity” **Living in the Ottoman Realm: Empire and Identity, 13th to 20th Centuries**, eds: Cristine Isom-Verhaaren and Kent F. Schull, Indiana, 2016.

KUPPERMAN, KAREN ORDAHL: **The Jamestown Project**, Cambridge Massachusetts, 2008.

MCCABE, INA BAGHDIAANTZ: **Orientalism in Early Modern France: Eurasian Trade Exoticism and the Ancient Regime**, Oxford, 2008.

MERİÇ, CEMİL: **Bir Çıkmaz’da Dolaşırken**, Türk Edebiyatı, İstanbul, 1982.

PARLA, JALE: **Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik**, İstanbul, 1985.

PAZAN, İBRAHİM: **Padişah Anneleri: Eserleriyle Valide Sultanlar**, İstanbul, 2011.

PEIRCE, LESLIE: **The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire, (Studies in Middle Eastern History)**, New York/Oxford 1993.

REDA, GÜNSEL: “The Ottoman Empire and Europe in the 17th century: Changing images”, Sakıp Sabancı Müzesi, **Image of the turks in the 17th century Europe**, İstanbul, 2005.

“Safiye Sultan.” *Encyclopædia Britannica. Encyclopædia Britannica Online.* Encyclopædia Britannica 2011.

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/516162/Safiye-Sultan>.

SAID, EDWARD. **Orientalism**, New York, 1978

SANCAR, ASLI. **Ottoman Women: Myth and Reality**, İzmir, 2011.

SARDAR, ZIAUDDIN, **Orientalism**, Buckingham, 1999

SINGER, AMY, **Constructing Ottoman Beneficence: An Imperial Soup Kitchen in Jerusalem**, New York, 2002.

STUBBE, HENRY, **An Account of the Rise and Progress of Mahomentanism**, 1671.

ŞİMŞİRGİL, AHMET, **Valide Sultanlar ve Harem: Osmanlı’nın Sır Dünyası**, İstanbul,

2014.

TARIM ERTUĞ, ZEYNEP: "Presenting the sultans' power, glory and piety: a comparative perspective," in Prof Dr. Mübahat Kütükoglu'na Armagan, ed. by Zeynep Tanm Ertug (Istanbul: Istanbul Oniversitesi Edebiyat Faki.iltesi Tarih Bohimi.i, 2006), **Another Mirror for Princes: The Public Image of the Ottoman Sultans and its Reception**, ed. Suraiya Faroqhi, New Jersey, 2009, 169-206.

TAYLAN, NERMİN. **Kölelikten Sultanlığa Padişah Anaları**, Istanbul, 2012.

YEĞENOĞLU, MEYDA, **Colonial Fantasies: Towards a Feminist Reading of Orientalism (Cambridge Cultural Social Studies)**, Cambridge, 1998